
THE LIBRARY OF CONGRESS

THE LIBRARY OF CONGRESS

МАЛОРУССКІЙ

ЛИТЕРАТУРНЫЙ СБОРНИКЪ.

МАЛОРУССКІЙ

литературный сборникъ.

Издалъ Д. Мордовцевъ.

САРАТОВЪ.

1859.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. Санктпетербургъ. 28-го іюня, 1858 года.

Ценсоръ Д. Мацкевичъ.

Въ типографіи губернскаго правленія.

СОДЕРЖАНІЕ.

КАЗАКИ И МОРЕ.

Стихотворные отрывки

изъ исторіи морскихъ походовъ Запорожскаго казачества, въ началѣ XVII вѣка.

Д. Мордовцевъ.

При нынѣшнемъ благодѣтельномъ вниманіи Правительства нашего къ пользамъ науки, всякій шагъ, всякая попытка, даже робкая и малоудачная, но въ которой таится хоть одна искра любви къ народности, ... может найти если не сочувствіе, то по крайней мѣрѣ не встрѣтитъ порицанія въ людяхъ, для которыхъ дороги истины науки. Стоитъ только указать на дѣятельность Императорскаго Русскаго Географическаго Общества и Втораго Отдѣленія Академіи Наукъ, чтобы удостовѣриться, съ какимъ жаромъ принялись нынче въ Россіи за изученіе всего, что касается ея народа: Ученыя Записки, Вѣстники, Этнографическіе Сборники и Извѣстія Втораго Отд. Академіи, — во всемъ этомъ мы встрѣчаемъ много такого, о чемъ и не думали у насъ, назадъ тому хоть-бы лѣтъ 10. Не забыты ни обычаи народа, ни его сказанія, ни пословицы; обращено вниманіе и на языкъ, даже на самые мелкіе оттѣнки одного Великорусскаго языка по разнымъ губерніямъ, по отдѣльнымъ уѣздамъ и селамъ. Въ самое короткое время Академія собрала до 20,000 областныхъ словъ и издала ихъ въ особенной книгѣ.

Чѣмъ бы, кажется, важны были эти слова, не употребляемыя въ литературѣ и въ мало-мальски образованномъ обществѣ?

А между тѣмъ они записаны и изданы,—изданы потому, что они въ самомъ дѣлѣ важны. Какую же важность, въ сравненіи съ этими, должны имѣть слова, составившія изъ себя цѣлую огромную вѣтвь если не обще-Славянскаго языка, то по крайней мѣрѣ— Великорусскаго? А эта вѣтвь совершенно отдѣльна отъ Русскаго и отъ Польскаго корня, съ которыми ее смѣшиваютъ. Я говорю о языкѣ (нарѣчіи) Южнорусскомъ или Малорусскомъ. Вѣроятно, разработка его въ ученомъ отношеніи доставила бы не маловажную пользу филологіи: но еще никто и не думалъ —исторически прослѣдить развитіе этой важной вѣтви—отъ древнѣйшихъ временъ, или со времени замѣтнаго ея отдѣленія отъ Великорусскаго языка, до настоящаго времени; нигдѣ не отмѣчены основательно грамматическія особенности этого нарѣчія, потому что грамматика г. Павловскаго скудно отвѣчаетъ требованіямъ филологіи и даже не объясняетъ основныхъ правилъ Южнорусской рѣчи. А пора бы, кажется, дать ей мѣсто по крайней мѣрѣ въ одной изъ Русскихъ (ученыхъ) грамматикъ, въ которыхъ иногда касаются употребленія простонародныхъ словъ и выраженій. Положимъ, немаловажны для филолога знанія особенностей Новгородскаго нарѣчія, тѣмъ болѣе въ исторической послѣдовательности; утѣшительно даже будетъ для него увѣриться, что за нѣсколько сотъ лѣтъ Володимерецъ также *окалъ*, какъ теперь: (1) но мнѣ кажется, что еще интереснѣе для филолога встрѣтить въ нашихъ древнихъ памятникахъ (XIV-го и даже XIII-го вѣка), какъ уже тогда пробивался

---

(1) См. Акты Юридич., №. 22, и др., и Рус. Достон Ч. II.

Южнорусскій или Малорусскій говоръ сквозь эти Старо-Славянскія формы, между которыми, обыкновенно, въ другихъ рукописяхъ, Великорусской редакціи, только смѣшеніе *г* и *ц* и другія маловажныя измѣненія изобличаютъ руку писца Великорусса или Новгородца, и на нихъ-то, какъ на драгоцѣнные остатки старины, указываетъ филологія. А такихъ рукописей Великорусской редакціи очень много, между тѣмъ какъ Южнорусскихъ переписчиковъ было мало, и, не смотря на это, Южнорусскій говоръ довольно ощутительно проглядываетъ уже въ рукописяхъ XIV-го столѣтія.

Для примѣра возьмемъ рукопись XIV-го вѣка (1), хранящуюся въ Румянцевскомъ музеѣ подъ № 112: въ ней такъ поразительно бросаются въ глаза идіотизмы Южнорусскаго выговора, что нельзя не признать, чего стоило писцу удерживать свое перо отъ внесенія въ текстъ той или другой формы его роднаго языка. А посмотрите, какъ легко Великорусскій писецъ управлялся съ Старо-Славянскими рукописями: рѣдко — рѣдко, и то въ XIV — XV столѣтіи, пробьется наружу — ошибкой, можетъ быть — его родной говоръ, или проскользнетъ незамѣтно новгородское *г* вмѣсто *ц*, или подвернется лишнее володимерское *о*. Южнорусскій же писецъ этого Евангелія видимо боролся съ своимъ языкомъ — и гдѣ же? въ Евангеліи, текстъ котораго, вѣроятно, былъ ему извѣстенъ наизусть отъ начала до конца и каждое слово текста затвержено было машинально отъ самаго младенчества, преимущественно отъ привычки переписывать подобныя вещи. А между тѣмъ такъ и слышится, что онъ почти по складамъ писалъ эти Старо-Славянскія слова и формы и . . . . . . гналъ отъ себя свое вездѣ одинаковое *ы*. Но и при этомъ онъ не избѣжалъ

---

(1) Описан. рукоп. Румянц. музея, № 112.

того, чтобъ не испещрить своего труда родными звуками. Возьмите первый листокъ этого Евангелія и васъ поразитъ безпрестанное употребленіе *у* вмѣсто *въ*: *у* томь, вм. *въ* томь, *у* свѣд*и*тельство вм. свѣд*ѣ*тельство, *у* міръ вм. *въ* міръ, *у* мірѣ вм. *въ* мірѣ, вселися *у* насъ вм. вселися *въ* ны, *у*спріяхомъ вм. *въ*спріяхомъ (вос.), — и все это на одномъ только первомъ листкѣ. За тѣмъ вездѣ, по всей рукописи, вы читаете *у* вм. *въ* и *в* (въ) вм. *у*: *у* дворъ (лист. 26 обор.), *в*чителю (л. 128 обор.) вмѣсто *у*чителю, *в*ченикъ (л. 40 обор.) вм. *у*ченикъ, *въ*бо (лис. 38) вм. *у*бо, *у*торая (*в*торая), *у*сему (*в*сему), *у*се (*в*се), *въ*же вм. *у*же и т. п.—Положимъ, эта особенность встрѣчается отчасти и въ Великорусскихъ памятникахъ, но тамъ она является какъ исключеніе изъ общаго правила, а здѣсь она—почти правило. За то чистый Южнорусскій идіотизмъ въ означенной рукописи—это предлогъ *изъ* или *исъ* (*ис*), вмѣсто *съ* (с): *и*створю, *и*створилъ, *и*сбудется, *и*свяжете, *и*связанъ; а въ словѣ *вовцямъ* (лист. 26 обор.) развѣ не видимъ мы нынѣшняго Малорусскаго—*вôвцямъ, вúвцямъ*, (овцамъ)? а въ словѣ *въхо* (ухо) развѣ не видимъ нынѣшняго *вухо* (по примѣру—*вона*=*она*, *ворелъ*=*орелъ*, *воко*=*око* и т. п.)? Даже несвойственное этому языку *х* по-неволѣ какъ бы обратилось въ *х*, въ словѣ *Хрола*, вм. *Фрола*, по примѣру нынѣшняго *х* и *хв* вмѣсто ф (ѳ): *Хома* вмѣсто *Ѳома*, *Хведоръ* вм. *Ѳедоръ*, *хвыги* вм. *фиги* и проч.

Но мы не станемъ болѣе заниматься доказательствами древности идіотизмовъ Южнорусскаго языка: довольно того, если скажемъ, что, вѣроятно, также какъ въ XIV вѣкѣ, существовало Южнорусское нарѣчіе и въ XIII и даже, можетъ быть, въ XII—XI: потому что такая особенность не могла сама-по-себѣ родиться въ языкѣ въ продолженіе столѣтія, если ея не было прежде или даже искони, или если она не заимствована отъ какого-либо другаго языка: но у Великоруссовъ Южноруссы не могли этого заимство-

вать, у Поляковъ и подавно, потому что ни у тѣхъ ни у другихъ нѣтъ этихъ особенностей, которыя мы встрѣчаемъ въ упомянутой рукописи. Слѣдовательно, онѣ искони существовали въ Южнорусскомъ нарѣчіи самобытно, а слѣдовательно (положимъ такъ), искони и самобытно существовало Южнорусское нарѣчіе, какъ отдѣльная отрасль языковъ Славянскихъ. Это заключеніе многимъ покажется очень рѣзкимъ и бездоказательнымъ: но въ скоромъ времени, мы постараемся доказать это основательнѣе, по памятникамъ старины.

Думаемъ, можно судить, какое мѣсто занимаетъ Южнорусское нарѣчіе въ системѣ другихъ языковъ Славянскихъ: конечно, — не послѣднее, если ужъ мы не оставляемъ безъ вниманія говоровъ Владимірскаго и Новгородскаго. Прибавимъ къ этому еще то, что Южнорусское нарѣчіе имѣетъ уже отчасти свою литературу или, пожалуй, письменность (потому что такія сочиненія какъ *Т. Г.*, *Гулака—Артемовскаго*, *Котляревскаго*, *Основъяненка*, *Могилы*, *П. К.*, *Н. К.* и многихъ другихъ — положили уже основаніе этой литературѣ): а я не знаю, можетъ ли существовать отдѣльно литература какого-нибудь Великорусскаго нарѣчія.

Спрашивается, заслуживаетъ ли осужденія тотъ, кто рѣшается писать на этомъ языкѣ, богатомъ и выразительномъ? Почему бы, на примѣръ, нашимъ предкамъ не бросить своего роднаго языка и не писать всегда по Церковно-Славянски, какъ они и старались, впрочемъ, это сдѣлать? За чѣмъ Ломоносовъ, а за нимъ и вся послѣдующая Россія, рѣшился пожертвовать Церковно-Славянскимъ языкомъ для Русскаго? На эти вопросы мы отвѣтимъ еще однимъ вопросомъ: для чего существуетъ самый языкъ, если не говорить на немъ, а если есть возможность, то отчего и не писать на этомъ языкѣ? Неужели мы принесемъ

какую-либо пользу себѣ или наукѣ, если будемъ стараться о томъ, чтобы какимъ бы то ни было образомъ изсякла какая-либо отрасль языка, хоть это вещь очень трудная. Стоитъ только указать, какими путями шелъ нынѣшній Хорутанскій языкъ, послѣ того какъ обратили на него вниманіе и защитили отъ наводняющей его чужеземщины, чтобы видѣть, какъ много можетъ сдѣлать любовь къ родному языку.

Во время распространенія реформаціонныхъ идей въ Европѣ, когда и языкъ Нѣмецкій получилъ впервые литературное значеніе, идеи Лютера коснулись и Славянскихъ предѣловъ, и, вмѣстѣ съ религіей протестантской, можно было ожидать,—вторгнется и языкъ Нѣмецкій въ Крайнъ, въ Каринтію и сосѣдственныя земли; погибель Хорутанскаго языка—для литературы—была неизбѣжна. Но въ это время былъ тамъ нѣкто *Трубаръ*, человѣкъ образованный и горячій приверженецъ своей родины. Онъ-то и спасъ свой языкъ отъ паденія и былъ основателемъ Хорутанской письменности: онъ первый осмѣлился писать на родномъ языкѣ. (1). Можно представить, съ какими трудностями боролся этотъ человѣкъ, чтобы мѣстное, почти простонародное нарѣчіе приспособить къ языку литературному. Но онъ достигъ своей цѣли (1508—1586). До самаго *Водника* (1758 г.) духовная письменность у Хорутанъ не прекращалась, а Водникъ уже былъ основателемъ художественной литературы этого народа (2). Теперь всякому, вѣроятно, извѣстно, что такое языкъ Хорутанскій и, вѣроятно, многіе также слыхали имена: *Ярника, Метелко, Мурко*

---

(1) Jahrbücher für Slavische Literatur, von Schmaler. Bautzen, 1854, II. 131—132.

(2) Jahrbücher für Slavische Liter. 123—125.

и—новѣйшее—*Янежига* (1). Порицать Трубара за то, что онъ осмѣлился писать по-Хорутански, едвали кто станетъ. . . . .

. . . . . Наконецъ, самое поразительное явленіе, —это языкъ *Лужичанъ*. Знаменитый любитель Славянской народности, ученый Штуръ разсказываетъ, какъ онъ посѣщалъ, во время своего путешествія по Славянскимъ землямъ (весною 1839 года), общество молодыхъ ученыхъ въ Будешинѣ, цѣлью котораго было—сохраненіе и обработываніе роднаго языка, или какъ у нихъ въ постановленіи сказано было: «To wotpoladanje teho serskeho Towaristwa je: soby kozdy Serb swoju maczernu rycz ljepe spoznal, so ju neby zapomnil, ale ju tak derje nawuknyl, so junu tym Serbam mol k wuzitku a tym Slawam k czeszu bycz» (2). Основателемъ этого общества былъ *Смолеръ* (Шмалеръ), имя котораго мы цитировали выше, и надо прибавить, что членами общества были—ученики гимназіи. Общество имѣло свои постановленія, свою библіотеку. Этотъ самый Смолеръ уже довольно извѣстенъ ученому міру: да и по самому началу отъ него можно было ожидать многаго, что онъ и оправдалъ впослѣдствіи. А между тѣмъ такъ трудно было сохранять этотъ почти-исчезнувшій языкъ, который, впрочемъ, все еще продолжалъ годъ-отъ-году уничтожаться отъ вліянія Нѣмецкаго: теперь же онъ не исчезнетъ для потомства. . . . .

(1) Извѣстія II отдѣл. Акад. Наукъ, 1854, III. 107, 250—252 и 1852, I, 119—120.

(2) Денница, литер. газ., Варшава, 1842, стр. 14.

Страннымъ ли, послѣ этого, покажется, если бы кто осмѣлился возвысить голосъ въ защиту языка Южнорусскаго, въ защиту его правъ на вниманіе? странно ли будетъ пожелать, чтобы люди даровитые, знающіе этотъ языкъ въ совершенствѣ, не стыдились выражать на немъ письменно свои идеи и понятія, которыя могутъ покуда вмѣститься въ рамки этого языка, еще не обработаннаго литературой и считающагося до сихъ-поръ простонароднымъ? А если ужь люди съ дарованіемъ такъ глухи къ своему родному, то позволительно требовать, чтобы, по крайней мѣрѣ, люди менѣе даровитые и умы посредственные не гнушались своей народностью; пусть пишутъ даже тѣ, которые только и могутъ, что свободно владѣть этимъ языкомъ и выражаться на немъ правильно: одно это не дастъ языку снизойти до нарѣчія грубаго и неприличнаго. Впрочемъ, надо надѣяться, что, при нынѣшнихъ требованіяхъ филологіи, Южнорусскій языкъ найдетъ поборниковъ.

Въ числѣ преимуществъ, которыя имѣетъ Южнорусское нарѣчіе предъ Великорусскимъ, это то, что оно, въ книгѣ, одинаково понятно для всѣхъ слоевъ общества, чѣмъ не всегда можетъ похвалиться Великорусскій литературный языкъ. Возьмите на-удачу любое Малороссійское сочиненіе и прочитайте его самому отъявленному чумаку, который только и знаетъ своихъ воловъ да деготь, — онъ съ участіемъ будетъ слушать васъ, и каждое слово, каждое выраженіе будетъ интересовать его въ высшей степени, потому что вы ему будете читать то, что онъ знаетъ и понимаетъ, и притомъ — такимъ языкомъ, какимъ онъ самъ говоритъ отъ колыбели. Оттого такъ распространены всѣ эти скудныя литературныя произведенія Малорусской письменности между самыми простыми Малороссами: не найдете, мнѣ кажется, ни одного изъ нихъ, который бы не слыхалъ отъ своего писаря или отъ другаго кого письменнаго про

парубка Енея и про *дівчину Дидону*; онъ вамъ даже продекламируетъ нѣсколько стиховъ изъ этой почти-народной своей поэмы. Съ удовольствіемъ слушаетъ онъ о похожденіяхъ *Шельменка* и *Конотопской сотни писаря.*—Не легко пріобрѣтается народность въ языкѣ тамъ, гдѣ этотъ языкъ считается площаднымъ и гдѣ для литературы есть свой языкъ, нисколько не похожій на народный. Да и вообще, не въ одной только Россіи, а и въ другихъ Славянскихъ земляхъ, очень немного найдется людей, вполнѣ обладающихъ знаніемъ своей народности, вполнѣ усвоившихъ ее: такихъ, говоря откровенно, находятъ только два лица—Вукъ Стефановичъ Караджичъ и покойный Челяковскій. Эти, по праву, могли похвалиться—одинъ обладаніемъ знанія Сербской народности, а другой—Чешской. А почему? потому что они родились между своимъ народомъ и народность воспитала ихъ съ младенчества. Вотъ по этому же самому необразованный Малороссъ увлекается, слушая разсказъ о похожденіяхъ *Пана Твардовскаго* (1), или знаменитаго *Желѣзняка*, или даже *Ивги* (2), потому что этотъ разсказъ ему понятенъ, простъ, какъ любимая сказка, слышанная имъ отъ старыхъ людей . . . .
. . . .

Меня, можетъ быть, упрекнутъ, что я слишкомъ пристрастенъ къ народной поэзіи; что каждая глава моего разсказа начинается какимъ-нибудь извѣстнымъ мотивомъ изъ народныхъ пѣсенъ; но это именно и было мое намѣреніе: мнѣ хотѣлось, чтобъ для Малоросса самые первые звуки въ моемъ опытѣ показались чѣмъ-то знакомымъ; чтобы ухо его, въ первый

(1) Панъ Твердовскій, Гулакъ-Артем. Спб. 1827.

(2) Козырь-дівка, Основьяненка.

же разъ, поразили давно-слышанные имъ тоны его любимой поэзіи. Ссылаюсь въ этомъ случаѣ на Челяковскаго: пусть оправдаетъ меня его *Эхо народныхъ Чешскихъ пѣсенъ* (1), въ которыхъ Челяковскій тѣмъ именно и великъ, что онъ — весь народъ, съ его понятіями и желаніями, съ его любовью и вѣрованіями. Самый размѣръ его пѣснопѣній напоминаетъ что-то знакомое, или по-просту, читанное нами у Эрбена, въ *Собраніи Чешскихъ народныхъ пѣсенъ* (2). — Я подражалъ Южнорусской народной поэзіи. . . . .
. . . .
. . . . . Размѣръ и складъ ея имѣетъ, что очень естественно, много общаго съ поэзіей другихъ народовъ; конечно, характеръ всѣхъ различенъ, но, что называется, въ пріемахъ встрѣчается иногда много сходнаго, даже у такихъ народовъ, отъ которыхъ бы и ожидать этого было невозможно. Для сличенія, я бралъ поэзію Восточныхъ народовъ и меня поразило сходство ея въ пріемахъ съ поэзіей Южнорусской: то же повтореніе, тѣ же сравненія, игривость стиха, а иногда замкнутость рѣчи, происходящая отъ обращенія къ тому, что уже было пропѣто или разсказано выше, и тѣми же самыми оборотами. О поэзіи Славянскихъ народовъ я и не упоминаю, потому что это отвлекло бы меня далеко отъ моего предмета, и потому что, предполагается, эта поэзія болѣе намъ извѣстна, чѣмъ поэзія отдаленнаго Востока, особенно островитянъ и, пожалуй, Китайцевъ: стоитъ припомнить какую угодно пѣсню, хоть Сербскую, изъ

---

(1) Ohlas pjsnj Ceskych, od. Fr. L. Celakowského, w Praze 1840, вмѣстѣ съ его *столистой розой* (Ruze stolista).

(2) Pjsne narodny w Cechach, seb. Karel Jaromir Erben, w Praze 1842.

сборника Караджича, чтобъ видѣть, что эта пѣсня похожа на всѣ другія Сербскія пѣсни — и размѣромъ, и пріемами. Но сравненіе Южнорусской поэзіи съ Восточною будетъ интереснѣе. Въ этомъ случаѣ я пользовался переводами Нѣмецкихъ поэтовъ, изданными въ прошломъ году въ Лейпцигѣ г. Іоловичемъ (1). Конечно, эта книга не можетъ дать полнаго понятія о поэзіи Восточныхъ народовъ: но мы ею воспользуемся за неимѣніемъ лучшей. Если въ ней не все принадлежитъ народу, а многое-есть ничто иное какъ произведеніе ихъ лучшихъ поэтовъ: то и въ этомъ случаѣ я могу брать эти переводы для сравненія, потому что, какъ бы ни былъ оригиналенъ поэтъ, онъ все-таки хоть отчасти — есть выраженіе своего вѣка и народа; геній народа во всякомъ случаѣ отразился на немъ. Разумѣется, не всегда можно довѣряться переводчику, но въ этомъ случаѣ хоть отчасти надо вѣрить: потому что въ книгѣ иногда приводятся самые подлинники или размѣръ ихъ, а въ другихъ мѣстахъ прибавлены поясненія. Возьмемъ на этотъ разъ Китайскую поэзію и именно изъ самой древней ихъ Книги пѣсней *(Ши-кингъ)*, надъ собраніемъ которой трудился самъ Конфуцій: одинаковость выраженій и поэтическихъ пріемовъ поразительна, а всего замѣчательнѣе — повтореніе куплетовъ или чего-то вродѣ стихотворныхъ припѣвовъ. Берется въ основаніе какая-либо мысль или картина немногосложная, выраженная, разумѣется, поэтически — аллегоріей или олицетвореніемъ, и эта картина служитъ для уподобленія послѣдующимъ картинамъ и повто-

(1) Polyglotte der Orientalischen Poësie (der Afghanen, Araber, Armenier, Chinesen, Hebräer, (Althebräer, Agadisten, Neuhebräer) Javanesen, Inden, Kalmücken, Kurden, Madagassen, Malayen, Mongolen, Perser, Syrer, Tartaren, Tscherkessen, Türken, Yeziden etc.), 1853.

ряется въ каждомъ куплетѣ. Возьмемъ, напримѣръ, на-удачу свадебную пѣсню; вотъ какъ она переведена по-Нѣмецки:

«Ein hoher Baum auf Ram dem Berge steht,
Um den sich eine hohe Blüthenranke windet.
Wie lieblich sich's, wie schön es ergeht,
Wo schönes mit Edlem sich findet und bindet.

Ein hoher Baum auf Ram dem Berge ragt,
Um den sich eine junge Ranke schlinget.
Wie hold es ergötzet, wie schön es behagt,
Wo Hoheit zu fesseln der Anmuth gelinget.

Ein hoher Baum auf Ram dem Berge spriesst,
Um den sich eine zarte Winde schmieget.
O Seligkeit, die ihr Verbunden geniesst
Vom schmeichelnden Lüften des Glückes gewie-
get.» (1).

Подобный характеръ имѣетъ Южнорусская поэзія, по крайней мѣрѣ пріемы одни и тѣ же. Повтореніе куплетовъ встрѣчается въ каждой почти пѣсни, даже въ историческихъ. Возьмемъ здѣсь, рядомъ съ приведенной пѣсныю, нѣсколько страницъ, рѣшительно, можно сказать, испещренымъ повтореніями куплетовъ и сравненіями; чтобы не дѣлать лишнихъ выписокъ, я укажу на начальныя слова куплетовъ, которые какъ-бы служатъ припѣвами для слѣдующихъ куплетовъ; впрочемъ достаточно будетъ, если я выставлю здѣсь страницы и число этихъ куплетовъ: на 5-й же страницѣ, рядомъ съ приведенной пѣсныю, читаемъ: «Der im Lamfell glänzend helle,
Mit dem Gurt von Pardelfelle—», что повторяется и въ слѣдующихъ куплетахъ, съ неболь-

(1) Der poetische Orient, S. 5.

ними варіаціями, какъ въ сонетахъ; на этой же страницѣ:

«An seinem hellen Kleid
Den dunkeln Saum er trãgt»... и т. д.; на страницѣ 6 й 4 разн. припѣва, на стр. 7-й 9, на стр. 8-й больше 20, на стр. 9, 10, 11 и т. д. (1), —что придаетъ очень живой и игривый колоритъ этой поэзіи, а вмѣстѣ съ тѣмъ напоминаетъ подобныя явленія въ поэзіи Южнорусской, въ которой всѣ пѣсни начинаются чѣмъ-нибудь вродѣ слѣдующихъ припѣвовъ:

«Изъ-за гори вітеръ віе,
Жито половіе»...

Или:

Йшли корови изъ дуброви,
А овечки зъ поля», и т. д., хотя пѣсни по характеру и содержанію совершенно различны: въ одной, напримѣръ, говорится о несчастной долѣ дівчины-сироты, а въ другой—о смерти казака на чужбинѣ.

Не вдаваясь въ подробности и въ слишкомъ-смѣлыя сравненія, я скажу, что такой же характеръ имѣютъ пѣсни Новоеврейскія (2), даже Малайскія (3), въ которыхъ сравненіе и выводъ одной мысли изъ другой какъ-будто совершенно несоотвѣтствуютъ между собою, также какъ подобныя примѣненія въ

(1) Polygl. d. orient. Poes. S. 5—11 и слѣд.

(2) Polygl. der oriental. Poesie, S. 319, etc.

(3) Тамъ же, S. 632—634.

Южнорусской поэзіи вродѣ слѣдующихъ:

«На калину вітеръ віе,
Калина линіе,
На козака та неслава—
Робити не вміе»....и т. д.

Но въ Малайскихъ пѣсняхъ примѣненіе куплетовъ и перемѣщеніе стиховъ бываетъ слишкомъ смѣлое, такъ что всѣ стихи повторяются, каждый черезъ два стиха, исключая перваго съ третьимъ и третьяго отъ конца съ послѣднимъ, какъ это можно видѣть въ слѣдующей похоронной пѣснѣ или причитаньи:

«Windbraut tobet unverdrossen,
Eule schreiet in den Klippen,—
Veh'! euch hat der Tod geschlossen,
Blaue Augen, ros'ge Lippen!

Eule schreiet in den Klippen,
Graussig sich die Schatten senken—
Blaue Augen, ros'ge Lippen!
Hin mein Lieben, hin mein Denken!

Graussig sich die Schatten senken,
Regen strömt in kalten Schauern—
Hin mein Lieben, hin mein Denken!
Weinen muss ich stets und trauern.

Regen strömt in kalten Schauern,
Zieh'n die Wolken wohl vorüber,
Weinen muss ich stets und trauern,
Und mein Blick wird trüb' und trüber.

Zieh'n die Wolken wohl vorüber,
Strahlt ein Stern in ew'gen Lichte.

Ach! mein Blick wird trüb'und trüber,
Bis ich ihn nach oben richte». (1).

Дѣйствительно, это очень странныя причуды народной поэзіи; но приведенные нами стихи — не единственные, а такихъ пѣсенъ у Малайцевъ есть цѣлый отдѣлъ, и всѣ онѣ состоятъ изъ 20-ти стиховъ, и всѣ расположены подобнымъ образомъ; такія же пѣсни: Genug gewandert, и die Korbflechterin — тамъ же.

Да не подумаютъ читатели, что я нахожу что-нибудь общее между этими народными сонетами и Южнорусскими пѣснями — по идеѣ и содержанію: разница немалая! Но я опять говорю, что въ пріемахъ поэтическихъ очень много общаго: эти необъяснимыя причуды поэзіи, эти частыя повторенія извѣстныхъ стиховъ придаютъ поэтическимъ изображеніямъ бобѣе силы и красоты и дѣлаютъ какъ-то нагляднѣе (sic) самую мысль, подобно нашей пѣсни:

„Изъ-за гори вітеръ віе,
Жито половіе;
На козака худа слава,
Що робить не вміе,
Що робити не придбати" и т. д.

Больше приводить примѣровъ не стану, потому что это заняло бы очень много мѣста. — Впрочемъ, я опять повторяю, что только пріемы въ поэзіи всѣхъ народовъ имѣютъ много общаго: сравненія, повторенія и уподобленія всего больше бросаются въ глаза, и даже эпосъ имѣетъ что-то пѣсенное, отрывочное, съ одними и тѣми же эпитетами и повтореніями (Го-

(1) Polygl. d. oriental. Poesie, S. 634.

меръ) (1). Не странно послѣ этого встрѣтить и въ моемъ разсказѣ—въ подражаніе народности—тѣ же самыя явленія, которыя оправдываются духомъ Малороссійской и вообще народной поэзіи. За-то я могу быть увѣренъ, что стихи мои не покажутся переведенными съ другаго языка, а это—обыкновенное явленіе въ Южнорусской письменности. Возьмите любое Малороссійское сочиненіе, исключая, разумѣется, немногихъ, и читайте его: вамъ непремѣнно захочется читать это *по-русски*, потому что строй рѣчи этого сочиненія—русскій, способъ выраженія—русскій, и вы при чтеніи, какъ говорится, *думаете по-русски* и *чувствуете по-русски*.

Вотъ, напримѣръ, при чтеніи этихъ стиховъ, не читается ли въ душѣ вашей что-нибудь другое?

„Дрыжить серце якъ лыстъ и шумыть голова;
Дежъ ты коню? ты вѣтре мій буйный?
И бумага—не степь, и перо—не трава;
Озовыся товарышъ розгульный!

За—оржы, стрепенысь, и до мене прымчысь,
Бряжчучы стременамы стальнымы!
Глянь на мене, мій вирный, о, глянь, подывысь
Плачу,—бачышъ слёзамы якимы?“

Вмѣсто нихъ я вотъ что прочиталъ:

Дрожитъ сердце какъ листъ и шумитъ голова;
Гдѣ же конь мой? ты вѣтеръ мой буйный?
И бумага—не степь, и перо—не трава;
Откликнись же товарищъ разгульный!

(1) См. Буслаева „объ эпической поэзіи“, Отечест. Зап.

Ну, заржи, встрепенись и ко мнѣ ты примчись—
Зазвени стременами стальными!
Глянь, мой вѣрный, о, глянь, на меня посмотри,
Плачу—видишь слезами какими?

Но довольно о переводахъ. . . Оно, конечно, для русскаго уха привычнѣе слышать подобныя вещи: и понятнѣе какъ-то, и языка не сломаешь. . . . .

. . . .

. . . .

Впрочемъ, проза у всѣхъ выходитъ какъ-то сноснѣй, хотя многіе какъ-будто на подборъ стараются щеголять тривіальными выраженіями и словами, именно такими, которыя употребляются въ самомъ низкомъ кругу Малороссіянъ, да и то только подъ веселую руку и въ шутку. Но ужь стихи еще много хуже прозаическихъ сочиненій: подборъ фразъ и размѣръ, несвойственный Малорусской поэзіи, всему причиной. Желая обыкновенно выразить высокія чувства, пылкія страсти,—увлекаются по-русски, и всякая идея, выраженная такимъ языкомъ, отчасти вычурнымъ, отчасти ужь слишкомъ площаднымъ,—становится смѣшною. Главная причина здѣсь, разумѣется, та, что языкъ еще не подготовленъ къ литературѣ: какъ ни говорятъ о его богатствѣ и гибкости, но ему еще не-подъ-силу выраженіе идей серьезныхъ и высокихъ; онъ остается покуда простонароднымъ. Но противъ размѣра можно бы, кажется, и не грѣшить Малорусскимъ поэтамъ: зачѣмъ заимствовать эти Лермонтовскіе и Гораціанскіе размѣры, когда они и для Русскаго уха не всегда удобны? А между тѣмъ такъ хороши размѣры Малорусскихъ пѣсенъ и думъ: есть, кажется, гдѣ позаимствовать.

Что касается до моего опыта, который я теперь предлагаю благосклоннымъ любителямъ Южнорусской народности, то объ немъ скажу, что только любовь къ своему родному языку дала мнѣ смѣлость надѣять-

ся, что опытъ мой не встрѣтитъ осужденія за неумѣстное, быть можетъ, появленіе въ свѣтъ, и что эта самая любовь защититъ меня отъ должныхъ упрековъ и нареканій. Мнѣ скажутъ, можетъ быть, что одна любовь къ народности не оправдываетъ появленія въ печати плохой книжки (1), что для этого права авторъ долженъ, кромѣ любви, обладать еще талантомъ и безукоризненнымъ пониманіемъ художественности.... Но—въ такомъ случаѣ лишними будутъ оправданія и заблаговременныя оговорки,—и книжка останется пустой книжкой, которую едва-едва можетъ закрыть собой отъ упрековъ эта безсильная любовь, не породившая въ авторѣ даже искры творчества... Богъ съ ней!... но она достигнетъ своей цѣли: авось этой самой нелѣпостью возбудитъ она чувство негодованія въ истинномъ дарованіи, и дарованіе, въ отмщеніе за плохую книжку, подаритъ насъ высоко-художественнымъ произведеніемъ. Такъ полунощная пѣсня лягушки вызываетъ будто на состязаніе соловья, обладающаго въ высшей степени художественнымъ тактомъ. А я въ этомъ случаѣ могу оградить себя истертой и ужь вовсе не народной половицей:

Quod potui, feci: faciant meliora potentes.

. . . .

. . . . . Кто знаетъ, не подадутъ ли подобныя плохія книжки поводъ заняться основательнѣе исторіей Малорусскаго нарѣчія (опасаюсь называть его языкомъ). Результаты еще не извѣстны, но нѣтъ сомнѣнія, они будутъ важнѣе для исторіи *Русскаго* языка, чѣмъ результаты отъ изученія какой-нибудь Средне-Болгарской письменности, т. е. правописанія

(1) Авторъ намѣревался издать ее особо.

Болгарскаго, которое, конечно, всегда было и будетъ важно только для правописанія. Кто насъ увѣритъ, что нѣкоторыя непонятныя особенности Старо-Славянскаго языка не были вліяніемъ Южнорусскаго говора? Не выросъ же, самъ по себѣ, этотъ говоръ ни съ того ни съ другаго, какъ деревцо среди украинской степи; не вареники, я думаю, въ самомъ дѣлѣ, и не галушки съ саломъ имѣли вліяніе на измѣненіе органовъ произношенія у Малоросса, *и*, вѣроятно, не вслѣдствіе лѣни произноситъ онъ *е* какъ *э* и *ѣ* какъ *и*. А если даже и такъ, то подобное измѣненіе произошло, должно думать, не мгновенно, а было ужь давно и, вѣроятно, очень давно, можетъ быть даже прежде, чѣмъ дьяконъ Григорій своими невольными промахами далъ намъ возможность увѣриться, что былъ тогда какой-то Русскій языкъ, не такой, какой мы читаемъ въ его Евангеліи.

Пусть же много, много явится прекрасныхъ произведеній вслѣдъ за моей скудной книжицей: я буду утѣшенъ. . . . .
. . . .

С. Петербургъ, 1854, октября 10.

«Высота ли, высота поднебесная,
Глубота, глубота океанъ море;
Широко раздолье по всей землѣ,
Глубоки омуты Днѣпровскіе».

Кир. Данилов.

Ой якъ изъ низу изъ-за Днiстра тихий вiтрець вiе, повiвае,
На Вкраiнi-Запорожжi траву-ковилъ до землi нахиляе,
По степахъ, по байракахъ тихенько похожае,
Зъ могилами розмовляе,

. . . .

Чайка маленька смутно у полi кигиче,
Мовъ, лiтаючи, дiтокъ сирiтокъ збирае,
Жалiбно скиглить, лiтае
Байраками глибокими,
Могилами високими,
Чого-сь то шукае,
Чого-сь то бажае,

. . . .

Думка моя, мовъ вiтеръ, либонь та чайка, по степу гойдае

. . . .

. . . .

Про Турецьку неволю
Могили та вiтра питае:
Вiтре, вiтре Божий! ти усюди бувавъ,
Козакiвъ по Чорному морю колихавъ,
Корогвами козацькими себе забавлявъ,

По Польші зъ пужарями літавъ,
Ляхівъ якъ малу дитину лякавъ,
Козаківъ звеселявъ:
. . . .
. . . .
Якъ батько Богданъ,
Надъ королями гетьманъ,
Туречиною та Волошиною,
Безглуздою ордою
Татарвою,
. . . .
Мовъ тютюномъ та люлькою
Самоволно розпоряжавъ,
Кому хотівъ палити-курити дававъ,
Себе не забувавъ;
Якъ козаки татаръ *малахаями, мовъ череду, у полонъ заганяли,*
На аркани низали,
По три шеляги на базарі продавали;
. . . .
. . . .
. . . .
Байраки, байраки глибокі,
Могили високі!
. . . .
. . . .
Якъ діти—батьківъ,
Матері—синівъ,
Дівчата козаківъ
Сумно на войну проважали,
На високихъ могилахъ сідали,
Рукавами дрібні слёзи утірали,
Довго, довго своіхъ зъ чужоі землі виглядали,
А ще довше по нихъ плакали—ридали.....

И мову знакому вітеръ мені шепче—навіває,
. . . .
Байракъ зъ могилою,

Зъ степовою билиною,
Якъ батько та мати мене привітають,
Рідною мовою сина забавляють.

. . . .

. . . .

. . . .

I.

Сонце сяе, рано грае,
Вітрецъ колихае
Очерети по-надъ Дніпромъ,
Лозину хитае;
Підъ вербою надъ водою
Осову лоскоче,
До сонечка піднімае,
Росиною змоче;
На березі на ялині
Зозуля кукуе,
Кругомъ гнізда порожнёго
Припутень воркуе;
Воркуючи, сумуючи,
Пари виглядае;
Десь далеко соловейко
Щебече у гаю. . . .

Вітрець розгулявся, трава шелестить,
А що жъ то далеко Дніпромъ гомонить?
Чи гуси гогочуть, летять надъ степо́мъ?
Чи лебеді грають, пливучи Дніпромъ?

Ні, не гуси то кричать
Та й не лебеді ячать:
То козаки гукають,
Дніпромъ въ море́ гуляють,

Туречину лякають,
Собі долі шукають.

Пливуть чайки. Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Пісні репетуе.
Роздягнуті, розхристані,
Люльки потягають:
Одинъ сидить, другий лежить,
А третій співае.
Чайки біжать на парусі,
Вітрець поганяе,
Сюди-туди баркасики
По волі хитае;
Пливуть собі, жартуючи,
Унизъ до порогівъ,—
До порогівъ недалеко,—
Знакома дорога.

Пливуть чайки.... Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Отакъ репетуе:

«Гей, гукъ, мати, гукъ! де козаки пьють,
Підъ білою та березою отамана ждуть,
Гей, гукъ, мати, гукъ! де козаки пьють,
Підъ вишнею черешнею...........»

«Остане! де ти?»—«Ось-де, батьку».
—«Дививсь?»—«Дивився...»—«Все гараздъ?»
—«Гараздъ, паночe.»—«Добре, синку.
А весла цілі по чайкахъ?
Четверта чайка щось храмае—
Чи ціла?»—«Ціла»—«Добре, синку»....

—«Гей, гукъ, мати, гукъ! де козаки пьють,

Підъ білою березою отамана ждуть. . . .
Гей, гукъ, мати, гукъ! . . . .

—«Що бісетесь сякі-такі!»
Отаманъ озвався,
«Пора-бъ уже й молитися,—
Койдакъ (1) показався. . . .
Стривайте лишь, вражі діти!
Я васъ, голомозі!
Глядіть, щобъ не замочили
Чуби на порозі.
Де у біса! смілі дуже». . . .
Товариство встало,
Помолилось.... за халяви
Люльки поховало,
Та за весла. . . на бакирі
Шапки надівають;
А тимъ часомъ соловейко
Щебече у гаю. . . . .

«Діти мої, соколята!
Розправляйте крила». . . .
Підъ веслами, якъ у пеклі,
Вода закипіла.
Трепечуться, полощуться. . . .
Койдакъ замутився;
Попереду старий козакъ
Стоіть, нахилився,
Розглядуе, сивимъ усомъ
Тихенько моргае,
А сідою чуприною
Буйний вітеръ грае. . . .
Трепечуться, полощуться,—
Койдакъ миновали. . . .
„Гай, гай, мої соколики!»
И впьять заспівали:

«Грицю, Грицю, до роботи!

Въ Гриця порвані чоботи.
Грицю, Грицю, до телятъ!
Въ Гриця ніженьки болять.
Грицю, Грицю, молотити!
Грицъ не здужае робити.
Грицю, Грицю, врубай дровъ!
А Грицъ щось-то нездоровъ. . . .

Гей, гукъ, мати, гукъ! де козаки пьють,
Підъ білою та березою отамана ждуть!»

. . . .

«Остапе, де ти?»—«Ось де, батьку.»
—«Дививсь?»—«Дивився.»—«Все гараздъ?»
—«Гараздъ, паноче.»—«Добре, синку,
Ти будешъ щиримъ козакомъ.»
—«Спасибі, батьку». . . «Добре, добре». . . .

II.

«Kwete rúze, kwete,
Ale gednau w létê:
Milugme se, má Hanicko,
Dokud i nám kwete».

Ohl. pjs. cesk. Celak.

Гомінъ, галасъ! По-підъ гаемъ
Дівчата гуляють,
Жартуючи, стрибаючи,
Веснянки співають,
Весняночки, співаночки,
Пісеньки дівочі,—
Про мачуху, про місяця,
Про каріи очі:
Якъ бувъ місяць та парубкомъ
Колись-то весною,
Та спізнався зъ дівочою
Чорною косою;
Любивъ місяць карі очі
Та чорніи брови,
Любивъ, кохавъ дівчиноньку,
Прохавъ до діброви. . . . .
Й загинули карі очі,
И коси немає,

А про неі й карі очі
Идосі співають. . . .
Гомінъ, галасъ! по-підъ гаемъ
Дівчата танцюють,
А у гаю підъ вербами
Парубки пустують;
Пустовали, жартовали,
Пора танцювати, —
Сюди — туди! — змовлялися
Дівчатъ полохати.

(Подбѣгаютъ къ нимъ).

1 дівгина.

«Де въ біса! які звичайні. . . А кажуть люди, добрихъ батьківъ діти.»

1 парубокъ.

— Эчъ, яка цокотуха! наче попадина квочка. . . . А якажъ коса довга!»

1 дівгина.

«Довга-жъ! та не для тебе придбана.»

1 парубокъ.

— «Для кого жъ?»

2 парубокъ.

«Для Грицька Берестовенка, що поіхавъ зъ батькомъ Турку смалити, тютюну добувати.»

1 дівгина.

«Неправда бо. . . .»

2 дівгина.

— «А ти-жъ плакала, якъ вінъ іхавъ.»

3 парубокъ.

—«Цитьте! щобъ вамъ назадъ пьяти. . . .хиба не чуєте — тамъ шось співае на вигоні; мабуть, русалка при місяці косу чеше.»

3 дівчина.

—«Охъ, лишечко!»

3 парубокъ.

—«Цитьте! . . . .Не кричіть, цитьте-бо, хлопці! Дівчаточка, гарнесенькі, цитьте-бо! Ходіть, подивимось, що воно таке е.»

Усі.

—«Ходіть, ходіть!»

(*Слышенъ голосъ*).

«Ой, пливи високо, місяченьку ясний,
Пливи надо мною;
Ой глянте, проглянте зъ високого неба,
Зіроньки святіи;
Схилися до мене, до бідноі Галі,
Верба молоденька;
Повій же тихенько, вітрець холодненький,
По темному гаю,
Ой чи не почую знакомоі мови
Зъ незнамого краю. . . .
Скажи жъ мені правду, скажи мені щиру,
Мій вітре тихенький,
Чи бачивъ у полі, чи бачивъ на морі
Мого козаченька?
Чи туже мій милий, соколонько любий,
По своій дівчині?
Чи вінъ не розлюбе, чи вінъ не забуде
Галю на чужині?»

1 дівчина.

«Се Галя. Нерущте іі, хлопці, вона плаче.»

3 парубокъ.

—«Се бачъ би-то Оксани Вихрички дочка, чи що?»

1 дівчина.

«Та вона жъ! не лякайте іі. . . співа, співа! . . .»

«Доле моя, щастя мое!
Мій любий козаче,
Вернись, серце, подивися,
Якъ дівчина плаче;
Схили мою головоньку
До свого серденька,
Покішъ мене, мій соколе,
Якъ ненька рідненька....
Дивись, отутъ прощалися
Учора зъ тобою;
Отутъ, милий, дожидала
Тебе підъ вербою;
Дожидала, цілювала
У каріи очі;
А прощались, охъ! прощались,
Серце, опівночі. . . . .
Пливи, пливи, мій місяцю,
Високо, високо,
Повій, вітре, тихесенько,
Повій зъ того боку:
На тімъ боці мій миленький, —
Коли то вернеться,
Коли слёзи, журба моя
И лихо минеться?
Доле жъ моя, щастя мое!
Мій гарний козаче,
Вернись, серце, подивися,
Якъ дівчина плаче». . . . .

1 дівчина.

«Галю, а-Галю! чого ти плачешъ?»

Галя.

—»Охъ, лишечко! . . . Та се ти, Христя. — Якъ же ви мене злякали.»

3 дівгина.

«Ми думали, що русалка співае.»

2 дівгина.

— «Галю, чого ти плакала? А — знаю, сёгодня Остапа проводила.»

Галя.

«Та ні, се я такъ. . . .»

3 парубокъ.

— «Де вже то такъ!»

1 парубокъ.

«А коли такъ, то ходімъ зъ нами на улицю.»

Галя.

— «Ходіть. . . Та въ мене щось голова болить. . . та чи не пізно вже?»

Усі.

«Ні, не пізно! ходіть, ходіть!

Гей, гопъ, на улицю!
Ходе хлопець, не журиться.
Дома батько, дома мати,
Дома ще чотирі брати!
Гей, гопъ, метелиця!
Ходе хлопець, не жениться,
Горілочку пъє,
Ляхівъ, Турківъ бъе!

Гей, гопъ, на улицю,
Ходе хлопець, не журиться.
    На улицю! на улицю!...»

III.

. . . .
. . . .
Якъ прадіди наші, отамани сиві,
Водили на Турку своіхъ орлинятъ,
На плечахъ виносили дітей изъ полону;
По морю водили малихъ соколятъ
Ажъ до Византіи, Синопъ руйновали,
Съ пашівъ Трапезоньскихъ подарунки брали. . .

. . . . . Нехай на тімъ світі
Батьки отамани легенько згадють
. . . .
. . . .
. . . .

Пливуть чайки. . . . Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Веслами кируе;
По порогахъ, по заборахъ
Добре накупались,
А чаечки, мовъ уточки,
Въ Дніпрі полоскались,
Полоскались, умивались

Свіжею водою,
Сушилися на сонечку,—
Бо тамъ підъ горою,
На острові, козаченьки,
Мають оддихати,
Оддихати, спочивати,
Себе покішати. . . .

Стоіть гора середъ Дніпра
Крута та висока (2),
Бурунъ реве та лащиться;
Мовъ звіръ коло боку
Поплигуе по камінію,
Зъ горою жартуе;
Вона жъ стоіть, якъ стояла,—
Нічого не чуе;
Орелъ літа, кружаеться,—
Десь дітокъ виводе
На вершині підъ камінемъ;
По берегу ходять
Чайки сірі, кичичучи.....
Байдаки миріють,
Тилько весла ніби крила
На сонці біліють.
Приіхали!—скоки-скоки!
На берегъ виходять. . . .
Гудуть, ревуть!—у затишокъ
Баркаси заводять.
Розсипались по острову
Ватаги. . . гвалтують. .
Реготуться, виспівують,
Мовъ діти жартують,—
Тілько луна Дніпромъ иде. . . .
Одинъ не співае:
Мабудь, неньку старенькую,
Батька споминае.
Гвалтовали, жартовали,
Кругами сідали:

И тутъ казанъ, и тутъ таганъ.
Огні запалали.
Орелъ злетівъ, клекочучи, —
Огні сполошили . . .
Літа, клекче, розправляе
Широкіи крила.
. . . .

1 козакъ.

Добра каша на голодні зуби! а була-бъ ще лучча після чарки горілки.

2 козакъ.

Бачъ, забажавъ Панасъ печеного лёду.... Якъ би була баба, насушила-бъ, може, криги зо-дві — зо-три козакові на дорогу....

3 козакъ.

Эге! годі, куме, їсти, бо не буде на пироги місця: горілка, кажуть, не дівка — а козакові зась! пістъ на Великдень.

1 козакъ.

Де его! спасена душа: въ середу баба постила, а кобилу вкрала.

4 козакъ.

Эчъ, які на вигадки! а мабудь не вигадували, якъ на порогахъ чайки перевертало.

1 козакъ.

Де тоді було до вигадокъ: самъ дідко десь відъ страху Богу молився; та и Грицько Берестовий свої вигадки, мабути, у шапку поклавъ.

Гай, гай! що-то вже було! и самъ Ничипіръ бігавъ усюди якъ цуцикъ за тічкою—«и те зробіть, и туди поверніть!»—лихо та й годі. . . .

Грицько.

Найшовъ лихо! о̆тъ лихо, якъ каша гаряча.

Остапъ.

Ні, брате,—а ще буде лихо, коли проідимъ Скарбницю.... туди до Лимана та до Очакова, а бо ще й ближче— забігаешъ!

Грицько.

Яке-жъ тамъ лихо?—Лихо бабі на печі, шо нічъ висока!

Остапъ.

А отъ що! спитай, дурню, попа, якъ бублики істи. А буде й тобі тамъ на бублики.

Грицько.

А скажи, справди, Остане, якъ тамъ проізжають?

Остапъ.

А отъ якъ: (мені казавъ дядько Ничипіръ, спитай хочъ его)—нижче, за сіею Кашиварницею та за Хортицею е городъ Тавань; одъ сёго Тавань-города черезъ Дніпръ до другого боку перетягнуті здорові ланцюхи, на середині Днипра—ворота для проізду; отъ, зъ того и зъ другого боку виглядують изъ городківъ гармати, прямісінько на ворота. Якъ проідишъ? А ми о̆тъ якъ проідемъ: повинще тихъ городківъ зрубаемо здоровенний дубъ, та такъ за-всімъ, зъ гиллямъ, и пустимо его по Дніпру; вінъ зачепе ланцюхи; ланцюхи забряжчать, изъ гарматъ вистрелять у дерево,— а тутъ ми и проідемо!. . . Та такъ и мимо Очакова— отъ що, дурню. (3)

Грицько.

Спасибі, дурню.

Кирикъ (підходе до ихъ).

Дуже скоро, хлопче, мимо Очакова пробігъ! Такъ ти, чого доброго, и Січъ проїдешъ — не побачешъ . . . . . Що вже ёго, молода голова: разомъ и на Турку! А отъ, ще побачешъ Січъ, подивисся на Скарбницю: очеретъ, хочъ тобі хату роби. — А тамъ вже й стережись за Скарбницею . . . Згадати, такъ моторошно, мовъ за плечі хвата!. . . Отъ, бачете, у мене на грудяхъ хрестъ золотий? . . . Де я ёго взявъ? . . . Та що вже згадувать! Не легко дістався. . . . Уже, бачъ, одъ Турка хреста не достанешъ: кулю добудешъ, а не хрестъ. . . . . .

А чи давно жъ то й було! рокивъ зъ двадцять або й тридцять небільшъ. . . Ми зъ Ничипоромъ ще молодші були.... Та де ёго молодші!-тілько не такі білі чуприни були.... Самъ гетьманъ, перший на Вкраїні гетьманъ, покойноі памъяти, Богданъ Рожинський... (4) Ото тамъ же за Скарбницею. . . Гей. доле! (*Задумавсь. — Сідае, потімъ бере бандуру; бренька и співае*):

Не чорнии хмари на небі збірались,
Не вітеръ въ діброві вершини хитавъ,
Не Дніпръ по заборахъ скажений плигавъ:
То ми до Богдана опівнічъ зъізжались. . . .
Ось бачете уси? Недовгі вони?
Хочъ білі, та довгі, а довші бували. . . .
Та де ёго, дітки! . . . . . .
. . . .
Хай лихо загине! . . . . . .

Остапъ и Грицько.

Співайте, дядьку, співайте бо! — Шо-жъ хрестикъ?

Кирикъ.

Тамъ бувъ колись городъ, пониже Скарбниці;
И що то за городъ!. . . Бувало блищать
Далеко на сонці гармати, рушниці;
На мурахъ високо якъ сови сидять,
Платками невиті, невірні. . . Далеко
Орлячее око дивилось! . . . Десь жаба
У-день не пролізла бъ помимо проклятихъ:
По піні, бувало, знавали, де йдуть
Дніпромъ Запорозці.... Бувало й скіпки,
Якъ робимо човни, збіраемъ до-купи,
Шобъ Дніпръ не пригнавъ ихъ до тихъ берегівъ.
Пізнають по скіпці, що наші пливуть.
Ото вже бувъ городъ!... Теперъ тамъ живуть
Гадюки, та галічъ голодна кружае,
Та де-коли яструбъ на камінь сідае,
Шобъ гадину діткамъ безперимъ піймать. . . .

Зібрались до-купи, и Дніпръ загатили
Човнами.... А місяць по небу иде;
Надъ нами ні хмари. . . Отъ, городъ встае,
Чорніе на кручі. . . По міднихъ гарматахъ
Якъ блискавка місяць холодний игра,
Та де-коли шабля у сонного Турка
Блисне та й погасне. . . Пристали човни. . . .
Проснулись гармати, ревуть по Дніпру!
А наші, крий Боже! якъ шершні гудуть—
На мури, гармати, на шаблю и ножикъ. . . .
Голосе тутъ гетьманъ, мовъ добра гармата:
Веде підъ огнями товариша й брата.
«Кобзарю!» такъ каже, «якъ голову знімуть
Мені тамъ на мурахъ, або якъ гармата
Далеко де-небудь закине мій чубъ,—
Співай тогді діткамъ про мене, мій орле!
Співай, шобъ по віки Украіна знала,
Що доброго сина вона згодувала. . . .
На мури, на мури!». . . . Замовкли гармати:

На мурахъ не бриті — а наші чубаті. . . .
Затихло. . . . Не чути скаженого лаю
Собакъ нехрещенихъ; не чути рушниць:
Свинцю десь не стало! . . . Богданъ не вгавае:
«За мури! у городъ!» зъ-опалу гукае. . . .
Дивлюсь, а Ничипіръ у самихъ ворітъ
Дорізуе Турку. . . . другий коло ёго
Белькоче у крові: десь батька старого,
Не вбитий одъ разу, зове на підмогу. . . .

Богданъ зъ корогва́ми,
Зъ синами, зъ пожами,
Зъ кривими шаблями
Надъ пекломъ пануе. . . .
«До чайки!». . . не чуе. . .
Торо́хъ! . . зъ корогва́ми,
Зъ синами, зъ ножами,
Зъ кривими шаблями,
И уси зъ чубами,
И мури и брами. . . .
Земля застогнала. . .
Нічого не стало!
Не стало! не стало! . . .

Ось бачете уси? . . . До плічъ доставали,
Якъ ретязі довгі, и чубъ батогомъ. . . .
Шожъ — уси й чуприна у ту нічъ пропали!
Осмалений вийшовъ — кабанъ кабаномъ. . . .

Не стало й Богдана! . . . Якъ вілъ підъ ярмомъ
Схилилась громада одъ Божоі кари,
И плакали де́-хто. . . Мовъ галічі хмара,
Якъ вівці одъ звіря — шарахъ до чаёкъ! . . . .
А трупу, мій Боже! . . . Тамъ Турка шматокъ,
Тамъ шабля зъ рукою, Турецькі хустини,
И голови й ноги, рушниці лежать,
Гармати, розбиті о камінь, стремлять. . . .
Де глянешъ, де станешъ, — усе̂ мертвечина! . .

Найщовъ я й Богдана! . . Не лопнули очі,
Дивлячись на батька! . . . На-силу пізнавъ,
И тамъ, підъ вербою, заривъ опівночі,—
Зъ розбитого тіла я хрестикъ изнявъ. . . .

Гетьмате, гетьмане!
Хрестомъ побратиме,
Спочинь на тімъ світі
Зъ душами святими!
Спочинь, сизий орле,
Спочинь, отамане!
Україна знае
Про тебе, Богдане . . .»

(Кирикъ пішовъ геть зъ бандурою. . .)

Остапъ.

Та се вінъ казавъ про Ослань-городъ. . .

1 козакъ.

Добра каша! добре жъ и наівся: теперъ на животі хочъ залізо куй.

3 козакъ.

Та й я добре: а ну-бо, Шарпаю, обкрутни мене на животі, якъ дзигу.

4 козакъ (устае).

Спасибі Богові за хлібъ за кашу.

2 козакъ.

Эге! бачъ, якъ тамъ виспівують поснідавши. . . . А гарна кобза у нашого діда Кирика!

1 козакъ.

А ще луччій у ёго той язикъ: отъ уже язикъ! А у насъ щось вінъ оце поганоі співавъ.

Дій его чести! А тамъ добре грае! ажъ жижки трусяться... Гуляй, душа, безъ кунтуша! Такъ и кортить удрати гоцака.... такъ!... такъ...

Гоцъ, гоцъ, гоцака!
Въ мене жінка не така,
Мовъ то маківочка,
Гарна ластівочка,
Щебетуха,
Цокотуха,
Та не слухае свекрухи,
Моя ма́ківочка,
Чорна ластівочка....
Гоцъ, гоцъ, гоцака!
Въ мене жінка не якà:
Хочъ не вміе шити, жати,
Та уміе танцювати,
Метелиці вибивà,
Хочъ якоі заспівà,—
Гоцъ, гоцъ, гоцака!
Въ мене жінка не якà.

IV.

«Nitra, milà Nitra, ty wysoka Nitra:
Kdeze sü te czasy w ktorych si ty kwitla?
. . . .
Wczilek twoja slàwa w tuoni skryta lezj,
Tak sa czasy menia, tak tento swet bezj.»

Ой, що жъ то за гомінъ тамъ Дніпромъ розлягається?
Чого орли сизіи по гаю жахаються?
Чого кобець—постільга у лози ховається,
Тамъ соколи, яструби одъ гніздъ піднімаються,
Зозуля-вороженька въ кущі забірається,—
Такъ що-жъ то за гомінъ тамъ Дніпромъ розлягається? . . .
Хиба жъ ви не чуете,—у Січі, гарматами
Стрічають отамана съ синами усатими,
Розносять по берегу горілку ушатами,
Якъ рідні цілуються убогі зъ багатими,
Ревуть не вгаваючи гармати зъ гарматами:
Ото-жъ то и гомінъ той Дніпромъ розлягається,
Ото й орли сизіи по гаю жахаються,
Того кобець—постільга у лози ховається,
Тамъ соколи, яструби одъ гніздъ піднімаються,
Зозуля—вороженька въ кущі забірається,—

Такъ бачъ чого гомінъ той Дніпромъ розлягаеться....
Затихъ гомінъ... До Покрови дружина брела,
Зъ золотими коровгами Пречисту несла:
За попами панъ кошовий зъ Дорономъ иде,
А за ними тисячъ сорокъ—громада гуде....
Нема жінки ні дівчини: уси та чуби!
Телень та бовъ на дзвіниці... Молились попы
За козацство, за Вкраіну, за церкву святу,
За побіди надъ Ляхами, за Січъ золоту,
За погибель супостата, за тихъ шо въ Криму
Погибають у полоні за віру святу,
За козацство, що на морі, на суші лягло,
Якихъ хвилі поховали, піскомъ занесло....
За Богдана, шо розвіявъ Осланъ-городокъ,
Кого Кирикъ підъ вербою заривъ у пісокъ....
Поминали Самійленка, шо двісті човнівъ
Та громади десять тисячъ на морі згубивъ... (5).
Поминали ёго душу: молились попи,
Віявъ вітеръ сорокъ тисячъ козацькихъ чубівъ...

Підпершися булавою отаманъ стоявъ,
Молодіи годи, щастя, море споминавъ,—
Якъ зъ Димитромъ Самійленкомъ, зъ Богданомъ ходивъ,
Зъ трёмастами байдаками галери топивъ,
Якъ на мурахъ Акермана менини справлявъ,
На воротяхъ Трапезонта вішавъ яничаръ,
Якъ служили панахиду по своихъ братахъ
У Тамані, Балаклаві, въ Херсонськихъ церквахъ...
Озирнувся до Доропа—«и вінъ посідівъ,
Розмахавъ чуприну довгу и усъ побілівъ»....
Нахилився... Булавою шось тамъ копирсá,
И не баче, якъ на уси скотилась слёза....
Оглядівсь: стоіть дияконъ,
Книгу розгинае,
И по книзі слово Боже
Голосно читае:

«Да не смущается сердце ваше, вѣруйте въ Бога и въ мя вѣруйте. . . .» (Еванг. Іоан. XIV. 1.)

Стрепенувся старий батько,
Очі заблищали,
Сорокъ тисячъ на-вко́ляшки
Чубатихъ стояло;
Вітеръ віявъ корогвами,
Шелестівъ листами,
И розносивъ слово Боже
По-підъ небесами:

«Въ дому Отца моего обители многи суть: аще ли ни, реклъ быхъ вамъ; иду уготовати мѣсто вамъ». . . . (Еванг. Іоан. XIV. 2).

Згадавъ батько, якъ отакже
Читали на морі,
И слова ті вітеръ буйний
Носивъ на просторі. . . .
Не те було товариство!
Вінъ одинъ остався. . . .
И, якъ перше, тамъ, на морі—
Голосъ роздавався:

«Еще мало, и міръ ктому не увидитъ мене, вы же увидите мя: яко азъ живу и вы живи будете. . . .» (Еван. Іоан. XIV).

И молились сорокъ тисячъ,
На небо молились,
Тисячъ сорокъ, може, дрібнихъ
По усахъ скотилось
На сухую землю: легко
Товариству стало. . . .
Піднімались. . . На шабелькахъ
Сонечко блищало,
Сонце ясне, весіннее

Надъ Січъю горіло
И сивую, и чорную
Чуприноньку гріло;
Вигравало на Покрові,
На хрестахъ играло,
Кошъ и куріні козачі
Зъ неба оглядало. . . .
А кругомъ гармати мідні
Висіли на кручі:
Тутъ и тамъ чорніє дуло,
Якъ гнізда гадючі;
Та ихъ сонце не бачило:
Сами себе гріли,
Огонь и димъ ригаючи—
Ще сей-день ревіли
Якъ скажені: то Доропа
Уранці стрічали,
И горами й дібровами
Птицю полохали. . .

. . . .
. . . .
. . . .

Тю на мене! и забувъ бачъ,
Що служба кінчалась,
Вельможнее товариство
До ради збіралось;
Рядомъ зъ батькомъ отаманомъ
Доропъ похожае,
У корогви войсковоі
Довбишъ (6) не вгавае:
Гудуть, бряжчать политаври. . .
А підъ корогвóю
Панъ кошовий скинувъ шапку,
Махнувъ булавою:
И замовкли политаври,
Довбишъ опинивсь;

До громади панъ кошовий
Легенько вклонився....
Сорокъ тисячъ шапокъ въ гору
Шпаками летіло,
Що и сонце, якъ изъ хмари
Чуть-чуть бованіло...
«Бодай Орда кохала васъ!
Що то за-громада!»...
Осміхнулись сорокъ тисячъ—
Веселі и раді...
И отаманъ молодіе,—
Махнувъ булавою:
«Кого, діти, бажаете
Въ походъ старшиною?»
—«Та Дорошта-жъ! Не разъ ковтавъ
Солоную воду,
Не-разъ-то й теръ на затірку
Широкобородихъ»...
—«А Дорошта, то-й Дорошта.
Молись, отамане,
Плюнь-же тричі: плюватимешъ
Въ бороду султану...
Ось Покрова,—не покрие
Сідую чуприну,
Якъ не візьмешъ оцихъ дітокъ
За рідну дитину....
Оце-жъ тобі моя шабля,—
Заржавіла бідна!
А се тобі куля срібна—
Якъ матінка рідна—
Возьми ії.... Коли прийде
Послідня година,
Тоді стріляй!.. Не прокинешъ... (7)
Цілюй мене, сине...
А ви, діти,—хай Пречиста
И васъ покривае,
Одъ ворога и одъ моря
Усюди спасае....

Батька й матіръ споминайте;

. . . .

Слово Боже, святу церкву
Любіть до загину...
А загинете... не згине
Козацькая слава:
Живи будете загибші
Въ незнаемімъ краю»....

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

«Ей-же Богу, не поляже
Козацькая слава!
Живі прийдемо, паноче,»
Громада гукае.
«Тютю, дурні, непісьменні!»
Отаманъ сміеться,
А за нимъ и вся громада
За боки береться:
«Та дурні жъ бо, правду кажешъ».
—«Спасибі за раду».
Надівъ шапку, а за батькомъ
Наділа громада.
Той—до себе, сей до себе,
Отаманъ—до себе:
Гомінъ, реготъ Хортицею
До самого неба.
Зъ отаманомъ старий Доронъ,
Старшини багато:
Війшли въ хату, до покутя
Молились чубаті.
Помолились, поклонились,
По хаті гляділи:
На двохъ стінахъ, на-супроти,
Патрети висіли:

Сидить козакъ підъ яворомъ,
На бандурі грае,
Биля ёго кінь копитомъ
Землю пробивае;
Лежить шабля некуплена,
Порохъ та рушниця,
Чарка, пляшка, на яворі
Висить ладівниця.
Сидить, люльку потягае,
На бандурі грае,
Підъ нимъ мудро підписано:
Хто вміе — читае:

« А чого ти на мене дивисся? хиба не угадаешъ, відкіль родомъ и якъ зовуть? нечичиркъ не знаешъ? У мене менния не одно, а есть ихъ до-ката: якъ улучишъ на якого свата. Якъ хочъ називай, на все позволяю, тільки крамаремъ не називай, бо за те полаю. . . Я ніколи не міряю по аршину, хиба кому изъ винтівки гостинця подарую у спину. Та правда, лучалось ярмаркувати: изъ Ляхами кожухи на жупани міняти, та и горілочку добре куликати. . . . Гай, гай! якъ я молодъ бувавъ: що то въ мене за сила була: що Ляхівъ борючи и рука не мліла; а теперъ, здаеться, що и вошъ сильніша, якъ козакъ зъ Ляхами: тільки день побиться, плечі и кихті болять.»(8).

И що-дня старий отаманъ
За боки береться,
Безъ запинки прочитае,
До впаду сміеться;
И теперъ читавъ громаді:
Громада сміялась
Десь усоте. . . . й підъ лавками
До ранку осталась.
Бо гуляли. . . . . .

V.

Не день, не два чорна хмара
На небі стояла;
Не день, не два грохочучи,
Блискавка блищала.
Крила хмара Туречину. . . .
Лихая година
Зложилася надъ Туркою:
Якъ въ лузі калина
Червоніло Чорне море
Відъ крові людськоі. . . .
У гаремі, у султана
Зъ бороди сідоі
Не разъ слёза скотилася
Відъ страху и жалю. . . .
Було надъ чимъ поплакати!
Усе запалало. . . . .
Одъ Дніпра до Византіи,
Чуть не до Скутарі
Погибала Туречина:
Оттамъ яничари,
Тамъ паші, ихъ збіжжа, діти
Марно погибали. . . .
То козаки Туречині
Жалю завдавали!

А довго жъ то й бідні козаки блукали
По морю чужому. . . . Не легко достать
Козацькоі славы. . . . .
. . . . . Та що-то й казать!
Усёго бувало! . . . багато й голівъ,
Козацькихъ, чубатихъ голівъ полягало
У море спочити, де батьки лягали. . . . .
А скілько жъ то слізъ тамъ, о Боже мій милий!
Слізъ щирихъ, козачихъ, море попило̀
У тую годину! А скільки-жъ втопило
Те море козачихъ чаёкъ! . . . .
. . . .
. . . . . . Козаки пройшли, —
Гадюкою ніччю пролізли у море. . . .
Не бачивъ Очаківъ, не бачивъ на горе,
Якъ стрічкою мимо чайки проповзли.
Вінъ спавъ по гаремахъ. . . И Божая кара
Невірную землю кровъю залила̀,
Старого, малого й каліку знайшла̀!
И довго по морю носилась якъ хмара
Козача громада, козачі чайки. —
Та Божая кара — були козаки. . . . .

VI.

Пливутъ чайки. Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Веслами жартуе.
Сюди—море, туди—море
Синіе безкрае.
Пливуть собі. . . Онъ, изъ води
Сонце вихожае—
И стежкою простяглося
Одъ краю до краю.
Горить кругомъ. . . . Пливуть чайки—
Нічого немае
Ні тамъ, ні тутъ, ні за ними.
Вже й сонечко гріе. . . .
Кругомъ вода, одна вода!..
Та небо синіе.
Хочъ би воронъ, літаючи,
Де небудь прокрякавъ,
Хочъ орелъ би де по небу
Надъ ними пролинувъ,—
Ні ворона, ні сокола!..
Нічого немае,
Тілько море синіеться
Та сонечко сяе,

Ажъ сумно громаді. . . . ні пісні не чути,
И тілько шо весла ніби гомонять
Зъ тимъ моремъ безкраимъ; разъ-по-разъ хватають
Солоную воду. . . . баркаси летять.
Летять. . . . а куда-то? Громада не знае.
Огаманъ не каже й ніхто не питае. . . .

«Ничипоре! дивись лишень,
Шо-то тамъ миріе?
Чи гайстеръ то, чи то бакланъ
Далеко чорніе?
Гляди, лишень, ти Остапе!»
Отаманъ гукае:
«Ти молодший: карі очі
Лучче розглядають». . .
—«Ой ні, батьку, то карабликъ
Купяе на морі».
—«Звертай! звертай! – гадюкою
Невірнимъ на горе
Підкрадимось». . . . Трепечуться
Весла. . . . . полетіли
Мовъ ті гуси до ирія
Чайки довгоносі.
Летять, летять, не ꙁелкають.
Не довго й літали,
Поки сонце, утомившись,
У море запало.

Вітрець віе, отаманську
Корогву хитае,
А галера мовъ уточка
На морі купяе.
Зійшлись, сплившсь до-купочки
Байдаки козачі:
Ой, по кому-жъ то у-ранці
Козаки заплачуть?
Сонце сіло: голомозі
Рушниці справляють,

Сіді, чорні чуприноньки
По вітру гуляють.
Посправляли: шаблі брали,
Шапки надівали.
«Остапъ! Грицько! Ничипоре!»
Й нікого не стало. . . .
Шелесть—шелесть! —розсипались
Лебедики чорні:
Тамъ шабелька, веселечко
Блисне,—та й моторні!
Десь у біса навчилися
Літати чубаті
На байдакахъ: а невіра
Заснула триклята!

Заснула, заснула! . . . Чи встане то ранкомъ,
Якъ сей-день устала? а може й не спить:
Нічого не видно. Мовъ чорная галка
Карабль середъ моря опівнічъ стоїть.
Чайки підлітають. . . . все ближче. . . блищить
Лихтарь на галері: галеру хитае
Вітрець полуношний; вода гомонить,
Полоще, колише заснулихъ. . . моргае,
Гойдае лихтарикъ: чи довго-жъ то вінъ
Світитиме нашимъ козакамъ чубатимъ? . . . .
«Гай, гай, мої діти! гай, гай, орлинята!»
Чайки довгоносі галеру скубуть. . . .
Якъ кобці вчепились. —Невірні встають,
Встають и лягають на віки спочити. . . .
Громада гуляе: гуляють ножі
По шияхъ турецькихъ!—галера—козача!
Уся червоніе. . . . Ніхто не заплаче,
Якъ Турка объ чайку козакъ огріває,
Хапае, зиріже, и въ воду шпуряе,
Якъ малу дитину: рушниці не треба,
Де шабля та ножикъ зъ рукою гуля. . .
А батько отаманъ? — Отаманъ не зрадить:
Не вперше бродити старими ногами

По крові турецькій; не вперше зъ синами
Мочити сідую чуприну козачу
У кровъ бесурменську. . . «Гай, гай, соколята!
Гай, гай, мої діти! гай, гай, орлинята!»
Гукае отаманъ, та нікого різать:
Усихъ погубили: одинъ тамъ лихтарикъ
Моргае та світить на довгі чуприни,
На уси козачі, на кровъ, на чайки —
Э — добре гуляють оці козаки! . . .

«Остапе! де ти?» — «Ось-де, батьку.»
— «Що, різавъ?» — «Різавъ.» — «А чимало?»
— «Чимало, тату.» — «Добре, сину.»

Хитаеться, купаеться
Галера на морі,
Погублені головоньки
Пливуть на просторі.
Зирнувъ місяць тихесенько
Зъ-за чорноі хмари:
Дрімай, дрімай, Туречина,
До новоі кари.
Ой у морі на просторі
Галера гуляе:
Одинъ, одинъ лихтаричокъ
Зъ галери моргае.
Та недовго середъ моря
Галера гойдала:
Скрипи — скрипи — схилилася —
И сліду не стало. . . .

Пливуть чайки. Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Веслами жартуе.
Кругомъ срібло та золото,
Та шати богаті:
Заробили заробітокъ

Яструби чубаті!
Се-жъ то перший потилишникъ:
А який у-друге
Покоштуе несмалене
Свинячее ухо,—
Постривайте. . . «Ничипоре!»
—«Що, батьку Доропе?»
—«Порадимось, де іхати:
Чи то до Синопа—
Добувати стрічокъ гарнихъ,
Чи ажъ до Скутарі:
У Скутарі не дві пари
Добрихъ яничарівъ.»
—«Добре, батьку отамане,
Хочъ би то й до Варни.
У тій, кажуть би то, Варні
Та хороми гарні. . .
А не тее, й до султана
У гаремъ поснідать,
Одъ султана старигана
До Варни—обідать.»
—«Але, синку, ти бачъ сивий,
Та Варни не знаешъ:
Городъ Варна—гарна панна,
Гарматъ мовъ намиста
Начіплено, наліплено,
Що й плюнути нігде. . .
Ні, до Варни не поідемъ:
Нема туди сліду.»
—«А нема, то й добре, батьку.»
—«Гай, гай, соколята!
Поідемо на три шляхи. . .»
Яструби чубаті
Еднались, прощалися—
Може й не побачуть
Ні Вкраіни, ні родини. . .
А може заплачуть
У кайданахъ у неволі.

Хто зна! . . . Розділились:
Ті въ Карусу (9), другі въ Прусу,
А сі — до Синопа. . .

VII.

«Kdyby wszecky slziczky
Pohromade byly,
Co gsau, mily, pro tebe
Oczi moge lily:
Weru by se lauky nasze
Wszecky zatopily».

Czelak. Ohlas pjs. czesk.

Ой изъ ранку до полудня
Сонечко не гріе,
По долині, край тополі,
Жито половіе;
Половіло, половіло,
Вже й колосъ нагнувся:
А до Галі козаченько
Досі не вернувся.
Рости, рости, тополенько,
Гиллямъ на долину:
Кохавъ козакъ дівчиноньку,
Якъ мати дитину;
Кохавъ, кохавъ, да й покинувъ. —
Де-жъ то ти, козаче?
И не бачешъ, и не чуешъ,

Якъ дівчина плаче.
Плаче гірко слізоньками,
Свічечкою тане,
Свою долю, свою неньку
Що-дня нарікае:

«Десь ти мене, моя мати, у Ляхівъ купила,
Що ти мене у криниці малу не втопила;
Десь ти мене, моя мати, въ церкву не носила,
Та у Бога мені, ненько, долі не просила;
Десь ти мене, моя мати, въ барвинку купала,
Купаючи заклинала, що-бъ долі не знала»...

Отакъ бідна Галя що-дня жалкувала
И рано и вечіръ. Чого-бъ жалкувать?
Иначе-бъ то й скоро....а тиждівъ изо три,
Чи й тихъ не минуло? И місяць старий,
Той місяць, що бачивъ ёго підъ вербою,—
Та пізно зіходить.... И той соловейко,
Що ранкомъ у лузі тоді щебетавъ,
Не викохавъ дітокъ.... ще також співае....
Калина—зелена, не почервоніла....
А треба ще ждати, якъ листъ на калині
Пожовкне, посохне, додолу злетить,
Зозуля у прій коли полетить —
За море....

А де-жъ то по морю
Молодий гуляе?
Чи, може, въ полоні
Козакъ погибае?

У-перше поіхавъ: звичаівъ козацькихъ
Молодий не знае; одъ віку не бачивъ,
Якъ ріжуться люди, якъ списъ або шабля
Мовъ въ полі билину, головку зтинае.
А люди чужіи!... безъ батька, безъ неньки....
Свое товариство?—та все-жъ то не батько,

Усе то не рідне. . . . . А другу полюбить? . . .
Туркеню! не знайде другоі надъ Галю;
Не знайде вірнішоі: не довго кохавъ,
Не давно-жъ то Галю побачивъ. . . що-жъ зъ
того?
Любивъ вінъ и Галю. . . . Верба не шелехне. . . .
Вітрець полуношний не віявъ, затихъ,
Щобъ слухать розмову. . . . А якъ цілувавъ!
«Барвинку зелений! —Голубко моя!»
А ранкомъ, до сонечка вийшовъ—та гарний,
Веселий! зірки мовъ опівнічъ, очиці
Блищали. . . . . .

«Що ти, Галю, така смутна?»
До Галі гукае
Стара мати, цілуючи,
Дочку розважае,
А самій щось, бозна зъ чого,
Недобре здаеться,
Рано й вечіръ коло серця
Мовъ гадина въеться. . . .
«Не журися, доню моя,
Чому невесела?
Чи болить що, моя рибко?
Може-бъ погуляла
На улиці зъ дівчатками—
Чи не легше стане. . . .
А то сидишъ, наче хвора, —
Слова не промовишъ».
—«Та ні, мамо, я весела,
Зъ чого бо хворати?»
И лащиться до староі,
И—весела мати.
А тамъ, упъять головоньку
Тихенько схиляе,
Упъять нишкомъ слізку, другу,
Рукавомъ втирае. . . .
«Мамо, мамо!» —«Чого, донько?»

— «Скажіть мені, мамо,
Чи знаете, коли зъ моря
Козаки приходять?»
— «На-що тобі?»—«Та такъ, мамо,—
Дівчата казали—
До Покрови не вернуться,—
А може сміялись. . . .
Ще казали, що и вовсі,
Може, зазімують
У Синопі, на-край свита». . .
— «Та ні, дочко, псують:
Хиба-жъ таки се видано,
Щобъ тамъ зімувати?
Після Спаса, Богъ поможе,
Будемъ виглядати. . . . .
Хто-то прийде? . . . . Такъ и Савка
Колись то загинувъ:
Мене стару й тебе малу
Безъ батька покинувъ». . . .
—«А чи-жъ страшно тамъ на морі?»
— «Я, донько, не знаю:
Мабуть, страшно». . . Й бідна Галя
Головку схиляе,
Що-дня сумна й невесе́ла,
Ні съ кимъ не жартуе,
И слухае, якъ у лузі
Зозуля кукуе.
«Скажи мені, зозуленько,
Скільки мені жити?»
Куку, куку. . . «Не багато. . . .
Такъ що-жъ бо тужити?—
А Остапові?». . Зозуля
Знялась, полетіла,—
А у-друге бідна Галя
Й питати не сміла.

VIII.

«Мили Боже! чуда великога!
Или грми, ил'се земля тресе!
Ил'удара море у брегове?»

Изъ Сербс. нар. пѣсн.

На Чорному морі, на білому камні
Сокілъ похожае,
На хмари густіи, на землю невірну
Спилна поглядае;
Ой дивиться сокілъ, якъ котить на камінь
Солоную хвилю,
Якъ бризками мочить у сокола ніжки,
Широкіи крила;
Ой дивиться сокілъ, якъ моремъ безкраімъ
Бурунъ клекотить,
Якъ блискавка зъ неба гадюкою пада—
И небо горить.

Злетівъ сокілъ, по берегу
Квилить проквиляе:
Щось по морю качається,
Ніби потопае.
Квилить сокілъ, літаючи,

На море пилнуе:
Що-жъ на морі? . . . Зъ бурунами
Козаки жартують;
Горя й моря и блискавки
Козакъ не вважае:
Несе ёго вітеръ буйний,
А козакъ співае,
Сей співае, той гуляе,
Люльку потягае,
Тілько сокілъ літаючи
Квилить проквиляе.
Куди-жъ чайки у непогодь
Біжать зъ бурунами?
До берега—підъ Прусою
Гуляти зъ панами,
Не зъ панами, зъ ворогами,
Не грати—а битись,
Не горілки заморськоі,
А крові напитись,
Не косити, молотити, —
Бенькети справляти:
Старі свитки та онучі
На шати міняти.

Біжать чайки. . . . Чи день, чи нічъ,
Козаки не знають.
Прилетіли. У берега
Чайки зоставляють.
Гуръ-гуръ зъ чаєкъ!—по край моря
Мовъ галічъ чорніе. . . .
Рушниця, списъ та гострий ніжъ. . . .
Що-жъ далі мріе?
Що? Спить Пруса, надулася,
Нічого не чуе:
Сей спить-не спить, той такъ лежить,
А третій—жируе
У гаремі зъ паняиками—
Та й гарні жъ прокляті!

Гуля старий та поганий —
Сміються дівчата. . . . .
А на дворі гуля вітеръ,
Чубаті —гуляють,
Та де-не-де, мовъ на вітеръ,
Собаки залають. . . . .

Залаяли, сказилися! . . . .
Городъ, мовъ на свято,
Засвітився: — свитки сушить
Громада чубата. . . . .
Гого, гого! мовъ у пеклі
Кругомъ гуготіло.
Вітеръ дуе, роздувае. . . .
Люльки запалили
Ажъ до́ неба!—Горить Пруса,
Горить, червоніе:
Гуля козакъ зъ невірою,
Ножа не жаліе.
Несуть шати — небогаті:
Шовки та дукати.
По гаремахъ дрижать паші,
Затихли дівчата. . . .
Чорні коси росплетені,
Дівки — не покриті:
Зирнувъ Грицько. . . ажъ холодно!
Бити чи не бити?
«Хай чортъ зъ вами, нехрещені!
Коса не закрие. . . .
А соромно. . . . Лучче згорять,
И попілъ розмиють
Доші дрібні». . . . Повернувся,
Згинувъ у пожарі . . .
Скрізь бороди посмалені,
Паші й яничари
Валяються, рубаються,
У поломъі гинуть,
Старе, мале, скалічене —

И гарнихъ до-сина!
А Ничипіръ? Бенькетуе,
На хлопцівъ гукае,
Чортма шапки!—и чуприна
По вітру гуляе,
Присмалена, сі́да, довга,
Мовъ коса дівоча. . . .
Ноги посять, руки ріжуть —
Не дивляться очі. . . .
Чи йде козакъ — опиниться —
«Стара загуляла!»
Біжить Турчинъ — незбачиться —
Й голови не стало! . . .

Упорались. . . . Старий батько
На дітокъ гукае:
Орелъ орлятъ підліточківъ
До-купи збірае:
«Гараздъ, діти! нехай за́снуть,
Коли не доспали.
Шкода́ гулять! небагато
Й до ранку осталось.
Хай спочине Туречина,
Коли не мішае
Світло спати — а не въ хаті?
Нехай вибачае». . . .

Упорались! . . . . Десь не скоро
Ихъ Пруса забуде:
Поки стоіть Туречина
Та світъ Божий гудить —
Не забуде, якъ Ничипіръ
Гулявъ зъ козаками,
Якъ горіло, червоніло. . .
По-підъ небесами
Носилися хмари диму,
Окрестъ гуготіло,
Птиці гнізда зоставляли —

До Пруси летіли. . . .

А козаки. . . . гуръ-гуръ въ чайки!
Поки сонце зійде,
Биля Пруси козачого
Не знайдуть и сліду. . . .
Зійшло сонце: козаченьки
По морю гасають,
Та на шатахъ, златоглавахъ
Лежать, потягають
Зъ люлёкъ гарнихъ, золоченихъ,
Зъ своіхъ—коріньковихъ,
А де-не-де який співа
Про чорніи брови,
Про Вкраіну, про родину,
Про гай зелененький. . . .
Дежъ Ничипіръ? Э—згадуе
Украіну—неньку.
Не сиділось у запічку
Старому! . . . скучае. . .
Діти—вбиті, а унуки
Зъ Доропомъ гуляють.
Не годъ, не два—годівъ зъ-сорокъ
Вештався небога
Зъ байдаками скрізь по морю—
Знакома дорога!
Не годъ, не два, не десятокъ
Сідую чуприну
Сушить сонцемъ, оцимъ сонцемъ,
За матіръ Вкраіну.
Изходився. . . . старі очі
Не такъ добачають,
Якъ бачили давно колись;
Въостанне бажають
Дивитися на Вкраіну,
Щобъ сонечко гріло,
Сонце! те, що ще на хлопця
На ёго гляділо. . . .

Приглядились старі очі
На Турка й на брата,
На чужу кровъ и на рідну—
«Та де его въ-ката!
Не спочину на родині,
Отутъ десь загину:
Чуже море поховае
Сідую чуприну. . .
Заспівае колись кобзарь,
То й мене згадае—
Що того вже Ничипора
На світі немае;
Що пивсотні роківъ бився
Ничипіръ на морі,
Чубъ и уси порозмикавъ
Оттутъ на просторі. . . .
Буде зъ-мене! . . . .» А тимъ часомъ
Весла не дрімали—
Все дальшъ, все дальшъ чайки чорні—
Куди жъ поспішали?
Куди пливли? . . . Де сонечко
Зимою заходить,
На край моря, на край світа,—
Куди не забродивъ
Козакъ и Ляхъ спочинъ віку. . .
Не довго бродили,—
Поки весла по Чорному
Та вітри носили
Ничипора зъ хлопъятами. . . .
Було й не безъ чого!
Не разъ трохи не втуркали
Парубка старого
Малёвані, заквічані
Не дівки—галери
Турецькіи, не разъ чайки
Сонечко ховало (10);
Не разъ хмара та нічъ темна
Дедве закривали

Голомозихъ. . . . Вештаючись
Моремъ, берегами,
Плюндровали нехрещенихъ
Темними ночами.

Иде луна берегами
Одъ Пруси до Варни.—
Запалало, зашкварчало!
Пішли яничари;
Недалеко йшли: край моря
Ніччю віддихали,
Хвалилися, що уранці!. . . .
А вранці й не встали. . . .
Не богацько полягло ихъ!
Одними шаблями,
Рушницями, підстолями
Й кривими ножами
Нагрузили чайку. . . . Вдруге
Самого султана
Присмалили у гаремі. . . .
Шморгнули бъ до Варни,
Та отаманъ — що то скаже?
Колибъ не полаявъ. . . .
Велівъ Прусу— а чубаті
Й Стамбулъ потрусили,
Не те щобъ то самий городъ,
А такъ, по ливадахъ
Огірочки та пшеничку
Збірала громада;
Не те щобъ и у гаремі
Трусили султана,—
А лякали, — жартовали
Зъ его панянками. . . .

Погулявши, Ничипіръ тутъ
Громаді гукае:
«Ходіть, хлопці, навідаймось,
Де батько гуляе.—»

IX.

Стамбуле, Стамбуле! чого ти такъ смутно
Одъ ранку до ночі въ тумані стоішъ,
Не бачешъ, якъ сонце весіннее сходить,
Якъ зорі червоні на небі горять?
Чи чумна година спіткала небогу,
Карае ні-за̀ що старого й малого,
У матері краде незрослихъ дітей,
А матіръ у батька неврікъ однімае,
Безбатченківъ дітокъ сирітъ оставляе,
Пускае дитину малу міжъ людей?
Чи може те сонце зъ далекого неба
Поля попалило, послідне зерно̀,
Що птиця весною минула на ниві,—
Послідню билину на корні спалило,
И чорнии рілля порожні давно?
Чи може не стало старого Ахмета....
Любивъ не підъ пору наплюгъ молодихъ ...
И кинувъ порожнімъ престолъ Магомета
Безъ рідного сина? ... Чого жъ такъ затихъ
Стамбулъ нехрещений? .... Габою повиті
Вештаються де-де по улицяхъ критихъ
Діди старі, бородаті,
Зъ довгими люльками,

Та собаки по городу
Ходять чередами. . . .

Ні, не голодъ у Стамбулі,
Не чумна година,
Та и дітокъ у султана
Багато — до сина!
Не те лихо спіткалося:
Иншая негода. . . .
Султанъ ніби опечений
Понурою бродить
По килимахъ вишиванихъ —
Борода широка. . . .
Чого жъ зогнувсь карлючкою
Дідусь кислоокий? . . .
А того зогнувсь, що царство
Его пропадае;
Старі, луччі яничари
Марно погибають;
А того, що лихо діда
За бороду водить. . .
Не дурно жъ вінъ тиняючись
Понурою бродить! . . .

Думае гадае султанъ бородатий,
Та якъ ёму царство свое ратувать,
Та якъ би гяурівъ мерзенихъ чубатихъ,
Де-небудь пійнавши, у шори убрать. . . .
Думае гадае борода сідая,
Та глузду не стало: увесь прогулявъ,
Пропивъ у гаремі, зъ жінками проспавъ,
И глузду старого й на шелягъ немае, —
И дурно зогнувшись дідусь похожае,
Походить, посидить, тютюнъ потягае —
А все таки глузду у діда немае. . . .

И хлопнувъ старими руками султанъ:
Зогнувшись дугою Турчинъ показався. . .

Белькнувъ щось: той вийшовъ, — и впъять стариганъ,
Якъ перше, самотно по хаті тинявся. . . .

А отъ, рада зібралася —
Старий на старому,
А бороди якъ віники. . .
Ведуть собі мову. . . .
Сидять. Люльки якъ ратища
Додолу поклали,
А курява, ховай Боже!
Мовъ хата палала.
Сидять: ноги поскручені,
Рядними повиті,
Мовъ жиночки въ очіпочкахъ —
Та голови бриті;
Сидять старі, немазані,
Султана немае:
Десь по хаті похожае
Та глузду шукае. . . .
Забігали! . . . Старі діди
Нутромъ полягали:
Мовъ сідими бородами
Сміття замітали.
Иде султанъ: за нимъ паші
Задкують, небоги:
Мовъ имъ руки повсихані,
Позичені ноги.
Прийшовъ, зирнувъ. . . Уся рада
Стовбула стояла:
Спинъ до біса! — а голови
Покотомъ лежали.
Забелькотавъ по-своёму:
Ворушиться рада. . . .
Дежъ паші? ніби въ ковбані
Копишуться ззаду.
Ще белькопувъ: повставали,
Спини позгинали;
Кивнувъ до ихъ: бородаті

Долі посідали.
Давай смоктать люльки довгі
Та лупать очима:
Иде рада — не до ладу —
Лихо ёму зъ ними!
Лихо зъ ними, бо зъ такими
Хочъ кому завадить:
Сидять діди, пишаються, —
И рада не въ раду!
А паші? — Мовъ на досвіткахъ,
Въ очіпкахъ жіночихъ —
Бородаті молодиці —
Заплющили й очі.
Стоять мовчки, напрпндивишись, —
Султанъ щось гукае:
Задкомъ, бочкомъ, перéвертомъ
Паша виступае.
Несе паша щось писане,
Очима поводить,
«Читай!» мабудь, гукнувъ султанъ:
Лопатобородий
Почавъ читать та гавкати
И ротомъ и носомъ,
То завие звірюкою,
То знову голосить.

Читали по книзі, якъ въ старіи годи
Туречину гризли колись козаки.
Годъ за годъ читали.... Не мало народу
Згубили ті чорні закляті чайки!
Півцарства-бъ устало, якъ би повставало
Порізане царство — старий и малий,
Підліточокъ хлопець и Турокъ сідий, —
То рівно-бъ півцарства народу набралось....
Читали годъ зá годъ — за сотню назадъ,

Якъ козаки на байдакахъ
Дніпромъ пропливали,

У-неѣь Турка й Татарина
Годъ за́ годъ рубали;
Одъ Стамбула до Ингула
Та ажъ до Азова
Чорнимъ моремъ роздавалась
Козацькая мова;
Одъ Тамана, Акермана,
Моремъ до Скутарі
Йогибали у султана
Вірні яничари. . . .

Читали годъ за́ годъ. . . . Не легко читалось,
Якъ кожнее літо въ Стамбулі султанъ
Дрижавъ щобъ не вкрали шовковий жупанъ
Зъ зогнутоі спини; якъ часто лучалось

Ланцюхами старий городъ
Стамбулъ боронити,
Щобъ не вміли враги люті
Стамбулъ запалити.

И соромно стало старому султану:
Схилився небога, на світъ не глядить,
Старою рукою ножа не достане!
Хотівъ би всі царства теперъ погубить
Власною рукою—и мовчки сидить!
Хиба-жъ то й не соромъ? Та соромно, люде,
Коли его море враги одняли,
И мовъ по ливаді журавлі гасають,
Изъ моря болото зробили, гуляють
Мовъ діти на човні у себе въ ставку.
А наче-бъ то море замкнуто кругомъ:
Замо́къ у Босфорі, ключи—у султана:
Пускае вінъ въ море, кого забажае:
Купці Генуэзські, Венеція славна,
Зъ Леванта, зъ Дамаска, зъ Каіра купці—
Скупають по Криму людей табунами. . .
Его жъ худобина—и Кримъ и Буджакъ,

Орди тамъ за Бугóмъ, орди за Лиманомъ,
За Баномъ кочують, за Маничемъ граблять—
Его-жъ батраки то; его табуни
Пасуться степами до самого Псëла.
По морю забором стоять городи,
Его-жъ городи то: Скутарі, Килія,
Синопъ зъ Трапезонтомъ, Дунайскіи гірла,
Измаілъ и Кафа, Херсонь и Козловъ,
А тамъ—Балаклава, Таманъ и Азовъ—
Его-жъ стару руку цілують, зогнувшись. . . .
А тамъ, де Німóта, и Цесарець зайцемъ
Сидить не двигнеться, Волохъ и Сербинъ,—
И Папа у Римі его проклинае—
Старий, бачъ, старого боіться й клянѐ:
Бо власную руку ніхто не зогнѐ,
Ту-жъ руку султанъ сей на всихъ накладае! . . . .

Хиба-жъ и не соромъ? . . . Султанъ устаѐ,
Приказъ бородатимъ пашамъ оддаѐ:

«Ціле стадо галеръ моіхъ
На море—за ними!
Не вловите—повішаю:
Півцарства загине!». . . . .

X.

«Ciemno wszendzie, glucho wszendzie,
Co to bendzie, co to bendzie?»

Хилилися густі лози,
Відкіль вітеръ віе,
Червоніла калиноньна
Відкіль сонце гріе:
Купалися чайки чорні
У Чорному морі,
Купалися, плескалися,
Не бачили горя.
Яке-жъ горе, коли море
Колише Дорона,
Яке лихо, коли тихо
Пливуть відъ Синопа?

А, може, те горе другому досталось,
Те лихо спіткало другихъ?—не питай!
Кому не лучалось? надъ кимъ не сміялась
Зрадливая доля?—себе поспитай. . . .
Не легко згадати негоду надъ братомъ:
А легше-жъ, якъ ворогъ оттуть погиба?
Не вамъ те судити, хто бувъ винуватий,—

У кого, спитаю, гріха не бува?
. . . .
А скільки, признайся, на кожну чуприну
Приходилось крові чужоі та слізъ
Відбути по смерти, одвітити Богу
За соромъ дівочий — признайся, небого. . . .
А легко на серці було козакамъ,
Якъ Чорнеѐ море бувало напоють
Невірною кровъю, сирітъ та убогихъ
На світъ попускають. . . . невірні вони!
Чого ихъ жаліті? Бенькети справляють
На рідній Вкраіні. . . . Кобзарь споминае,

Якъ козаки опівночі
Синопъ руйновали,
Одъ Каруси на підмогу
Своіхъ виглядали;
Якъ міняли свої лати
На богаті шати,
На поругу добували
Турецькі гармати.

Доропъ не спить, синівъ справляе;
Синопъ заснувъ, не виглядае
Негоди зъ моря: кріпко спить,
Не знае, що надъ нимъ висить
Густая хмара. . . . Надъ водою
Турчинъ куняе на часахъ;
А онъ, на морі въ байдакахъ
Блищать ножі. . . Онъ, за косою
Чайки пристали. . . . Хто-то встане,
Якъ ранкомъ сонечко прогляне? . . .
А бути горю: щось не такъ!
Недурно лащиться козакъ,
Хортомъ пролазить підъ стінами.
Турчинъ куняе. . . де вінъ?—блись!
Турчинъ у воду покотивсь. . . .
Вода зрівнялась. . . . «Гей, за нами!»

«Гей, за нами, изъ ножами!»
Кругомъ не шелехне,
Тихо, тихо!.. ажь сумно щось,
Себе самихъ страшно....
Що-жъ то? Шепче? Чи не ворогъ?
Козаки молились,
На східъ сонця, зъ ножемъ въ руці,
Правою хрестились...
«Де ви, хлопці?»—«Ти де, батьку?»
—«Ось де я»—озвався....
Хочъ въ око стрель!... Изъ-за хмари
Місяць показався.
«Ні, високо... оградою
На той бікъ»... Полізли,
Одинъ, другий... «Сюди!»—шубовсть!
Голуби проснулись....
Упавъ Турчинъ.... «Хрестись и ти!»
Другого немає....
Остапъ схиливсь,—убитого
У воду спихає...
Шубовсть!... Доропъ по берегу,—
За нимъ, мовъ та хмара,
Копишуться—кругомъ, кругомъ—
«У городъ?»—«Не пáра!
У городі тісно буде...
Ще молись!»... Молились:
Цілували ножі... «Зъ Богомъ!»
Кругомъ засвітилось....

Засвітилось добре, коли то погасне,
Коли, не питайте! щобъ ёго не бачить...
Не місяць то світить, не сонечко ясне:
То свічка козача, щобъ видно лічить,
По скільки на ножикъ невірнихъ достане,
Щобъ видно, якъ бити, кого и куди,
И ножикъ и шаблю не дурно тупити
Объ голови бриті... Пожаръ гуготить.
И городъ занявся. Летять яничари—

На коняхъ скаженихъ, якъ бджоли джижчать
Ихъ кулі — та мимо. — Козакъ у огні
И ріже и душить, голівъ не считà —
Изъ города рветься скажена ордà. . . .
Втомилась громада — «назадъ, до чаёкъ!»
Край моря, одъ крові — червоний пісокъ. . . .

«Соромъ головамъ козацькимъ!»
Отаманъ гукае:
«Дітки, дітки!». . . Одъ Каруси
Своіхъ виглядае. . . .
Утомились! . . . Туречина
Росте, скаженіе. . . .
«До города! тамъ загинемъ!»
На Бога надія. . . .
«До города! лучче гинуть
Зъ ними у пожарі. . .»
Кругомъ якъ лісъ у нéпогодь
Гудуть яничари.

Чубаті, чубаті! — де ваші дівчата,
Де діти малі, щобъ соромъ батьківъ
Оплакати вперше, якъ віра заклята
Налигачемъ въяже въ полонъ козаківъ.
Дороше! поругу на сиву чуприну
Чи приймешъ ти, батьку, — коли мовъ скотину
Дітей налигають? — Не чуе Доропъ!

Погибали. . . . «Батьку, батьку!»
Доропъ виглядае
Одъ Каруси своіхъ дітокъ, —
А дітокъ немае.

«Пливуть, пливуть!» — Ножі въ зубахъ,
Блищать рушниці по чайкахъ. . .
На берегъ. . . . Зъ сотню яничаръ
Зъ коней скотилось. . . . Козаки
У городъ рвуться, ріжуть, бьють,

Зъ ножами поломъя несуть

Погибали, — та не наші,
Турки погибали:
Своіхъ коней и гармати
Срамно покидали. . .
«Дітки, добре! виручайте!»
Громада панує:
Голомозу Туречину
Шаблями шанує.
Поштнулись. . . . «Керимъ—Аллахъ!»
Проходъ загатили, —
И громада кляту віру,
Мовъ тютюнъ кришила. . . .
«До гòрода!» — По гóроду
Розлились, рубають:
Доропъ ріже ажъ сміеться
До своіхъ гукае:
«Бий о камень ихъ младенци!»
Били, — утомились. . . .
Кровъ лилася, тісно стало —
Ножі пощербились. . . .

«Ой рано по раненьку у городі у Синопі
Стара мати Туркеня, хвора, зъ ліжка встае — прочинае,
По городу похожае,
Дрібні слёзи по пожарищу на засохлу землю роняе,
Босі ноги объ шаблі та ножі перегорілі попаляе,
Дітей шукае
Голосно гукае:
«Ой, дітки моі, Турки яничари, де ви подівались,
Чи трупомъ, руками, головами мертвими поприкривались,
Золою — попіломъ у пожарі позасипались,
Чи живими у полонъ попались?
Ой, вòрони чорненькіи,
Чого ви крячете — груіте жалібненько,
Надъ трупами літаете, —
Чи ви моіхъ девъяти синівъ по пожарищу шукаете?

Хиба жъ мало мертвечини по Синопу розкидано,
Старого й малого,
Свого и чужого:
Іжте, ворони, сирітъ одинокихъ,
Та козаківъ чорноокихъ:
Ихъ нікому оплакати,
У сиру землю закопати. . . .»
Ой ходить по городу дідъ старенький,
Якъ голубъ сивенький. . . .
То паша Синопській, якъ сирота, одинъ по пустихъ улицяхъ похожае,
Яничаръ, на віки поснулихъ, скликае,
Загибшу славу города слёзами окропляе,
Руки ламае,
Гірко промовляе:
«Діти моі, яничари! чого ви такъ довго — кріпко спите, не висипаетесь,
Чомъ ви, голови мертві, до батька не відкликаетесь,
Одъ себе птицю не відганяете,
Годуете ворона чорного,
Орла сизоперого?
Чи ви не чуете, якъ по вашому тілові білому,
Погорілому,
Вашъ батько паша старими ногами похожае,
Ваші голови, у крові запеклі, перевертае, розглядае,
Знакомоі не пізнае . . . .
Синопе, Синопе! мій городе рідний!
Надъ кимъ теперъ я, старий паша, буду панувати,
Хиба буду, старий паша, малими дітьми та собаками замишляти,
Золою — попіломъ якъ дитина гратись? . . . .
Проснись, мій городе, проснись — пробудись,
На себе бідного подивись:
Де-то твоя слава подівалася —
Чубатимъ козакамъ досталася!
Де-то твоі діти яничари поховалися —
Рідного города одцуралися,
Димомъ—курявою по степу порозліталися! . . .»

Кріпко заснувъ Синопъ, не просипаеться,
Мовъ мертвий на столі—не прочинаеться,
Тілько де-не-де димокъ надъ кучею золи підніматься,
Та по вітру, якъ давнішняя слава Синопа, разлітаеться:
Надъ нимъ сонечко сяе,
Про славу козацьку миру сповідае,
Та вóронъ кряче — літае,
Яничаръ доідае,—
А батько Доропъ, якъ и перше, по морю гуляе..»

Козаки.

Отъ такъ Кирикъ! Спасибі, батечку, спасибі.

Кирикъ бандурникъ.

Ні-за що, люди добрі,—самъ тугу розганяю.

1 козакъ.

Оце жъ який! пісні позичати не буде: бачъ таки, ще почитай Синопъ видно, а вінъ вже й пісню зложивъ. Оце! Десь вона въ его у ріжку зъ кабакою за халявою стриміла.

Остапъ.

Нічого гріха таіть: утявъ, якъ кажуть тамъ, до гапликівъ, ажъ пальці знати.

1 козакъ.

Бреши, якъ кажуть тамъ, куций! а хвоста не вернешъ...

Остапъ.

Баба на трое сказала...

2 козакъ.

Чого ви лаетесь, якъ жінки на ярмарку? Онъ, хиба не бачете, Ничипіръ зъ своіми іде... Де то вони були, чимъ похвалються?

3 козакъ.

Та чимъ! Вже бачъ не Синопомъ.... Не бісівъ же й городокъ, цей Синопъ: богацько й нашихъ покусавъ! Ну, та вже не на̀ весну.... А довго покружили й коло сёго проклятого Трапезонта: не давсяв ъ руки.

Остапъ.

Такъ що-жъ, Синопові досталось на бублики....

Кирикъ кобзарь.

А ще колись достанеться й на оріхи...

XI

«Ой, море, море, та Чорнее море,
Погадай зо мною,
Ой вітре мій рідний, вітре зъ Украіни,
Не шуми водою:
Нехай отаманська корогва спочине,
Бо давно гойдае,
Нехай приляже моя сіда чуприноньва,
Бо давно по світу гуляе,
Нехай спочине корогва червона,
Бо кінці на чужині оббила.

. . . .

. . . .

То може-бъ и загравъ, може и заспівавъ би
Пісні голосноі. . . .
Ой море глибоке, широкее мое море,
Промовъ до мене словами
Та про тихъ отаманівъ, що плавали по тебі
Та зъ чорними чайками,
Та про тихъ козаківъ, що тужили на тебі
По далекій Украіні,
Та про тихъ молодихъ, що плакали на тебі
По своій родині. . . .
Кобза моя, кобза, та кобза старая,
Заграй голосненько,

Та нагадай мені, кобзо, та нагадай, старая,
Про літа мої молоденькі:
Якъ по степахъ Татарськихъ, по могилахъ козацькихъ
Я вештався зъ тобою,
Якъ зъ тобою за спиною, моя бандура любая,
. . . .
. . . .
. . . .
Та зъ тобою підъ яворомъ сідали,
Голосно співали. . . .

. . . .
. . . .
. . . .
Якъ волики чумацькії,
Походили, повозили,
Ляха, Турка попобили;
Були въ Криму, въ Волошині,
Літо Туркамъ приносили,
Верталися по-осени,
Жінкамъ плахти привозили.
Та ще-жъ не все минулося:
Не всі старі погнулися.
Аби ножі не гнулися,
То ще-бъ може мотнулися
Одъ Полтави до Варшави—
Тютюнъ, люльку за халяви—
То може бъ и погуляли. . . .

А де-жъ мої товариші?
Де ви подівались?
Одинъ, другий—скалічений—
Десь дома зостались. . . .

Прудкий Вихоръ на вигоні
Давно спочиває,
Надъ нимъ и хрестъ зогнувшися

Стоїть догниває.
Митро̀ Латка — и той дома,
Ножа не ворушить,
Спить на призьбі, и рушницї
Підняти нездужа.
А Серпокрилъ — мій голубе!
Ляхи задавили. . . .
Де Шийченко? Туречина
Въ криниці втопила.
Половинка — писарює
У Бога въ повіті,
А Савченко — той остався
На білому світі,
Та що зъ того, що остався:
Горілку вживає:
Пропивъ коня и шабельку,
Рушниці немає!
А Якуша Гудзеватий,
Що бився зъ Ляхами,
Не шаблею Татарина
Душивъ вінъ — руками,
Ходивъ на Дінъ, въ Волошину,

. . . .

Гудзеватий скалічений
Въ Крилові остався:
Живе въ лісі, на пасіці,
Лопати стругає. . . .
Оттакъ усе козачество
Свій вікъ доживає! . . »

Оттакъ старий Кирикъ, сидючи на чайці,
Дивився, якъ вітеръ корогву хитавъ,
Дивився на море, журбу розважавъ,
Рукою бандуру де-де зачіплявъ,
Балакавъ до вітра та пісню співавъ

. . . .

Співавъ вінъ для себе. . . хто схоче — послуха,
Бо вже на Вкраїну пливуть козаки,

Такъ діла не скільки: біжать байдаки
На веслахъ; а инший потилицю чуха,
Коли въ Московщині бувавъ — перенявъ
Звичаі Московські. «Остапе, дивись!»
Отаманъ гукае: «Ото вже не дурно
Орли по-підъ небомъ надъ нами стоять,
Чого-сь виглядають. . .» — «То гуси летять.»
— «Не гуси!» — «А онде, паноче, щось мріе,
Чи піна на морі здалека біліе,
Чи хвиля висока, чи парусъ. . .» Кругомъ!
Кругомъ, щобъ за нами оставити сонце,
Щобъ въ вічі світило невірнимъ воно.»
Та пізно! якъ птиці невірні летіли —
Череда на морі галеръ крутоносихъ!
Отъ — отъ — и гармати. . . . . Закляті чайки
Розсипались. . . . де-де гукнуть козаки,
Доропъ замишляе, здалека гукае,
Чайки десь по морю до-купи збірае.
Зібрались до-купи. Пливуть, гомонять. . . .
Галери за ними: отъ — отъ доганяють. . . .
Розсипались знову, якъ мухи літають —
Нехай же по одній теперъ забірають. . . .
И знову до-купи. . . . рушниці блищать.
Галери за ними: вони не втікають;
Стіною зомкнулись, на веслахъ летять,
А другі по кулі гостинця пускають:
Скотився десятокъ широкихъ борідъ
У воду зъ галери. — Гармати ревуть. . . .
И знову якъ мухи, чайки розлітались,
А тамъ, якъ и перше, до-купи збірались;
Стіною, якъ перше, чубаті идуть. . . .
Рушниці блеснули: зъ другоі галери
Безъ малого зъ тридцять головъ полягло!
Ревнули зъ сіеі галери гармати —
И приснули въ розсипъ неначе шпаки
На веслахъ легенькихъ закляті чайки. . . .
И знову по морю отаманъ гукае,
Чайки довгоносі до-купи збірае. . . .

Галери за ними! кругомъ облягли:
Загинуть, загинуть!... Гармати ревли....
Блеснули рушниці зъ чаёкъ: положили
До сотні невірнихъ... галера порожня!
Блеснули у-друге—другоі нема....
И шляхъ проложили міжъ сотні галеръ,
И знову на веслахъ чайки полетіли,—
За ними жъ галери и гнатись не сміли.

XII.

День за днемъ иде, минае,
Літо на изході:
На Вкраїні виглядають
Козаківъ зъ походу;
Нудно стало и дівчаткамъ
Однимъ вигравати,
Зъ парубками на улиці
Опівнічъ гуляти.
Пора-бъ уже й зъ козаками,
Коли хто вернéться....
А вже скоро й вечерниці,—
Акъ літо минеться.
Бачъ, безъ хлопцівъ то й на Пéтра
Скучали дівчата;
Безъ козаківъ перестала
Й зозуля співати;
Вже Илля пройшовъ, дівчата
Купатись не стали:
Й проти вітру де-де хмари
По небу гуляли (11)....
На дворі вже Паликопа (12)—
Дівчата скучають....
Маковіи зъ шуликами,—
А ихъ все немае....

Жито въ полі половіло,
Давно и пожали,
Червоную калиноньку
У лузі ламали:
А козаки все гуляли
По Чорному морю,
Набачились того-сёго
И лихого горя;
Изъіздили враже море,
Додому вертались:
Мовъ уточки по Чорному
Чайки колихались.

Сидить Остапъ зъ отаманомъ,
Ничипіръ изъ ними:
Розмовляе гарний хлопець
Зъ батьками сідими:
«А що, скажіть, чи проідешъ
До Ерусалима
Зъ байдаками?»—»Та проідешъ».
—«Буде зъ тебе, сину.
Погулявъ и ти порядкомъ,—
Десь дівчина плаче. . . .»
Стрепенулось, наче голубъ,
Серденько козаче. . . .
«Батьку, батьку! коли-бъ воля,
Повівъ би громаду
За Царьгородъ! а тамъ, дальше,—
Куди Богъ порадить. . . .
Пішовъ би я на край світа,
Де сонечко зходить,
Щобъ боялись и за моремъ
Козачого роду . . .
Пішовъ би я!»—«Малий дуже,—
Мати виглядае,
Та й дівчина давно вже десь
Слізоньки втирае.»

. . . .

. . . .
Коли серце молодее
Відъ ласки́ забьеться?
Коли то впъять глядітиме
У каріи очі,
Кохатиме, ласкатиме
До темноі ночі.
Було колись, — давно було,
Давно й миновалось.
А тамъ? Боже! може досі
Недоля спіткала. . . .

Вітеръ віе, повівае,
Байдаки хитае:
До Прогноя (13) козаченьки
Ніччю підъізжають.
Гуляй, душа, безъ кунтуша!
Пливуть — не водою.
Пливуть чайки сухимъ путемъ—
Довгою косою:
Черезъ косу тягнуть чайки—
Пісокъ не мішае.
Везуть, гудуть, мовъ по морю,
Ажъ трава лягае!
Везіть, хлопці! Гарматами
Турокъ не достане.
Перевезли. Пішли Дніпромъ:
Поки сонце гляне,
На тімъ боці у толоці
Громада спочине.
А побачуть? Такъ немало
Й невіри загине
Одъ ножівъ, що по Синопу
Недавно гуляли,
У Скутарі й коло Варни
Невіру жахали.
Танцюй, бабо, поки стара!
Парубки не бачуть! . . .

Товариство чубъ за чубомъ
На бережокъ скаче.

Бодай не скакало, коли такъ скакати;
Бодай та толока биллямъ поросла,
Якъ вона багато згубила чубатихъ,
Згубила на віки, въ полонъ оддала!

Поскакали. —«Аллахъ -- Керимъ!»
Кулі заджижчали . . . . .
Передъ ними очеретомъ
Татарва стояла. . . . .
Бодай же ту Татарщину
Огнемъ попалило,
Якъ старого и малого
Вона розлучила.

«Ножівъ! рушниць!» гука Останъ,
Невірнихъ рубае,
Мовъ осоку молодиці
Серпомъ підтинають.
«До Остапа! до Остапа!»
Ножі та рушниці
Засвітились,—покотились
Якъ зъ воза кислиці
Бриті голови. —«За мною!»
Останъ ажъ голосить:
Наче смерти, бодай его,
Сіромаха просить.
Чортма ножа! мовъ билинка
Шабля поламалась. . . .
Прощай!—бідна головонька
У полонъ попалась.
«До Остапа!»—коней ріже,
Невіру катуе!
«Пропавъ! взяли!». . . Схиливъ Доронъ
Голову сідую.

«Галю! . . . мати! . .» Тілько й чути.
Остапа въязали,
Мовъ оклунокъ сердешного
На коника клали.
Вже й не чути. . . По-за гаемъ
Коні тупотіли;
Гомінъ, галасъ!—Саранчою
Татари шуміли.
«Лічіть, хлопці!» Недоліку
Мало не десятокъ:
Сёго, того—и кобзаря
Кирика не стало.
«Коли такъ—у степъ! за кіньми!
Табуни займайте:
А отамана зъ чайками
Дома виглядайте».

Зашуміли козаченьки,
По степу идучи,
Заспівали козацькоі,
По Дніпру пливучи:
«Гей, мати, козаки!
Погубили байдаки ..»

«Остапе, де ти?». . . . .

XIII.

«Мамо, мамо! що такъ рано
Дзвони загуділи?
Чи не наші? Охъ, мамочко!»
Якъ снігъ побіліла,
Рученята білі склала,
Господа прохала,
Зъ чорнихъ очей, бозна зъ чого,
Слізка пробивала. . . .
«Що зъ тобою, донько моя?»
—«Мамочко, не знаю.»
—«Яка-жъ бо ти, Галю.»—«Мамо!». . .
А дзвінъ не вгавае:
Бовъ та бовъ! одинъ и другий—
Неначе на свято:
По всёму Крилову миру
Богато, богато!
—«Ходімъ, мамо, подивимось.»
—«Ходімъ, моя пташко.»
Поки мати зібралася,
Дочка—не питайте!

Ревуть дзвони на дзвіницяхъ,
Козаківъ стрічають.
Миру, миру! . . . Тихий вітрецъ

Корогви хитае.

Пливуть чайки. Попереду
Отаманъ пилнуе,
А позаду товариство
Веслами жартуе....
Припливали. Свяченою
Чайки окропляли,
Усимъ миромъ, въ одинъ голосъ,
Бога прославляли:

«Тебе Бога хвалимъ, Тебе Господа исповидуемъ!»..

XIV.

Сидить стара коло доні,
Слёзи утірае,—
Лежить воно, ніби смирно,
И слізокъ немае.
Чого-жъ мати така сумна,
Надъ дочкою плаче?
Може лихо? Не питайте!
Хто ёго не бачивъ!
Людямъ свято, людямъ—радість,
А зъ ними—недоля.
Спитайте бо, чого сохне
У лузі тополя?
И висока, й коло неі
Криниця зъ водою.
Чого-жъ сохнуть? Оте-жъ-саме—
Матері зъ дочкою.
«Мамо, де вінъ?»—«Хто, небого?»
Галю розважае;
А воно мовъ прокинеться,
Та знову питае:
«Мамо, де вінъ?»—«Хто вінъ, доню?
Про кого питаешъ?»
Горить усе... рученята!..
«Чого ти бажаешъ?»

— Де вінъ, мамо?» — «Лежи, доню,
Може легше буде». . .
А на дворі свято Боже
И весело людямъ.
— «Де вінъ, мамо? Де Остапъ мій?»
— «Остапъ! . . Боже милий! . . .
Остапъ. . . . вона». . . — «Де вінъ, мамо?» .
Стара похилилась.
— «Такъ Остапа. . . доню, доню!
Вінъ скоро вернеться».
— «Вінъ приіде». . . Дитя бідне
Ніби усміхнеться.

Оттакъ мати свою доню
Хвору розважає,
А тимъ часомъ по городу
Громада гуляє:
Старий Доропъ попереду,
У боки береться:
Садить, ломить навприсядки,
Ажъ улиця гнеться. . . .
А Ничипіръ коло ёго —
Старі ноги тупъ-тупъ:
Чуприною вітеръ грає —
«А я собі тутъ-тутъ».
Пішовъ Доропъ метелиці,
Шаблюкою брязь-брязь.
Гуляй, душа, безъ кунтуша!
«Нехай буду князь-князь».

«Ой ти дубъ, я береза,
Ой ти пъяний, я тверезa,
Ой ти старий, я молода,
Чомъ міжъ нами нелагода?

Ой ти, діду, кихи-кихи,
Я молода сміхи-сміхи!
Ой, ти старий дідуга,

Изогнувся якъ дуга!»

Нигипіръ.

Эчъ якъ розгулялась пані отаманова: сіда чуприна не зна, куди й дітись. . . Гляди лишъ, жаба цицьки дасть! . . Батьку Дороне, чуй,—якоі се?

Доронъ.

Гей, гукъ, Ничипоре,
Нехай стара снопи бере.
Гуляй, дурню, безъ пояса,
Поки батько воду носить,
Стара баба люльки просить. . .

Нигипіръ.

Тютю, дурний, немазаний! Бачъ, старий, везе якоі нісенітниці. Хочъ би до-ладу.

Козаки.

Добре спiва панъ отаманъ: хочъ би й кобзарю Кирикові удалось такоі утнути.

Жінка.

Се бачъ, дядьку, тому Кирикові, що, кажуть би то, у полонъ попався?

1 козакъ.

Та такъ же жъ, кажу, тому, що у полонъ попався; той самий, кажу! та ще й зъ Остапомъ зъ Мирошникомъ, отъ що!

Жінка.

Охъ, лишечко! Чи не Татари то ідуть! Охъ, моя сестрице, моя матінко!

2 козакъ.

Де въ біса Татаръ побачила! Осмалили вовкові

хвоста: у-друге не полізе. Що за лиха мати! що-бъ то воно таке справди? Ажъ курява ляга.

3 козакъ.

Дивись, та не шапкою, а вічьми, коли не повилазили! То, бачь, наші, що оставили коло Лимана;— мабудь, гонять табунъ Татарський — добра череда!

1 козакъ.

Се-бъ то Грицько...

2 козакъ.

Та вінъ же, мабудь, коли не его дядина.

Приізжі козаки.

Здоровенькі були-гуляли, пане отамане зъ дядькомъ Ничипоромъ!

Доропъ (перестае танцювати).

Спасибі, хлопці.. Дайте духъ перевести.... Отожъ табунъ?

Козаки.

Табунъ.

Доропъ.

Спасибі.. Идіть теперъ до батьківъ та до матерівъ,—а въ кого е - до жінокъ, коли вони не тутъ.

Козаки.

Та отъ що, пане отамане: коли не забули, будте здорові, якъ ви насъ покинули у тій проклятій толоці, де Останъ зъ Кирикомъ та зъ другими козаками у полонъ попались; отъ, коли ви насъ оставили, ми й пішли по степу—табунівъ, якъ саранчі! Вибірай, який хочешъ. Ми й вибрали: половили луччихъ

жеребцівъ, позануздали поясами, замість сіделъ—свитки,—и гонимо собі цілу хмару коней. Грицько, звичайно, меле, що въ голову збреде: добрий бувъ на вигадки!

Доропъ.

Бувъ, кажешъ? якъ!

Козакъ.

Та ну-бо! не паребивай! Отъ, кажу, добрий бувъ Грицько на вигадки. Отъ, кажу, и ідемо.... Ажъ гулькъ! изъ-за байрака Татарва! Якъ заскиглять, мовъ собаки! табунъ якъ полохнеться! и пішовъ по степу вибрикувать мовъ ті сайгаки.... Ми за нимъ, Татарва за нами, стріли якъ комарі пищать коло ушей.... ажъ земля гуде! Та не довго гнали; притомили коней: а у насъ коні були добрі, та було що й перемінять.... Що-жъ будешъ робить! де-якимъ и изъ насъ досталось: у кого свита порвана, той у потилицю дерево загнавъ, а якому й руку прострелила гаспидська стріла... На те лихо Грицько коня перемінявъ: его й догнали, порізали, мабудь, добре,—та втікъ, тілько не за нами: якъ понісъ кінь, такъ тілько его й бачили. Отъ, уже якъ пристала Татарва, ми й послали де-якихъ шукати Грицька; а сами, бачъ, кланяемось панові отаману цілимъ табуномъ—отъ що!

Доропъ.

Спасибі, дітки. А жалко Грицька та Остапа; добрі були козаки.»

Плаче.

«Доню, доню! вінъ вéрнеться.»
Мати розважае
Дочку хвору,—а нишчечкомъ
Слізоньки ковтае.
Мотнулася до знахурки.
Напилось, заснуло,
А опівнічъ, покрий Боже!
Вже й неньки не чуло;
Вже й Остапа не згадуе,
Лежить и не бачить,
Якъ одъ вечера до ранку
Стара мати плаче.
Ранкомъ, буцімъ легше стало:
Прокинулось, встало,
Та не довго! до північі
Упъять пролежало.
Оттакъ тіи карі очі
Чого наробили!
Що въ матері единую
Дочку загубили.

Сидить стара коло доні,
Дрібні утірае,
Лежить воно, ледве дише,
И слізокъ немае....

XV.

Ходить сонце по-надъ степомъ,
Палить степъ широкий:
Не день, не два на тімъ степу
Лежить одинокий
Поцюканий, порубаний
Козакъ молоденький,
Край могили скубе траву
Коникъ вороненький. . .
Орли грають, орли клекчуть,
Козака дуванять,
Чорні очі козацькіи
Зъ лоба винімають;
Орли грають, орли клекчуть,
Поминки справляють,—
А по степу козаченьки
Козака шукають. . . .
Не день, не два шукаючи,
Коней притомили,
Козацькіи головоньки
Додолу схилили;
Не день, не два шукаючи,
Сумно розмовляли,
Та и сліду відъ конитівъ
Нігде не пізнали.

Що-жъ то зъ-за могили
Мріе та чорніе?
Наче кінь пасеться?
Орда бованіе?
Ні, то зъ-за могили
Орли вилітають,
Може по кому
Поминки справляють.
То бованіе
Козакъ зъ-за могили;
Орли своімъ криллямъ
Щирого покрили
Замість китайки,
Труну-жъ замінили—
Травка пожовкла
Та кругомъ могили.
Побачили!.... Летять кони...
Ажъ підъ копитáми
Земля стогне; долетіли:
По-підъ небесами
Орли снують, клекочучи,
Крила розправляють,
Та на снідання одбите
Пилно поглядають;
Снують орли, клекочучи....
Козаки сумують,
Товариша у-послідне
Якъ рідні цілують.
Цілували та не въ очі:
Орли повиймали!
Червоную китаечку
На три розірвали.
Цілували товариша
У плечі широкі,
Односили покійника
У байракъ глибокий;
Копали тамъ суху землю
Гострими списами,

Засипали товариша
Жовтими пісками.
А орли все, клекочучи,
Снують, поглядають,
Мовъ Татари у нічъ темну—
Нібп розмовляють.
Розмовляли, клекотали,
Крила розправляли:
Знову въ степу широкому
Здобичі шукали.

Поховали. Притоптали.
Коня узяли,
До матері на Вкраїну
Вісти понесли:
Що синочка голубочка
На світі нема,
Виростає надъ убитимъ
Зелена трава;
Що у полі край могили
Козакъ опочивъ,
У байраці глибокому
Головку зложивъ;
Що плакали, клекочучи,
Надъ синомъ орли,
Стогнавъ вітеръ зъ могилами—
Не дзвони гули. . . .

—

Щось по степу гукає:
Мати сина шукає,
Мати сина шукає,
Дрібні слёзи втирає:
«Синку, синку! де ти, де?
Де ти, серденько моє?
Синку, синку, де гуляєшъ,
Де коника напуваєшъ?
Де ти, синку, обізвись,
До матері прихились,

До рідноі пригорнись!
Прийди, синку, бо я плачу,
Старі годи марно трачу. . . .
Де ти, синку, де ти, де?
Де ти, дитятко мое!» . . . .

Оттакъ стара ненька по степу гукала,
По степу гукала, сина виглядала. . . .
Не день то гукае, не другий гукае,
Хустиною слёзи бідна утирае—
А все-жъ того козаченька немае, немае! . . .

Такъ усі ми, якъ та мати,
По степу гукаемъ,
Що-дня долі виглядаемъ
И долі не знаемъ.
Бо та доля, якъ тополя
Гнучка та висока,
Якъ очеретъ, густі лози
Надъ яромъ глибокимъ—
Людська доля туди гнеться,
Куди вітеръ клонить,
Мовъ ті хмари у-осени
Вітеръ буйний гонить. . . .
Оттутъ доля, тамъ—недоля,
Хто іі пізнае?
Мусишъ долю повстрічати—
Недоля спіткае.

(Козаки, чоловіка три-чотирі ідуть по степу).

1 козакъ.

Се-жъ-то неначе Мирониха, Берестового жінка?

2 козакъ.

Яка? се-жъ то Грицькова мати?

1 козакъ.

Эге.

2 козакъ.

Чого-жъ вона сердешна шукае? Добридень, бабусенько.

Мирониха.

Здоровенькі були, люди добрі.... Чи не бачили де мого Грицька? Отъ уже третій день я ёго шукаю, а вінъ, дурний, и не озоветься... Мабудь сховався... Казали, що ёго постріляли Татари, а я ёго бачила сюнічъ: вінъ приходивъ до мене.... А теперъ впъять десь поіхавъ.... Отамъ на могилі вінъ бувъ зо мною.

Козаки.

Ходімъ зъ нами, бабусе, до города. Грицько вже дома: вінъ тебе жде.

Мирониха.

Ходіть.

1 козакъ (тихо).

Жаль бідного Грицька: а добрий бувъ на вигадки.

XVI.

«Ach, kdyby to wzdychánj
Pohromade bylo,
Co mé srdce pro tebe,
Milá, wypustilo:
Weru na wezi by naszj
Zwony rozzwonilo.»

Czelakow. Ohl. p. czes.

Ко́тяться хвилі на берегъ високий,
Сонечко сяе надъ моремъ глибокимъ.
Що-жъ то за море? чиі кораблі?
Городъ незнамий—якоі землі?
Що-жъ то за городъ?—Хрести золотіи,
Церкви, хороми на сонці біліють.
Курява зъ димомъ до неба иде;
Гомінъ здалеку мовъ туча гуде.

Кафа той городъ! . . . То — Чорнее море;
Гомінъ? — то люди чужіи говорять—
Мова нерідна, нерідна земля,
Горемъ, мовъ терномъ, вона поросла.

Кого жъ лихо, катуючи,
У землю нерідну
Заманило, — погубило
Головоньку бідну?
Того, люди, кого доля
Въ неволю давала,
Кого мати на Вкраіні
Давно поминала;
Того, добріи, по кому
Дівчина вмірае,
Що-день, що-нічъ жалкуючи
Долю нарікае.
Хиба не пізнали — онъ, тамъ між народомъ,
Сумуючи, зъ дідомъ козаченько бродить?

Смутно, тихенько ведуть яку-сь мову,
Мабудь про степи, про темну діброву,
Про Украіну та темніи почі,
Про рідний городъ и ласки дівочі.

Той молодший, коли знали,
Остапъ бідолаха,
А старий? — такъ се-жъ той самий
Кобзарь сіромаха.
Надъ ними-то, кепкуючи,
Сміється недоля,
И старого й молодого
Дала у неволю.
Не два тижні, не чотирі
Поміжъ Татарвою
Вешталися неборакн:
Ходили зъ Ордою
И степами, и горами,
Пішки и на кóняхъ,
Побачили чуже життя
И лихее горе.
Та що й казать! . . . Шляхи биті
Міряли погами,

Поливали чужі степи
Дрібними слёзами.
Идуть було. . . . Гуде кругомъ
Орда за Ордою,
Свое зъ своімъ белькочучи;
Арба за арбою
Скрипить, везе старе й мале,
Худобу и хату.
Идуть слідкомъ, сумуючи,
Бурлаки чубаті. . . .
Летить орелъ по-надъ степомъ
Ґеть—геть на Вкраіну:
«Неси, сизий, про насъ бідныхъ
Вісти до родини». . . .
Загра̀, було, вітеръ въ полі,
Ковилъ нагинае:
«Лети, вітре, лети буйний,
До рідного краю». . . .
Та впъять степомъ скриплять арби,
Козаки—за ними:
Попотерли босі ноги
Шляхами чужими!
На що кобзарь—та й той мовчить,
Пісень не співае—
«Лихо зъ ними козакові
У чужому кра́ю».
Хочъ кобзаря й поважали,
Не те що простого—
Цілу кобзу зоставили;—
Та що ёму зъ то́го!
Висить кобза за плечами,
Кобзарь не співае,
За Ордою мовъ приблуда
До Криму шагае.

. . . .

Вони не зъ Ордою:
Продали ихъ на базарі
По сорокъ зъ копою,

Чи дешевше—та цуръ зъ ними!
Продали, та й годі:
Теперъ вони мовъ наймити
При якій-сь господі.
Та спасибі, що хочъ вмісті
Обохъ, бачъ, купили,
Щобъ недолю зъ неволею
У-купі ділили.
Воно-бъ таки и неважко
Було на чужині,—
Та що зъ того? Сушить бідныхъ
Журба по Вкраіні.

Зійдуться до-купи, по городу підуть,
Підійдуть до моря. . . Стоять кораблі.
Народу чужого, зъ чужоі землі,
Мовъ по степу літомъ сарани богато.
Та скільки й своіхъ тамъ пізнають чубатихъ!
Козаки зъ Ляхами, Москва та дівчата. . . .
Неначе скотину, въ кайданахъ, гуртами
Торгують, купують—въ полонъ поведуть
До Козлова и Азова
И до Византіи,
До Багдада и Леванта—
За моря чужіи.

А зъ ними що буде? козаки не знають,
Та нового лиха що-дня виглядають.
Вже й осінь. . . У ирій журавлі летять—
А вони, якъ перше, въ неволі сидять.

XVII.

Ой на Татарськихъ поляхъ,
На козацькихъ шляхахъ
Не вовки-сіроманці квилять-проквиляють,
Не орли чорнокрильці клекочуть и підъ небесами
літають:
То сидить на могилі козакъ старесенький,
Якъ голубонько сивесенький,
У кобзу грае-вигравае,
Голосно співае...
Кінь біля его постріляний, порубаний,
Ратище поламане,
Піхви безъ шаблі булатноі,
У ладівниці ни однісенького набою....
Тільки й зосталась ёму бандура подорожняя,
Та у глибокій кишені люлька—бурунька
Та тютюну пів-папушки.
Козакъ сердега люлечку потягае,
У кобзу грае-вигравае,
Жалібно співае:
«Гей братця, пани-молодці,
Козаки запорозци!
Де ви ся повертаете,
Якъ ви ся маете?
Чи до города Крилова прибуваете?

Чи до города Крилова прибуваете,
Чи Ляхівъ ворогівъ кіями покладаете,
Чи Татаръ бесурменівъ малахаями, якъ череду, у полонъ заганяете?
Коли-бъ мені Богъ помігъ старі ноги розправляти,
За вами поспішати,
Може-бъ ще я здужавъ на останку віку вамъ заграти,
Голосно заспівати!
Нехай би моя кобза знала,
Що мене рука христіянська поховала!
А то пропаде моя кобза ни за собаку:
Лежатиме сама собі у степу......
А вже мені старенькому безъ коня пропадати:
Не зможу я по степахъ чвалати,
Будуть мене вовки-сіроманці зустрівати,
Будуть дідомъ
За обідомъ
Коня мого заідати!
Кобза-жъ моя, дружино вірная,
Бандура моя малёваная!
Де-жъ мені тебе діти?
А чи у чистому степу спалити
И попелець по вітру пустити?
А чи на могилі положити?
Нехай буйний вітеръ по степахъ пролітае,
Струни твоі зачіпае,
Смутнесенько, жалібнесенько грае-вигравае....
То може подорожні козаки бігтимуть близенько,—
Почують, що ти граешъ жалібненько,
Привернуть до могили».... (14).

Що-жъ то по степу маяче,
Чи Ляхъ, чи Татаринъ?
Чи то козакъ свого брата
Козака шукае?
Бачъ, по степу мовъ ластівка
Ширяе небога...
Чи то біглий изъ полону

Шукае дороги?
Опиниться, зъ коня злізе,
У траву лягае.....
Чи одъ Турка ховаючись
Бідний припадае,
Послухати між травою,
Чи не тупнуть коні....
Чого-жъ ёму шукати тутъ
По чистому полю?
Близче, близче до могили....
Козакъ—не Татаринъ:
Конемъ іде, а другого
Веде на аркані.....
«Остапе мійріднесенькій!
Се ти, Боже милий!»..
Та побігти у старого
Не достае сили....
«Се вінъ,—Остапъ!»—«Дядьку, дядьку!»
Остапъ біля ёго,
Обнімае та цілуе
Кобзаря сідого.
Слёзи градомъ.—«Батьку рідний!»
—«Сине мій маленький!»
Ото кобзарь, а се—Остапъ,
Якъ діти раденькі....
«Теперъ, дядьку, на Вкраіну,
Уже не далеко.
На Вкраіну, на Вкраіну!
О, якъ отутъ легко»....

XVIII.

«Вѣчная память, вѣчная память . . .
вѣчная память!» . .

Стоіть мати коло Галі. . .
Труна на ослоні;
Стоіть стара, схилилася
До мертвоі доні. . . . .
Коса довга, росплетена.
Свічечка палае. . . .
Коло неі смутно дяконъ
Одходну кінчае. . . .

Тихо въ хаті. . . де-де муха
По стелі кружае;
Злетить, сяде на мертвую—
Мати одганяе. . . .
Кріпилася. . . . Слёзи градомъ.
До Галі припала. . . .

«Ой дитятко жъ мое ріднeнькее, Галю моя коханая! На що ти мене покинула, на кого ти мене стару, ластівко моя, зоставила? Доню моя рідная, дитя мое единее, на що ти взяла зъ собою мою долю бідную, дала мені лихо тяжкее? Чи я свою долю дівкою про-

співала, молодицею свое щастя прогуляла?

Де ти моя дитина рідная, слухъяная? Де ти, мое сонечко весеннее? Не довго було твое дівовання, не довго ти свою кіску чорную заплітала.. Теперъ вона росплетена, по плечахъ разложена!....

Хто жъ мене старую привітае, хто закрие очі мої, у домовину положе, якъ я теперъ кладу тебе, дитятко мое ріднее?

Встань, моя дочечка, встань, моя Галочко! Промовъ до мене хочъ одно словечко, спитай мене хочъ про козака свого чорноокого, якъ у-послідне питала мене, моя ясочка!

Не чуешъ, дитя мое, не чуешъ мене! не глянуть на мене твої очі каріи, не заговорять до мене твої уста мертвіи... Одходили твої ніженьки маленькіи, одробили твої рученьки біленькіи, оддивились оченята каріи...

Спить, не чуе...

Що жъ ти не сказала мені, моя доненько, відкіль тебе виглядати? зъ якої сторони и коли тебе, билина моя завъялая, у гості ждати?... Чи зімою холодною? снігомъ занесе, стежки и дорожки позамітае!.. Чи весною?—водою залье! Чи літечкомъ теплимъ? травою заросте...

Дочко моя любая, надія моя послідняя! На що ти мене стару раньше покинула, чімъ я тебе молоденькую зоставила?.. Не довго дівовала, не довго мене радовала.

Дитя жъ мое, дитя розумнее, ягідка моя червоная! Де-жъ мені теперъ тебе, мою долю, шукати? Чи моя доля у огні, мовъ сухее листя, погоріла, чи у Дніпрі—воді потонула, чи мою долю, мовъ пилину, у полі вітромъ рознесло, по-підъ небомъ розмахало...

Дочко, дочко!...

Сонце сяе, рано грае,
Вітрець колихае
Очерети по-надъ Дніпромъ,
Лозину хитае...
Степомъ ідуть козаченьки,
Остапъ — передъ ними;
Чого жъ смутний, невеселий?...
Шаблями кривими
Побрязкують... Куди жъ ідуть?
Тугу розганяти?
Чи то долі, чи неволі
У полі шукати?
. . . . . .
Остапъ не співае...
. . . . Его доля
Въ землі спочивае...
И степъ не степъ: пожовклая
Трава на могилахъ...
Летять гуси до ирія —
Все небо покрили.
Сонце сяе, рано грае,
Вітрець колихае
Очерети по-надъ Дніпромъ,
Лозину хитае.

ПРИМѢЧАНІЯ.

1) Койдакъ—первый порогъ на Днѣпрѣ.

2) Островъ на Днѣпрѣ—Кашеварница, гдѣ казаки, окончивъ опасную переправу черезъ пороги, отдыхали и угощались кашей. *Бопланъ—Описаніе Украйны,* Спб. 1832, стр. 23.

3) *Исторія о казакахъ Запорожскихъ,* изд. Одес. Общ. Истор. и Древ. Одесса, 1851.

4) См. Боплана. прим. 38 стр. 151. «При взятіи казаками въ 1576 году крѣпости Исламова городка, погибъ первый ихъ гетманъ—мужественный князь Богданъ Рожинскій. Въ жару приступа онъ былъ поднятъ на воздухъ при взорваніи подкопа.»

5) См. у А. Метлинскаго въ *Южнорус. народ. пѣсняхъ* (1854) думу на стр. 374.

6) Войсковой политаврщикъ, сзывавшій рады.

7) Преданіе: серебрянная пуля имѣетъ сверхъестественную силу.

8) Подобныя картины остались и теперь, какъ древность: у автора имѣется такая точно картина и съ такой подписью, которая приведена здѣсь. См. этотъ же портретъ при *Исторіи о каз. Запорожскихъ,* изд Одес. Общ.

9) Каруса, городокъ недалеко отъ Синопа.

10) Бопланъ говоритъ, что, при нападеніи галеръ днемъ, казаки такъ становились, что солнце было у нихъ за спиной и свѣтило въ глаза непріятелю.

11) По понятіямъ Малорус. послѣ Ильина дня облака могутъ ходить на небѣ даже противъ вѣтра.

12) День св. Пантелеймона; а 1-го августа (Маковіи) ѣдятъ особое кущанье (*шулики*) съ макомъ.

13) Прогной—мѣсто, гдѣ казаки перетаскивали по-суху свои лодки изъ Чер. моря въ Днѣпръ.

14) Эта дума взята мной цѣликомъ изъ Извѣстій II Отд. Академіи. за 1853 годъ; она помѣщена и у Метлинскаго. Записана г. Аѳанасьевымъ.

СТИХОТВОРЕНІЯ

Н. Костомарова.

I.

БРАТЪ ЗЪ СЕСТРОЮ (*).

Зажурилась Украіна,
Що недобра ій година:
Наступають орди ханські,
Палють села христіянські;
Палють села и зъ церквами,
Топчуть ниви и зъ хлібами;
Миръ хрещений марно гублять:
Однихъ топлють, другихъ рублять.
Не одна тоді дівчина
Смутно въ полі голосила,
Підъ аркапомъ ступаючи,
Білі ніжки збиваючи.
Два загони на Вкраіні,
Два загони на Волині,
Пьятий зъ ханомъ наступае,
До Киева привертае.
Взяли Києвъ у неділю—
Попсовали, попалили.

(*) Иванъ да Марья, viola tricolor.

Брали срібло, брали злото,
Брали сукні и хворботи,
Едамашки и атласи,
Аксамити, блаватаси;
Брали коні и корови,
Брали дівки чорноброві.

У ті-порі, на Подолі
Живъ міщанинъ въ добрій долі;
Мавъ вінъ хату й господиньку,
Мавъ вінъ хлопчика й дівчинку.
Злі Татари набігали,
Мужа й жону зарубали,
Мале дівча полонили,
Тільки хлопця не вловили.
У середу бусурмани
Изъ Киева повертали.
Ставъ Ивась тоді ходити,
Ставъ по рідоньку тужити:
Що ні тата, а ні нені,
А ні хати, ні постелі.
Взяли Йвася — сиротину
Добрі люди на чужину,
Запорожзські товарищи:
Повезли ёго до Січи.
Виховали на славу,
На козацьку одвагу;
Що козаченька такого
Нема въ Січи ні одного.
Самъ утворний, ростомъ статний,
На все бойкий и придатний:
Чи у чайці просвіщаться,
Чи на коні красоваться.
Тричи ходивъ зъ отаманомъ
Воювати зъ бусурманомъ,
За батенька відомщати,
За несчасну рідну мати,
За сестрицину недолю,

За свою сирітську долю.
Бравъ вінъ добичь незміримо,
Срібло—злото незлічимо,
Кармазинні жупани,
Гаптовані сапьяни,
И поясн шалеві,
И басани зелені.

Разъ поіхавъ Ивасенько
У Бендері на ярмарокъ.
А въ Бендеряхъ та на ринку
Продае Татаринъ дівку.
Ивасенько приглядае,
Христіянку примічае.
Ставъ дівчину торговати;
Татарюга ставъ казати:
«Сія дівка не наймичка,
Пригожая якъ панночка,
Молодая якъ травиця,
Румяная якъ зірниця,
Изъ далекоі чужини,
Зъ козацькоі Украіни».
Ивась гроши одміряе,
Дівчиноньку викупляе,
И приводить на домівку
Чорнобриву Украінку.

Стоить бранка край порога;
Сидить Ивась въ кінці стола;
Плаче бранка слйозами,
Мовить козакъ словами:
«Не плачъ, бранко, не плачъ, красна!
Твоя доля не безчасна.
Не на поругу для себе
Визволивъ я, бранко, тебе!
Возьму тебе за дружину:
Звінчаемось у неділю.
Бо якъ тебе зоглядаю,—

Отця й неньку споминаю!»
Добре козакъ промовлявъ,
Тільки роду не спитавъ.
У суботу змовлялись,
А въ неділю звінчались—
Тоді роду питались.
—Скажи мині, серденько,
—Якого ти родоньку?—
«Я зъ Киева Петрівна
По батькові Йванівна;
На Подолі хату мали;
Злі Татари набігали,
Отця—неньку погубили,
Мене малу полонили,
А маленький братъ зоставсь,
Та не знаю де дівався?»

Якъ Ивась те зачуває,
Свою долю проклинає:
«Бідна моя головонько!
Несчаслива годиноньке,
Якъ матуся насъ родила:
Лучче-бъ була утопила;
Лучче бъ були насъ Татари
Вкупі разомъ порубали!
Я зъ Киева Петренко,
По батькові Йваненко;
На Подолі хату мали;
Злі Татари набігали,
Отця-неньку погубили,
Тебе, сестро, полонили,
А я, хлопчикъ, заховався,
На лиху долю зоставсь!
Чи се жъ Богъ насъ покаравъ,
Що братъ сестри не пізнавъ?
Чи вже світу кінець є,
Що сестрицю братъ бере?
Ходімъ, сестро, горою,

Розвіємось травою;
Ходімъ, сестро, степами,
Розвіємось цвітами.
Ой ти станешъ жовтий цвітъ,
А я стану синій цвітъ.
Тільки вкупі бъ намъ жити,
Въ однімъ зільлі два цвіти.»

Пішли вони горою,—
Розвіялись травою;
Пішли вони степами,
Розвіялись цвітами.
Ой ставъ Ивась синій цвітъ,
Стала Марья жовтий цвітъ.
Якъ звязали въ церкві руки—
Не було вже имъ розлуки;
Якъ у церкві звінчались,
Такъ укупі й зостались:
Въ однімъ зільлі два цвіти!
Стали люди косити,
За нихъ Бога молити,
Стали дівки квітки рвати—
Изъ ихъ гріхи збірати.
Стали люди казати:
Отсе-жъ тая травиця,
Що зъ братикомъ сестриця! (*)

1848 г.

(*) Стихи, напечатанные курсивомъ—народные.

II.

ЛАСТІВКА.

Підъ Киевомъ стольнимъ градомъ,
На славній долині, —
Де впадае Чартория
У Дніпровські хвилі,
Збиралися Руські люди
На велику раду,
Раховали, якъ родину
Зъ лиха визволяти.
Були въ зборі князі Руські, —
Киевський-старіший,
Зъ Переяслава Володимирь —
Надъ усіхъ мудріший;
Буйнні Олегъ зъ Чернигова
И князі зъ Волині,
И бояре, и дружини,
И прості людини.
Міжъ князями, якъ та рожа
Въ саду процвітае,
Мономахъ Переяславський.
Вінъ річъ починае:
«Послухайте, брати-князі,

И всі християне!
Було мині знаменіе
Одъ Бога послане:
Побачили въ Радосини,
О самій північи,
Надъ Печерськимъ стовпъ огняний
Мої грішні очі.
Спершъ стоявъ надъ трапезою,
А далі изнявся,
Ставъ надъ церквою, а далі
По Дніпру піднявся
И розсипавсь на болоні.
Братія кохані!
Моя думка — есть се ангелъ,
Одъ Бога зісланий!
Треба йти намъ на поганихъ
Въ ихъ землю прокляту:
Напитись шоломомъ Дону
И слави набрати!»
Скоро річъ таку промовивъ
Мономахъ голінний,
Обізвалися Кияне:
«Часъ теперъ не вільний!
Якъ же можно смерда зъ конемъ
Одъ рільлі узяти?
Теперъ весна: смерду въ полі
Саме часъ орати.»
Володимиръ одвічае:
«Не ладно сказали,
Добрі браття! дурно смерда
Ви пожалковали!
Половчинъ не пожаліе,
Якъ на насъ налине;
Убье смерда, коня візьме. . . .
Вся сімья загине!»
Оттакъ казавъ Володимиръ, —
Усі дивовали,
«Право, истинно,» — единимъ

Голосомъ сказали,
И на раді присудили
На поганихъ стати,
Напитись шоломомъ Дону
И слави набрати.

Тоді въ Киеві на ринку
Вояки кричали:
«Кому памьятно, Кияне,
Що батьки вчиняли,
Кому мила земля Руська
И віра святая,
Хто не хоче нить въ неволі
У чужому краю,
Або жінки, або дочки
Въ полонъ оддавати,
Хто не любить на спалені
Церкви поглядати,—
Той нехай бере оружье,
На коня сідае,
Та зъ князями въ Половецьку
Землю поспішае!»

А въ Киеві вдова жила
Чесна та старенька;
У вдовиці синокъ любий,
Якъ сокілъ ясненький.
Вона його голувала,
Пестила, кохала;
Изъ нимъ вона доживати
Віку сподівала.
Почувъ синокъ заклинанье,—
Палае серденько;
На батьківські мічи списи
Погляда пильненько.
«Благослови, стара мати,
На добрее діло,
За святую Руську землю

Оддать душу й тіло,
Або Дону напитися
И слави достати,
Дітямъ—внукамъ тую славу
Честно передати!»
Стара мати відповіла:
«Синочку мій милий!
Не на тее, мій квітоньку,
Я тебе ростила,
Не для того годувала,
Щобъ матірь старую
Ти покинувъ безъ підмоги,
Вбогу, немошную.
Правда, синку, добре діло
За віру стояти,
Але добре въ Бога діло—
Матірь доглядати.
Якъ закриешъ мої очи,
Сховаешъ въ могилі
Свою матірь,—тоді й роби,
Що серденьку мило!»

Слуха юнакъ розважае,
На матірь погляне:
Якъ квітина підъ морозомъ
Его серце вьяне,
А погляне на оружье—
Знову серце рветься,
А за тимъ у друге, въ третье
Закликъ оддаеться.

Не зжалився надъ матірью,
Надъ іі слёзами,—
Сідла коня, мічъ знімае,
Иде за полками.

Стара мати зъ жалю мліе,
Къ землі припадае,

Свое дитя непокірне
Спершу проклинае,
А на потімъ пожаліла
Та й молиться Богу,
Щобъ давъ Господь молодому
Счасливу дорогу,
Щобъ синокъ живий зостався
Та въ Київъ вертався,
Та щобъ слави лицарськоі,
Якъ батько набрався.
Оттакъ вона молилася;
За тимъ часъ минае;
Вже пройшовъ святий великдень,
Вшестя настигае.

Зтурбовався стольний Кіевъ,
Дзвони задзвонили,
Вертаються Руські люди
Зъ чужоі краіни.
Попереду попи идуть
Зъ святими хрестами,
А позаду полонъ ведуть
Зъ тяжкими возами.
На березі людъ зібрався,
Старні, малиі,
Жінки, діти, заручені
Дівки молодиі.
Кожне свого привітае,
Всі дякують Богу,
А юнаки розказують
Про свою дорогу:
Якъ у граді Шарукані
Половці погані
Виносили вино й рибу
И прохали шани,
И якъ, мовъ той боръ великий,
Вороги сходились,
Якъ у страшний понеділокъ

На Салниці бились;
Якъ все небо загреміло,
Земля стугоніла,
Здолівала Руське вісько
Половецька сила,
Усівала всю болоню
Руськими тілами,
Поки ступивъ Володимиръ
Зъ вірними полками.
Тоді люди побачили
Невимовне чудо:
Ангелъ Божий ставъ на помічъ
Хрещеному люду,
Ставъ крилами Мономаха
Свято осіняти,
Ставъ невидимо поганимъ
Голови стинати.

Такъ юнаки говорили,
А тутъ за возами
Обізвались колодники
Зъ гіркими слёзами:
«Довелось и намъ побачить
Те велике диво:
Відъ того-то наше вісько
Стало боязливо.
Не здолісмъ, Руські люди,
Воювати зъ вами,
Бо воюючи ще маемъ
Биться зъ небесами!»

Оттоді-то була радість
Нашій Украіні,
Оттоді-то пішла слава
На усі чужині!
Греки, Чехи, Ляхи, Угри
Славу ту носили
Ажъ до Риму великого:

Всі Бога хвалили,
Добрі Бога вихваляли,
А поганьці страха
Набралися, боячися
Князя Мономаха.

У той часъ вдова старенька
Къ віську вихожала,
Туди-сюди оченьками
Сина визирала;
Але сина одиначка
Ніде не уздріла,
И до князя старішого
Зъ річью приступила:
«Княже милий, княже славний!
Де мій синъ единий?
Чи зъ славою повернувся,
Чи въ полі погинувъ?»
Одвічае князь старішій:
«Чесная вдовице!
Оженився синъ твій милий:
Взявъ собі дівицю,
Нарядную, богатую,
Зъ многими скарбами,
Коса іі шовковая
Убрана цвітами,
Горда, пишна—роботою
Ручокъ не потомить,
Навітъ князю старішому
Голови не склонить.»

Одгадала стара мати
Сій загадки силу,
Що приняла одиночка
Темная могила.

. . . .

. . . .

Не давала худібоньки

На нищую братью,
Надъ Дніпромъ-рікою славнымъ
День и нічъ сиділа,
На недолю нарікала,
Плакала, вопила,
И пташкою буть бажала,
И такъ говорила:
«Якъ би я теперъ, безчастна,
Мала тіи крила—
Полинула бъ до синочка
У чужу чужину,
Одвідала бъ дитя свое,
Бідну сиротину.
Сіла бъ, пала бъ въ головонькахъ
Та й сказала бъ: синку!
Почуй мене, глянь на мене,
Одчини могилку!
А въ могильці темно, вохко
И холодно дуже!
Одинокий, мій голубе,
Мій синку, мій друже!
Тамъ нікому головоньки
Тобі, синку, змити,
Тамъ нікому сорочечки
Біленькіи надіти;
Не почуешъ на чужині
Ласкавои мови,
Ніхто тамъ тобі не скаже
Вірненького слова.
Кажуть—синокъ оженився;
Проклята та мила:
Вона мою головоньку
На віки згубила;
Не такую сподівала
Я собі невістку.»

Оттакъ вона голосила—
Далі перестала,

Туга дива наробила: —
Мати пташка стала.
Скоротались ii ноги,
А білое тіло —
Сизенькое й біленькое
Пірьячко оділо;
А рученькі ii стали,
Легкенькиі крильця:
Піднялася, закрутилась
По ясвій водиці,
Ще хотіла затужити,
Та й защебетала:
Ластівкою сизенькою
Матіночка стала.
Ластівочка домовита,
Любая пташина,
Невсипуща, дітолюбна,
Добра господиня,
Не боїться вона миру,
По селахъ витае,
Незлоблива, тількі лётомъ
Себе охраняе,
Іі бить бояться діти,
Щобъ не вмерла мати,
Кажуть, де вона витае,
Згода у тій хаті.

1849.

III.

ЗІРКА.

Милий отець, мила мати,
Дружина миліша;
Радий козакъ молоденький,
Дівчина радніша.
Вранці у ихъ весільячко —
Конець дожиданьню:
Завтра піпъ имъ руки зваже
На вічне коханьня.

И, беседу покинувши,
Нічною добою,
Ходить козакъ молоденький
Въ лузі надъ водою.
Глядить въ небо блакитнее:
Тамъ зірочка сяе;
Козаченько до зірочки
Слово промовляе:
«Світи, зоре, на всю землю,
Світи, зоре красна!
Нехай въ світі моя доля
Така буде ясна!»

Ясно зірка заблищала,
Більшою здалася,
И огненною смугою
Въ небі простяглася.
И пропала й не засвітить:
Зірочки ясниі
Світять въ небі, все то долі,
Та усе чужиі!
И не було весільлячка,
Не було й не буде...
Вже чужая ёму мила:
Розлучили люде!—
И зостався козаченько
При лихій годині;
Одинокий, сохне—въяне
На чужій країні!
А у небо блакитнее
Якъ першъ поглядае:
Чи про зірку споминае,
Чи нову шукае?
Много зірокъ въ темнімъ небі—
Все чужиі долі:
Козакова погоріла
Й не блисне ніколи!—

1849.

IV.

ПОГИБЕЛЬ ЕРУСАЛИМА.

Гірше лиха Седекіи,
Гірше ніжъ Содому
Сталось граду Давидову
И Господню дому.

Галасъ, сурьми, стонъ побитихъ,
Брязкотня мічами,
Стукъ таранівъ, димъ пожарний
Чорними смугами.

Отъ вінъ, день той... день великий
Настуна грозою...
День провіщаний зарані
Мовою святою.

Отъ вінъ, день той... день великий!
Тамъ голодна мати,
Безумная, рве зубами
Плоть свого дитяти.

Отъ вінъ, день той... за волосья

У мирську громаду
Тягне синъ отця старого
Карати за зраду.

От вінъ, день той... Люди въ храмі
Руки підіймають,
И останню архиреи
Жертву совершають.

Теі жертви не приймае
Якъ перше Егова...
Де знаменія и чуда?
Де пророківъ мова?

Чомъ не явиться якъ перше
Мужъ правди й надіи,
Чомъ упалихъ божественнимъ
Словомъ не согріе?

От пророкъ, столітній старець,
Тихо въ храмъ вхожае:
Горе, горе Израелю:
Горе!—вінъ віщае.

Горе граду Давидову—
Остання година:
То Егова відомщае
За милого сина!—

Не кричіте: «Царю! царю!»
Не царь вамъ Егова:
Сами ёго розвінчали,
Скинули зъ престола!

Сами ёго на кесаря
Римського зміняли:
Просіть ласки въ того пана,
Що сами обрали.

Згадай, згадай, Израелю,
Якъ передъ тобою,
Бідний вязень катований
Стоявъ сиротою.

Коло его чужестранець:
Що — питавъ — робити
Изъ симъ вязнемъ? А Израель
Закричавъ: «Забити!

«Смерть ёму! Царемъ озвався
«Вінъ въ Ерусалимі.
«Единого Царя маемъ —
«Кесаря у Римі.»

И на посміхъ его царьству,
Терномъ увінчанний,
Кончивъ вязень неповинний
Вікъ свій богоданний:

Присужений народовимъ
Судомъ неправдивимъ,
Поруганий, заплёваний,
Всімъ Ерусалимомъ.

Не моліться-жъ, не благайте,
Не царь вамъ Егова:
Сами ёго розвінчали,
Скинули зъ престола,

Сами его на кесаря
Римського зміняли:
Служіть теперъ тому пану,
Що сами обрали!»

1852.

ОПЫТЪ

ПЕРЕЛОЖЕНІЯ УКРАИНСКИХЪ ПОВѢСТЕЙ

ГОГОЛЯ

НА МАЛОРУССКОЕ НАРѢЧІЕ,

Д. Мордовцева.

Гоголь въ Украинскихъ разсказахъ своихъ рисуетъ намъ черты Малорусской народности—по-Русски. Какъ ни высокъ талантъ его, какъ ни живо очерчиваетъ онъ характеры лицъ,—все чувствуется. какъ-будто чего-то не достаетъ въ этихъ разсказахъ; что иначе говорили бы и Солопій Черевикъ съ жинкою, и пасичникъ Рудый Панько; что лучше дишкуровали бы и риторъ Тиберій Горобецъ, и богословъ Халява, и философъ Хома Брутъ; что сильнѣе и живѣе выражался бы Тарасъ Бульба—по-Малороссійски.—Въ Украинскихъ разсказахъ Гоголь такой Малороссъ, такой пасичникъ, что, читая ихъ, такъ, кажется, и видишь, какъ онъ, сидя въ своей хаткѣ, куритъ люльку и плюетъ черезъ губу: не достаетъ лишъ одного, чтобъ говорилъ онъ такъ, какъ слѣдуетъ пасичнику—на своемъ родномъ языкѣ; тогда и народность, имъ изображаемая, выразилась бы вполнѣ, потому что языкъ —не послѣднее въ дѣлѣ народности.—Вотъ что побудило меня представить публикѣ Малорусскіе разсказы Гоголя—на Малорусскомъ нарѣчіи. Но съ полнымъ переводомъ всѣхъ его повѣстей я не рѣшился выступить на первый разъ, не зная, въ какой мѣрѣ переводъ мой можетъ соотвѣтствовать требованіямъ критики: я старался строго слѣдовать конструкціи гоголевской рѣчи, оттого что, хотя и выраженная по-Русски, рѣчь его имѣетъ чисто-Малорусскій строй. И если первый опытъ, представленный теперь на судъ знатоковъ Молорусской письменности, не вполнѣ удался мнѣ, то я надѣюсь, въ послѣдующихъ выпускахъ Ма-

лорусскихъ повѣстей Гоголя, по возможности удовлетворить ихъ требованіямъ, если они не откажутъ мнѣ въ своихъ замѣчаніяхъ. — Для перваго же выпуска я нарочно выбралъ одинъ изъ тѣхъ разсказовъ, которые самъ авторъ ихъ признаетъ «первоначальными ученическими опытами, не достойными строгаго вниманія читателя», съ тѣмъ что если переводъ мой исказитъ Гоголя, то пусть лучше искажаетъ его въ произведеніи болѣе посредственномъ: съ Тарасомъ же Бульбой и Старосвѣтскими помѣщиками я не осмѣлился появиться, не будучи увѣренъ въ достоинствѣ своего перевода.

Д. М.

«Що бъ се ще за диковина: *Вегера на хуторѣ близь Диканьки*? Які-жъ то се вечера? И скомпоновавъ бачъ який-сь пасічникъ! Слава тобі Господи! ще-бъ то мало оскубли гусей на пірья и перевели ганчірокъ на папиръ! ище-жъ то мало народу, усякого звання и зброду, покаляло пальці у тихъ атраментахъ! Нагадала жъ нечиста мати и пасічникові попхатись у-слідъ за другими! Ей-же-Богу, друкованого папиру розвелось стілки, що не приберешъ вже скоро, що въ ёго й загортати».

Чуло, чуло жъ бо мое серденько усі оці речі ще за місяць! се-бъ то я кажу, бачъ, що нашому братчику, хуторянину, висунути нісъ изъ свого захолустя у той великий світъ—батечки мoi!—та се все-жъ одно, якъ часомъ лучаеться, иноді заплетесся у будинокъ великого пана: усі обступлять тебе и пішли глузовать; ще-бъ то воно и не тее, нехай вже собі велике холопство, такъ ні-жъ, кажу, яке-небудь обшарпане хлопъя, подивиться—капость, що копаеться на заднёму дворлщі, и воно пристае; и почнуть на тебе притуповать ногами: «куда, куда, зачимъ? пошолъ, мужикъ, пошолъ!..» Я вамъ скажу... Та що-то вже й казать! Мені легшъ двічі за-годъ поіхати у Миргородъ, де-отъ вже роківъ съ-пъять-якъ не бачивъ мене ні підсудокъ изъ земського, ні самъ панотець, ніжъ показати нісъ у той великий світъ; а показавъ—плачъ, не плачъ, а давай одповідь.

У насъ, мої любезнїи читатели, не во гнївъ будь сказано (ви, може, и розсердитєсь, що пасїчникъ говорить зъ вами якъ-то тее, мовъ би то якому сватові, або тому кумові), у насъ, у хуторянъ, ведеться ще одъ батьківъ,—що коли вже одробляться всї зъ жнивами, мужикъ залїзе одпочивати на всю зиму пїдъ самий комінъ, а нашъ братчикъ заховае своїхъ бджілокъ у омшаникъ, коли не тобі журавлївъ на небі, а нї грушъ на дереві не побачите більшъ, тоді, що вечеръ, то вже де-небудь у-кінець улицї блима огонёкъ, сміхи та співи чути генъ-генъ издалека, бренькае тобі балабайка, а часомъ и скрипка, гомінъ, галасъ . . . ото у насъ вечерницї! Вони, скажу я вамъ, вони здаються трохи на вашї бали; тілки гріхъ сказать, щобъ таки зовсімъ. На бали коли ви ідете, то не за чимъ иншимъ, якъ подригати ногами та позівати собі нишкомъ у руку; а у насъ, зійдеться у одну хату гурьба дівчатъ овсі не для балу, зъ веретеномъ та зъ гребнемъ; и спершу наче-бъ то и за діло приймуться: веретена гудуть, пісні такъ и плачуть, и кожна тобі и очей не зведе; а тілки якъ спинуть у хату парубки зъ скрипачемъ — пїднїметься галасъ, заведеться дурь, пїйдуть танцї и вигадають такого, що й розказати не можно.

А лучче надъ усёго, коли зібьються до однії купи та почнуть загадувати загадки, або просто, везти то се, то те. Боже ти мій! чого тілки не розкажуть! відкіль старовини не выкопають! якихъ то страхівъ не набрешуть! Тілки нигде, може, не було розказано стілки диковинъ, якъ на вечерахъ у пасїчника Рудого Панька. За що мене миряне прозвали Рудимъ Панькомъ — ей же-Богу не вмію сказать. И волосся, здаеться, у мене теперъ більшъ сіде, нїжъ руде. Та у насъ, не во гнївъ будь сказано, такий звичай: якъ дадуть кому люде яке прозвище, то и до-віку зостанеться воно. Бувало, зійдуться, передъ празникомъ, добрі люди, у-гості, у пасїчникову хатину, сядуть за стілъ, — и тоді прошу тілки слухать. И те

сказать, що люди були не простого-таки десятку, не де-які мужики хуторянські; та, може, иншому и повище пасічника, сталось би за честь бачити у себе такихъ гостей. Хочъ-би приміромъ сказать, коли ви знаєте, дякъ диканськоі церкви, Хома Ригоровичъ? Отъ голова! що то вже за-исторіи вмівъ вінъ підпускати! Дві найдете у сій книжці. Вінъ николи не носивъ тихъ дзюбованихъ халатівъ, які ви, може, бачили на нашихъ сельскихъ дякахъ; а заверніть до ёго хочъ у будень, вінъ и тоді зустріне васъ у жупані изъ тонкого сукна—цвітомъ якъ ото бува застудишъ кисіль изъ картохи—, за котре плачувавъ вінъ у самій Полтаві—колибъ-ажъ чи не по шість рублівъ за аршинъ! Чоботи ёго, у насъ ніхто не скаже у цілому хуторі, щобъ воняли хочъ трохи дёгтемъ; бо коженъ знавъ, що вінъ мазавъ ихъ самимъ добримъ смалцемъ, якого, здаеться мені, радъ би бувъ инший мужикъ положити собі у кашу. Ніхто-жъ таки и сёго не скаже, щобъ вінъ коли утиравъ нісъ полою свого жупана, якъ то бачъ роблять инші люди ёго звания; а вінъ, хочъ коли, виймавъ изъ за пазухи чепурненько згорнуту, білу хустку, вишиту по усіхъ краяхъ красною заполочъю, и зробивши що тамъ слідуе, згортавъ іі знову у дванадцятеро и ховавъ за пазуху. А одинъ изъ гостей... ну, то вже-бачъ бувъ такий паничъ, що хочъ заразъ одягни ёго або засідателемъ, або хочъ би й підкоморимъ. Бувало, поставить передъ собою палець, и дивлячись на кінець ёго, зачне розказувать—хитро та ажъ невторопно, самісеньке якъ ото у тихъ друкованихъ книжкахъ! Часомъ лучаеться, слухаешъ, та ажъ якось-то моторошно стане. Нічого, хочъ убий, не второпаешъ. Відкіля вінъ словъ понахапавъ такихъ? Хома Ригоровичъ разъ ёму на-счётъ сёго мудру сплівъ приказку: вінъ розказавъ, якъ одинъ школяръ, учучись у якогось-то дяка писанню, приіхавъ до батька и ставъ такимъ латиньщикомъ, що забувъ уже й нашъ язикъ православний; усі слова перевертавъ на

усъ: лопата у его лопатусъ; баба, бабусъ. Отъ, лучилось разъ, пішли вони у-двохъ зъ батькомъ на поле. Латиньщикъ побачивъ граблі та й питае батька: «якъ оце, батьку, по вашому зоветься?» та й наступивъ, роззявивши ротъ, ногою на зубці. Той не вспівъ зъ одвітомъ зібратись, якъ ручка, розмахнувшись, підскакнула, та—лусь его у лобъ. «Суклятські граблі!» закричавъ школяръ, хапаючись рукою за лобъ и підплигнувши на цілий аршинъ: «якъ же вони, чортъ би спхнувъ зъ мосту ихъ батька, ловко бъються!» Такъ отъ якъ! згадавъ и имъя, сердешний! Така приказка уколола саме підъ нісъ того мудрого розкажчика. Мовчки вставъ вінъ зъ місця, ростопіривъ ноги посередъ хати, нагнувъ голову трошки упередъ, застромивъ руку у задьній карманъ горохового свого жупана, витягнувъ круглу підъ лакомъ табакирьку, луснувъ палцемъ по намалёваній пиці якогось-то бесурманського генерала и зачинивши чималу пучку кабаки, розтертоі зъ золою и любистKомъ, підніcъ іі коромисломъ до носу, и витягнувъ носомъ на-літу усю кучку, не доторкнувшись и до першого пальця,—а таки ні пари зъ устъ; да якъ полізъ у другий карманъ та витягъ синю мережену хустку, такъ тоді тілки промурмотавъ ніби про-себе, якось то наче сей стихъ: «не мечіте бісеръ передъ свиньями. . .» Буги-жъ теперъ биді, подумавъ я, бачучі, що пальці у Хоми Ригоровича такъ и ступляються дати дулю. На-щастя, баба моя догадалась поставити на стілъ гарячий книшъ изъ масломъ; всі узялись за діло. Рука Хоми Ригоровича, замість того, щобъ показати дулю, простягнулась до книша, и, якъ хочъ-коли воно ведеться, почали прихвалювать хазяйку. Ище бувъ у насъ одинъ розкажчикъ; такъ той (не треба-бъ на нічъ и згадувать его) такі виконувавъ страшні исторіи, що волосся ходило по голові. Цуръ зъ ними, я ихъ викинувъ изъ своеі книжки: ще налякаешъ добрихъ людей такъ, що пасічника, прости Господи, якъ чорта усі жахіти-

муться; нехай лучче коли Богъ дасть доживу до нового року и видрукую ще одну книжку, тоді вже можно буде полякати прочанами зъ того світа и дивами, які діялись у старовину, у нашій краині православній. Міжъ ними, може, знайдете казокъ зодві самого пасічника, які розказувавъ вінъ своімъ онукамъ. Аби слухали та читали, а въ мене, коли тее — лінь тілки гаспидська копаться — набереться и на десять такихъ книжокъ.

Та отъ-таки! трохи не забувъ про саме главне: коли будете, панове, іхати до мене, то прямесенько держіть по стовбовому шляху, на Диканьку. Я для сёго и постановивъ іі на першій пагині, щобъ швидче знайшли стежку до нашого хутора. Про Диканьку жъ, мабуть, ви начулись таки чимало. Та й то сказать, що тамъ будинокъ трохи чи не почище иншоі пасічниковоі халабуди. А про садъ и говорить нічого: у самому тому вашому Петембурсі, коли тее, не знайдеться такого. А приіхавши у Диканьку, спитайте тілки перве-яке попадеться-хлопъя, що у замазані сорочці пасе гусей: «а де тутъ живе пасічникъ Рудий Панько?» «А онъ де!» скаже вінъ, показуючи палцемъ, а коли хочете, то й доведе васъ до самісінького хутора. Тілки прошу не дуже таки закладувати назадъ руки и, якъ тамъ кажуть, хвинтити, бо дороги по нашихъ хуторахъ не такі гладенькі, якъ передъ вашими хоромами. Хома Григоровичъ позаторікъ, ідучи изъ Диканьки, понавідавсь таки у проваллл зъ новою таратайкою своею и гнідою кобилою, хочъ самъ бачъ правивъ та ще и поверхъ своіхъ очей надівавъ иноді куповані.

За то вже, коли милость ваша заідете у гості, то динь подамъ такихъ, якихъ ви зроду, може, не іли, а меду, и забожусь, луччого не знайдете на хуторахъ: я-жъ вамъ кажу, якъ оце принесешъ сотъ — духъ пійде по усій хаті, що й сказать не можно — який: чистий, якъ ото слёза або хрусталь дорогий, що бува въ сергахъ. А якими пирогами нагодуе моя баба! що

то вже за пироги, якъ би ви тілки знали: цукуръ, истинний тобі цукуръ! а масло, отъ-отъ такъ и тече по губахъ, коли почнешъ ісги. И прийде таки на думку: чого-то вже не зроблять оці жінки! Отъ хочъ би—чи пили ви коли, панове, грушовий квасъ изъ терновими ягодами, або варенуху зъ родзинками та сливали? або, може чи не лучалось вамъ, иноді, ісги путрю зъ молокомъ? Боже жъ ти мій, якихъ то на світі нема стравъ! іси-не наісися, та й годі; солодке, що й Богъ ёго знае! Торікъ.... Та що се бо я, справди, розбрехався такъ?... Отъ приізжяйте бо тілки, та приізжяйте поскорішъ; а нагодуемо такъ, що будете розказувать и своему и чужому.

Пасічникъ Рудий Панько.

Вечеръ наканунѣ Ивана Купала.

У Хоми Ригоровича бувъ чудний собі звичай: вінъ якъ бо-зна чого не любивъ двічі що нѐбудь розказувать. Бувало, оце иноді ублагаешъ ёго розказать що у-друге, то вже й дивись—укине новенького, або переверне такъ, що й не пізнаешъ. Якось-то разъ,—одинъ изъ тихъ хвинтиківъ—намъ простимъ людямъ трудно й вимовить іхъ—сказать-би-то друковані, такъ ні и не друковані; а хиба те саме, що жиди по нашихъ ярмаркахъ. Нахапають, напросять, накрадуть усякоі всячини, та й випускають книжечки не товще букваря коженъ тобі місяць або и тиждень. Одинъ изъ такихъ хвинтиківъ и виколёдувавъ у Хоми Ригоровича оцю саму исторію, а сей вже й забувъ про те. Отъ, коли приізжае изъ Полтави той самий паничъ у горохвъяному жупані (про якого я казавъ вже вамъ, и одну казку ёго, може, вамъ довелось и прочитати), привозить изъ собою невеличку книжечку и, розогнувши по середині, показуе намъ. Хома Ригоровичъ налагодився вже осідлати нісъ свій окулярами, та, бачучи, що забувъ підмотать іхъ ниткою и обліпити воскомъ, передавъ мені. А я, трошки таки розуміючи писание и якъ не ношу тихъ окулярівъ, зачавъ читати. Не вспівъ перекинути двохъ листочківъ, якъ вінъ заразъ спинивъ мене за руку: «Погодіть! першъ надъ усёго скажіть мені, якого біса ви читаете?»—Признаться-бъ-то, я

и ротъ роззявивъ одъ такого спросу. «Якъ бо се—що читаю, Хома Ригоровичъ? вашу биль, ваші власні слова».—«Який гаспидъ вамъ казавъ, що се мої слова?»—«Та якого-жъ ще вамъ! тутъ и надруковано: розказанная такимъ-то дячкомъ».—«Плюйте-жъ на голову тому, хто се надрукававъ!—бреше, сучий москаль! Хиба я такъ розказувавъ? що-то вже, якъ у кого чортма клепки въ голові! Слухайте жъ, я вамъ розкажу її заразъ. Ми присунулись до стола, и вінъ почавъ:

Дідъ мій (нехай царствуе! бодай ёму на тімъ світі їлись одні тілько буханці пшеничні та маківники зъ медомъ) умівъ мудро розказувать. Бувало, якъ поведе річъ—увезденички бъ не посунувсь зъ одного місця, усе-бъ-то ёго слухавъ. Вже вінъ бачъ не рівня абиякому теперешнёму брехуну, що якъ почне москаля везти, та ще й мовою такою, прости Господи, що наче-бъ то ёму три дні їсти не давали,—такъ хочъ берись за шапку та изъ хати. Якъ оце теперъ бачу—покійниця стара моя мати була ще собі жива—у одинъ довгий зімній вечеръ, коли на дворі тріщавъ морозъ и замуровувавъ узеньке віконце нашої хати, сиділа вона за гребнемъ и виводила рукою довгу нитку, колишучи ногою колиску и співаючи пісню, таку, що наче-бъ-то й теперъ усе вона мені чується. Каганець, наче бъ-то чого лякаючись, світивъ по хаті и-то блимавъ світлішъ, то ніби притухавъ. Веретено джижчало; а ми усі, діти, зібравшись до купи, слухали діда: відъ старости більшъ пъяти годъ не злазивъ вінъ зъ печі. Тілько-жъ-то не дивніи речі про давнюю старовину, про запорожські походи, про Ляхівъ, ні про лицарськии діла Підкови, Півтора-Кожуха и Сагайдачного не були намъ по думці такъ, якъ ті розказні про яке-небудь диво, одъ чого дрижаки бігали по спині и волосся на голові ворушилось. Иноді, бувало, страхъ такий наведуть дідови розказні, що усе підъ вечіръ здасться тобі бо-зна-якою марою.

Оце, лучиться, вийдешъ коли ніччю за якимъ діломъ изъ хати, такъ тобі и зъ думки не виходить, що отъ-отъ на постелі у тебе уклався спать виходець зъ того світа. И бодай мені у-друге не довелось сёго розказувать, коли мені тоді не чудилось, що замість моеі жъ свитки у головахъ у мене уклався самъ дияволъ. Треба жъ таки ще й те сказати, що въ розказняхъ своіхъ дідъ бачъ николи зроду не брехавъ: и що-бъ-то було ни скаже, то такъ воно и е!—Одну ёго диковенну розказню розкажу теперъ вамъ. Знаю, багацько наберється такихъ умниківъ, які пописують по судахъ та читають мало що по церковному, а и саме гражданське пісьмо,- котрі, коли дать імъ у руки простий часловець, не втнуть таки й аза: чимало е такихъ скализубівъ. Імъ бачъ усе, що ви розкажешъ —сміхъ. Таке то вже невіріе розійшлось по-світу! Та що,—отъ, не люби мене Богъ и Пречиста Мати! ви, може, й не повірете: разъ якось то натякнувъ я про відёмъ—що жъ ви думаете? найшовся головорізъ—відьмамъ не вірить! Та слава тобі Господи, отъ я, скільки живу вже на світі, бачивъ такихъ недовірківъ, що імъ провозити попа у решеті легшъ було, ніжъ нашому братчику кабаки понюхать, та й ті одхрещувались одъ видёмъ. Хай імъ присниться. . . тілько не хочеться виговорить, що таке—объ такихъ и калякать нічого.

Роківъ, де тобі! більшъ ніжъ за сто, говоривъ покійникъ дідъ мій: нашого села и не пізнавъ би ніхто; хутіръ—самий що то ни е тобі бідний хутіръ! хатинъ, чи то буде й зъ десятокъ, не мазанихъ, не укритихъ, стреміло то сямъ, то тамъ посередъ поля. Ні тина, ні лопаса тобі доброго, де-бъ поставити скотину або візъ. Се жъ-то-бъ ще заможні такъ жили: а подивились би на нашого братчика, на голоту: викопавъ у землі яму—отъ тобі й хата! Тілько що хиба по димові и можно було пізнати, що живе тутъ чоловікъ божий. Ви, може, спитаете, чого жъ

вони жили такъ? Бідность—такъ ні жъ, и не бідность; тоді, бачъ, козакувавъ почитай усякий, и добувавъ по чужихъ земляхъ чимало добра; а більшъ відъ того, що ні для-чого було заводитися хатиною. Якого народу не шманало тоді по усихъ тобі усюдахъ: Кримці, Ляхи, Литвинство. Бувало й таке, що свої найдуть кучею та й луплять своїхъ же. Усёго бувало.

Отъ у сёму-то хуторі показувавсь часто чоловікъ —не чоловікъ, а дияволъ у чоловічому образі. Відкіль вінъ, за чимъ приходивъ, ніхто сёго не знавъ. Оце гуляе, пьянствуе, и—разомъ пропаде, якъ у воду—и слуху нема. А тамъ, дивися,—зновъ тобі якъ зъ неба упавъ; рище було улицями по селі, одъ якого теперъ и сліду не стало, и було воно не більшъ якъ шагівъ за сто відъ Диканьки. Понабере козаківъ, які де попадуться: реготъ, пісні, гроші такъ и сиплються, горілка—якъ вода. Пристане, було, до дівчатъ: надае стрічокъ, сергъ, намиста—дівать нігде! И те правда, дівчата таки й задумувались трохи, беручи подарунки: Богъ ёго знае, може все те перейшло черезъ нечисті руки. Рідна тітка мого діда держала тоді шинокъ, отъ що теперъ по опошнянській дорозі: у тому-то шинку часто гулявъ Басаврюкъ (такъ звали того бісовського чоловіка); вона таки й говорила, що ні за яке добро не взяла бъ відъ ёго подарунківъ. Та впъять таки й те, якъ и не озьмешъ: бо всякого дрижаки проймуть, коли насупить вінъ, бувало, свої їжаковаті брови та изъ підъ лоба лупне такими очима, що, здаеться, убравъ би свої ноги Богъ знае куда; а озьмешъ—такъ на другу жъ тобі нічъ и причвалае у гості якийнебудь братуха зъ болота, зъ рогами на голові, и почавъ тебе мацать за шию, коли на шиї намисто, гризти за палець, коли на ёму обідець, або—поволікъ за косу, коли вилетена до коси стрічка. Богъ зъ ними тоді, зъ тими подарунками. Та й тутъ тежъ лихо—не-

одченисся: шпурнешъ у воду—плиѣе чортівъ обідець або намисто позверхъ води, и—тобі жъ таки у руки!

На селі була церква, та ще—колибъ не збрехать—святого Паликопи. Живъ тоді при ній нерей, блаженноі памъяти отець Ахванасій. Отъ запримітивши, що той Басаврюкъ и на великдень не бувавъ у церкві, порешивъ бувъ погомоніти на его—наложити покуту. Такъ де-жъ тобі! самъ облизня піймавъ. «Слухай, паноче!» гримнувъ вінъ ёму на те: «знай свое діло, а за чужимъ не турбуйся, коли не бажаешъ, щобъ козинячу пельку твою залішили гарячою кутею.» Що будешъ робить зъ окаяннимъ! Отець Ахванасій объявивъ тілько, що кожного, хто свізнаеться зъ Басаврюкомъ, считатиме за католика, ворога христовоі церкви и усего чоловіческього роду. Отъ що!

Въ тімъ селі, у одного козака, прозвищемъ Коржа, бувъ батракъ; звали его люди Петромъ Безріднимъ, може тимъ, що ніхто не зазнававъ ні батька его, ні матері. Титарь нашъ казавъ, правда, що вони на другий ще рікъ померли чумою; а тітка мого діда знать того не хотіла, и зъ усіеі сили наділяла ёго родичами, хочъ бідному Петрові до родичівъ була така жъ нужда, якъ оце намъ до торішнёго снігу. Вона-то казала, що наче-бъ-то батько ёго и досі на Запорожжі; бувъ у турецькій неволі, натерпівся бозна-якихъ мукъ, а далі якимъ-сь-то дивомъ тягу давъ, одягнувшись евнухомъ. Чорнобрівимъ дівчатамъ и молодицямъ мало було нужди до ёго родні. Вони казали тілько, що коли бъ одягнуть ёго у новий жупанъ, підперезать червонимъ поясомъ, надіть на голову шапку изъ чорнихъ смушокъ зъ гарнимъ синімъ верхомъ, причепити до боку турецьку шаблю, дать у одну руку малахай, у другу—гарну мережену люльку, то усімъ парубкамъ далеко було бъ до Петруся, якъ куцому до зайця. Тілько те лихо, що у бідного Пет-

руся всёго на-всёго була одна сіра свитка, а на свитці було більшъ дірокъ, ніжъ у иншого жида у кишені злотихъ. И се бъ ще не велике лихо; а отъ лихо: у старого Коржа була дочка, така краля, якоі, здаеться мені, наврядъ чи й доводилось вамъ бачити. Тітка покойного діда розказувала—а жінці, сами умні знаете, легшъ поцілуваться зъ чортомъ, не во гнівъ будь сказано, ніжъ назвать другу жінку гарною,—що повненькіи щоки козачки були свіжі и гарні, якъ макъ самого луччого рожового цвіту, коли вінъ умившись божою росою, ажъ горить, та випрямляе своі листочки и красуеться передъ сонечкомъ; що брови, мовъ чорніи шнурочки, які купують теперъ для хрестівъ и дукатівъ дівчата наші въ москалівъ, що ходять зъ коробками по селахъ,—такъ и погнулись тобі колесомъ, ніби заглядаючи у ясніи очі; що ротикъ —глядючи на ёго парубки тілько облизувались—на те и создавъ Богъ, щобъ виводивъ соловъячіи пісеньки; що коси іі, чорні якъ воронови крила и мякі якъ молодий лёнъ (тоді ще дівчата наші не заплітали іхъ въ дрібушки и не переплітали червоними и усякими скиндячками) падали кучерями на гаптований кунтушъ. Эхъ! . . . . . . коли я, оттутъ же, не розцілувавъ би іі, хочъ уже бачъ сідь проростае по усёму старому лісу, що покрива мою потилицю, а —підъ бокомъ моя баба, якъ більмо у оці. Ну, отъ коли де парубокъ и дівка живуть близько одинъ биля другого. . . . сами розумні знаете, що зъ того виходить. Бувало ні світъ, ні зоря, підківки червонихъ чобітокъ вже й знати на тімъ місці, де розмовляла Пидорка зъ своімъ Петрусемъ. Та все бъ то таки Коржу и на думку не спало що-небудь недобре, та разъ —ну, се вже й знати, що ніхто инший якъ не лукавий ёго дёрнувъ—вигадавъ Петрусь, не оглядівшись якъ слідъ у сіняхъ, поцілувать, якъ то кажуть, одъ усіеі душі, у рожові губки козачку, и той же самий лукавий. . . . . налагодивъ зъ-дуря старого хріна одчинити двері у хату. Одубівъ Коржъ, роззявивъ

рітъ и вхопився рукою за двері. Проклятий той поцілунокъ оглушивъ ёго зразу. Ему почудивсь вінъ такимъ громомъ, якъ ото ударять макогономъ объ стіну, тимъ макогономъ, що теперъ у насъ мужикъ проганяе кутю, не маючи рушниці та пороху.

Схамъянувшись, ухопивъ вінъ зъ кілка дідівський нагай и уже хотівъ бувъ покропити імъ спину сердешного Петра, якъ де не возьмись маленький по шостому году братъ Пидорчинъ, Ивась, прибігъ и зъ переляку схопивъ рученятами ёго за ноги и заголосивъ: «тату! тату! не бий Петруся!» Що будешъ робити? у батька серце не каменне; повісивши той канчукъ на стіну, вививъ Петра потихеньку зъ хати: «Тілько ти мені та покажесся коли-небудь у хаті, або хочъ би й підъ вікномъ, то слухай, Петро: ей-же-то Богу, пропадуть чорні уси, та и оселедець твій — отъ уже двічі обкручуеться вінъ коло уха — не будь я Коржъ, коли не розпрощаеться зъ твоею довбнею!» Промовивши тее, давъ вінъ ёму легенькою рукою стусана у потилицю такъ, що Петрусь, не бачучи й землі підъ собою, полетівъ сторчака. Отъ тобі и доцілувались! Узяла туга нашихъ голубківъ; а тутъ и чутка по селу, що до Коржа понадивсь ходити який-сь-то Ляхъ, увесь тобі гаптований, зъ усами, зъ шаблею, зъ шпорами, зъ карманами, що бряжчали якъ дзвоникъ одъ того капшучка, зъ якимъ паламарь нашъ, Тарасъ, шкандибае що-дня по церкві. Ну, звісне діло, за чімъ ходять до батька, коли у ёго завелась чорнява дочка. Отъ, якось то разъ, Пидорка схопила, слізно голосячи, на руки свого Ивася: «Ивасю мій милий, Ивасю мій любий! біжи до Петруся, моя золота дитина, якъ стріла зъ лука; розкажи ёму усе: любила бъ ёго каріи очі, цілувала бъ ёго біле личко, та не велить доля моя. Не одинъ рушникъ вимочила гіркими слёзами. Нудно мені. Ва-

жко на серці. И рідний батько ворогъ мені: неволить итти за нелюба-Ляха. Скажи ёму, що и весілля готують, тілько жъ не буде музики на нашому весіллі; дяки співатимуть, замість кобзъ та сопілокъ. Не піду я танцювать зъ женихомъ своімъ: понесуть мене! Темна, темна моя буде хата: изъ кленового дерева, и замість верха, хрестъ стоятиме на криші!»

Ніби окамінівъ Петро, слухаючи, якъ мала дитина лепетала ёму Пидорчини слова: «А я думавъ, бідолаха, итти у Кримъ, у Туреччину, навоювать золота и зъ добромъ приіхати до тебе, моя ясочко. Та не буть тому. Недобре око подивилось на насъ. Буде-жъ, моя дорогая рибко, буде и въ мене весілля: тілько й дяківъ не буде на тому весіллі-воронъ чорний прокряче замість попа надо мною: чисте поле буде моя хата; сиза хмара—моя криша; орелъ виклює мої карі очі; вимиють доші козацькии кісточки и вихоръ висушить іхъ. Та що бо я? на кого? кому пожалюсь? Такъ уже, мабуть, Богъ велівъ—пропадать, такъ пропадать!» та такъ таки прямо и побрівъ у шинокъ.

Тітка покойнаго діда здивовалась таки трохи, побачивши Петруся у шинку, та ще въ таку пору, коли добрий чоловікъ иде до утредни, вилупила на ёго очі, мовъ зъ просонокъ, коли запросивъ вінъ кухоль горілки, мало не въ піввідра. Тілько дурно думавъ бідолаха затопити своє лихо Горілка щипала ёго за язикъ, мовъ кропива, и здавалась ёму гіршъ полині. Шпурнувъ вінъ кухоль объ землю. «Годі нудьговать тобі, козаче!» загриміло щось надъ ёго ухомъ. Озирнувся: Басаврюкъ! у! яка пика! Волосся-щетина, очі—якъ у вола! «Знаю, чого тобі треба: отъ чого!» Тутъ брязнувъ вінъ, зъ бісовськимъ усміхомъ, шкуратяннимъ капшукомъ, що теліпавсь у ёго за поясомъ. Здригнувъ Петро. «Ге, ге, ге! та якъ горить!» заревівъ вінъ, пересипуючи на долоню червінці: «ге, ге, ге! та якъ бряжчить! А и діла одного

тілько потребую за цілу гору такихъ цяцёкъ.»—«Дияволъ!» закричавъ Петро: «давай ёго! на все піду!» Ляснули по рукахъ. «Гляди-лишень, Петро; ти улучивъ якъ разъ підъ-пору: завтра Иванъ Купала. Тілько сю-нічъ на ввесь рікъ цвіте папороть. Не проворонь! Я почекаю тебе опівнічъ у Ведмежому байраці».

Здается мені, що и кури такъ не дожидаються тиеі пори, коли баба винесе імъ зерна, якъ дожидавсь Петрусь вечера. Знай, усе дивиться, чи не становиться тінь одъ дерева довшою, чи не червоніе сонечко, спускаючись нижче,—и чімъ далшъ, тимъ дужче бажавъ вінъ вечера. Охъ. якъ довго! здается, день божий загубивъ десь кінець свій. Отъ уже й сонця немае. Небо тілько червоніе зъ одного краю. И воно вже примеркае. У полі стало якось-то холоднішъ. Примеркае, примеркае и—смерклось. Насилу! Серце тілько-тілько що не вискакнуло изъ грудей, якъ зібрався вінъ у дорогу и бережненько спустивсь густимъ лісомъ у глибокий яръ, що звали Ведмежимъ байракомъ. Басаврюкъ уже дожидавъ ёго. Темно, хочъ у око стрель. Рука-объ руку продирались вони по тонкихъ лиманахъ. то чіпляючись за густіи колючіи терни, то спотикаючись. Отъ и рівне місце. Озирнувсь Петро: ніколи ще не лучалось ёму забродити сюда. Тутъ остановився и Басаврюкъ. «Бачишъ ти, стоять передъ тобою три могилки? Багацько буде на нихъ квітокъ розныхъ; тілько стережи тебе некельная сила зірвать хочъ одну. А якъ зацвіте папороть, хапай—и не озирайся, щобъ тобі ззаду ни чудилось». Петро хотівъ бувъ спитать. . . . зиркъ—и нема вже ёго. Підійшовъ до могилокъ: де жъ квітки? Нічогісінько не видно. Округи чорнівъ дикий бурьянъ и глушивъ усе своею гущиною. Ажъ отъ, блиснула на набі зірниця, и передъ нимъ виросла ціла поляна квітокъ, усе гарнихъ-розгарнихъ, та такихъ, якихъ вінъ зроду не бачивъ; а тутъ и просте листя папороті. Щось не віриться Петрові и міркуючи самъ

зъ собою ставъ вінъ передъ ними, підперши боки руками. «Що за диковина? не десять разъ на-день, лучаеться, бачишъ оце зілля: яке жъ бо тутъ диво? Чи не вигадала дияволова пика глумоватись зъ мене?» — Зиркъ — червоніе маленька брунька того цвіту и, мовъ жива, ворущиться. Справди, диво! Ворушиться и росте все більшъ, більшъ, и червоніє мовъ гарячий уголь. Блиснуло зірочкою, щось тихо тріснуло — и квіточка розпукуючись передъ ёго очима, мовъ поломъя, освітила усе коло себе. «Теперъ пора!» подумавъ Петро и простягнувъ руку. Зиркъ! ажъ тягнуться изъ-за ёго сотні лахматихъ рукъ тежъ до цвітка, а позаду мовъ щось перебіга зъ місця на місце. Заплющивши очі, смикнувъ вінъ за стеблину, и цвітокъ — у ёго въ рукахъ. Усе замовкло. На пеньку впъять сидить Басаврюкъ, весь синій, якъ мертвець. Хочъ би тобі поворушивъ однимъ пальцемъ. Очима не поводить, и мовъ баче щось, чого ніхто не баче; рітъ до половини роззявивъ — ні паръ изъ устъ. Кругомъ не шелехне. Ухъ, моторошно!... Отъ, почудилось, що хтось свиснувъ, у Петра и въ животі похолонуло, и бачилось ёму, що наче травою зашелестіло, цвіти зачали поміжъ собою перешептуватись тоненькимъ голоскомъ, мовъ срібніи дзвоники; дуби загреміли и мовъ страшно сварились.... Лице у Басаврюка ніби ожило; очі блеснули. «Насилу вернулась яга!» промурмотавъ вінъ крізъ зуби. «Дивись, Петро, заразъ стане передъ тобою краля: роби усе, що вона скаже, а то загинешъ на віки!» Тутъ розгорнувъ вінъ сучковатою палкою кущъ терпівъ и передъ ними уродилась, якъ тамъ кажуть, «избушка на курячихъ ніжкахъ». Басаврюкъ вдаривъ кулакомъ и стіна заколихалась. Здоровенна чорна собака вибігла на-зустрічъ, заскиглила, и, перекинувшись кішкою, кинулась імъ у вічі. «Не бісись, не бісись, стара чортихо!» промовивъ Басаврюкъ и привернувъ таке слівце, що добрий чоловікъ и уха бъ затуливъ. Зиркъ — замість кішки — баба, така зморщена, мовъ печене

яблуко, и ўся зогнута дугою; нісъ зъ бородою мовъ щипці, якими оріхи давлять. «Гарна краля», подумавъ Петро, и наче комашня полізла у его за спиною. Відьма висмикнула ў его зъ рукъ той цвітокъ, нахилилась, и щось довго шептала надъ нимъ, сприскуючи якоюсь водою. Искри посипались у неі зъ рота; піна забілілась на губахъ. «Кидай!» сказала вона, даючи ему цвітокъ. Петро підкинувъ—що за диво? цвітокъ не впавъ просто, а довго носився огнянимъ клубочкомъ и, мовъ човникъ, плававъ надъ ними; а далі тихенько ставъ спускатись нижче и впавъ такъ далеко, що ледве—ледве видна була зірочка не більшъ макового зерна. «Тутъ!» глухо прохрипіла баба; а Басаврюкъ, даючи ему заступъ, промовивъ: «копай тутъ, Петро; тутъ побачишъ ти стілько золота, скільки ні тобі, ні Коржу не снилось.»—Петро, поплювавши у руки, ухопивъ заступъ, надавивъ ногою и вивернувъ землю. у-друге, въ-трете, ще разъ... щось тверде!.. Заступъ бряжчить и нейде дальшъ. Тутъ очі его ясно побачили чималу скриню, ковану залізомъ. Уже хотівъ бувъ вінъ достать іі рукою, ажъ скринька стала топнуть у землю, и усе глибшъ, глибшъ; а позаду, чувъ вінъ, щось-таке сміялось, мовъ гадюка шипіла. «Ні, не бачити тобі золота, поки не добудешъ крові людськоі!» сказала відьма и підвела до его дитину, годъ шести, покриту білимъ рядномъ, даючи знать, щобъ вінъ одрубавъ ій голову. Одеревъянівъ Петро. Чи то жъ легко таки одрізати ні за се, ні за те чоловікові голову, та ще малі дитині! Зъ серцівъ, смикнувъ вінъ рядно зъ голови дитини, и-що жъ би було? Передъ нимъ стоявъ Ивась. И рученята зложило бідне хлопъя на-хрестъ, и головку повісило.... Якъ скажений підскочивъ зъ ножемъ до відьми Петро, и вже бувъ замірився... «А що ти обіщавъ за дівчину?»... Гримнувъ Басаврюкъ и мовъ кулю посадивъ ему у спину. Відьма тупнула ногою: сине поломъя бризнуло зъ землі; середина іі вся освітилась и стала якъ изъ кришталю

вилита; и усе, що ни було підъ землею, стало видно якъ на долоні. Червінці, дороге каміння у скриняхъ, у казанахъ, кучами, було навалено самісеньке підъ тимъ місцемъ, де вони стояли. Очі ёго загорілись... розумъ помутився.. якъ одурілий схопивъ вінъ ніжъ, и безневинна кровъ бризнула ёму у вічі... Диявольській реготъ загремівъ одъ-усюди. Страшенні прочвари гуртами скакали передъ нимъ. Відьма, учепившись руками за безголовий толупъ, якъ вовкъ пила зъ ёго кровъ... Усе пішло кругомъ въ голові ёго. Зібравшись зъ силами, кинувсь вінъ навтікача. Усе покрилось передъ нимъ краснимъ цвітомъ. Лісъ, якъ у крові, ніби горівъ и стогнавъ... Небо, розпалавшись, дрижало... Огненні пъятна, мовъ блискавиці, верзлись ёму въ вічі. Вибившись изъ мочі, добігъ вінъ до своеі хатини и якъ сніпъ покотився на землю. Мертвий сонъ склепивъ ёму очі.

Два дні и дві ночі спавъ Петро, не просипаючись. Прокинувшись на третій день, довго озиравъ вінъ кутки своеі хатини; та шкода — нічогісінько не згадавъ: памъять ёго була мовъ кишеня старого скупердяя, відкіля й шеляга не виманишъ. Потягнувшись трохи, почувъ вінъ, що у ногахъ щось брязнуло. Дивиться: ажъ два мішки зъ золотомъ. Тілько тутъ, ніби крізъ сонъ, згадавъ вінъ, що шукавъ якось-то кладу, що було ёму одному страшно у лісі.... А за яку ціну; якъ доставсь скарбъ, того вінъ ні якъ не вмівъ згадати.

Побачивъ Коржъ мішки и — розпустився якъ у воді: «Сякий-такий Петрусь, немазаний! та чи я жъ не любивъ ёго? та хиба жъ не бувъ вінъ у мене, якъ синъ рідний?» и повізъ, старий собака, таку нісенітницю, що того ажъ до слізъ пронявъ. Чудно тілько стало Пидорці, коли стала розказувать, якъ цигани вкрали Ивася: Петро не вмівъ згадать, яке и лице въ ёго — такъ опутала проклята бісовщина! Бариться

було нічого. Ляху дали підъ нісъ дулю, та й заварили весілля: напекли шишокъ, нашили рушниківъ та хустокъ, викотили жбанъ горілки, посадили за стілъ молодихъ, розрізали коровай, брязнули въ бандури, цимбали, сопілки, кобзи— и загуляли!...

У старовину, весілля було не те що оце у насъ. Тітка мого діда, бувало, розкаже—о бодай ёго!... Якъ дівчата у нарядниxъ віночкахъ изъ жовтихъ, блакитнихъ и червонихъ стрічокъ зъ золотими закарвашами позверху, у тоненькихъ сорочкахъ, мереженихъ краснимъ шовкомъ и дрібненькими срібними квіточками, у са́пъянихъ чобіткахъ на високихъ залізнихъ підківкахъ, — то поваґомъ, якъ пави, то прудко, якъ вихоръ, скакали горлиці. Якъ молодиці зъ карабликомъ, на голові—верхъ ёго увесь изъ сутозолотого аксамиту зъ невеличкимъ вирізкомъ икъ потилиці, відкіль дививсь золотий очіпокъ зъ двома ріжками—одинъ напередъ, а другий назадъ—самого дрібного чорного смушка; у синіхъ изъ дорогого полутабенту зъ червоними прорізнями кунтушахъ, узявшись у боки, пишно виступали одна за другою и підъ-ладъ вибивали гопака. Якъ парубки у високихъ козацькихъ шапкахъ, у тонкихъ козацькихъ свиткахъ, підперезавшись шитими золотомъ поясами, зъ люльками у зубахъ, розсипались передъ ними бісиками и підпускали усякому по Якову. Самъ старий Коржъ не втерпівъ, дивлячись на молодихъ, щобъ не трухнути стариною. Зъ бандурою у рукахъ, смокчучи люльку и приспівуючи, зъ чаркою на голові, утнувъ старий навприсядки—кругомъ галасъ та реготъ та сміхи! Чого-то вже ни вигадають, якъ у голову трохи попаде? Почнуть, бувало, рядиться прочварами—Боже жъ ти мій! и на чоловіка жъ то не схожі! Се вже бачъ не те, якъ у насъ теперъ наряжаються на весіллі. Що теперъ? тілько що передражнюють циганокъ та москалівъ. Ні, а то якъ бувало одинъ нарядиться жидомъ, а другий чортомъ, почнуть сперш цілу-

ваться, а далі—за чуби.. Що то вже Боже мій! сміхъ такий нападе, що за живітъ берессся. Оце одягнуться у турецьку або татарську одежу: усе горить на іхъ, мовъ той жаръ.... А якъ почнуть дурити, та се, та те.... ну, тоді хочъ лягай та й умірай! Зъ тіткою покойного діда—бо й вона жъ таки була на весіллі—лучилась чудна кумедія: була вона тоді одягнута у татарський широкий кунтушъ и, зъ чаркою у рукахъ, частувала усю громаду. Отъ, одного підвівъ лукавий окропити іі зъ голови до нігъ горілкою; другий такий же пройдисвітъ викресавъ заразъ огню, та й підпаливъ... кунтушъ запалавъ: сердешна тітка зъ переляку ну—роздягаться до сорочки—передъ цілою громадою... Гвалтъ, реготъ, галасъ вставъ такий, мовъ на ярмарку. Правду сказать, старі люди не запомнять ще ніколи такого весілля.

Отъ и стали жить Пидорка та Петрусь, якъ панъ изъ панею. Усёго до-волі, усе ажъ блищить.. Тільконъ-то добрі люди качали щось головами, дивлячись на іхъ життя. «Відъ чорта не буде добра», говорили усі увъ одинъ голосъ. «Відкіля більшъ, якъ не одъ искусителя люду православного, прийшло до ёго багатство? Де ёму було узяти таку кучу золота? Зъ чого таки, бачъ, у той самісенький день, коли розбогатівъ вінъ, Басаврюкъ пропавъ якъ у воду?» Кажіть же теперъ, що буцімъ люди вигадують! А воно такъ, бачъ, не минуло ще й місяця, а Петруся й пізнать було неможна. Відъ чого то, що зъ нимъ поділялось, Богъ ёго знае. Сидить на одному тобі місці, и хочъ би слово зъ кимъ. Усе думае, и мовъ би хоче щось-таке згадати. Коли Пидорці и доведеться часомъ заставити ёго побалакать, то вінъ наче й забудеться трохи и поведе річъ, и ажъ повеселіша трошки; а отъ якъ оце коли зирне вінъ на мішки—«погоди, погоди! забувъ!» кричить, и зновъ задумаеться, и зновъ силкуеться про щось згадати. Иноді вже,

коли оце довго сидить на одному місці, почудиться ёму, що отъ-отъ усе знову приходить на умъ. . . и випъять усе пропало. Здаеться: сидить у шинку; несуть ёму горілку, пече ёго горілка, гидка ёму та горілка. Пітъ лье зъ ёго градомъ и вінъ, мовъ розбитий, сідае на свое місце.

Чого-то вже ни робила Пидорка: и ходила до знахурокъ, и переполохъ виливали, и соняшницю заварювали: ні що тобі не помогло. Такъ минуло и літо. Багацько козаківъ одкосилось, багацько козаківъ, що були розгульніші другихъ, и у походъ поплелись. Гурти дикихъ утятъ ще копишились на лиманахъ нашихъ; а кропивъянокъ вже й заводу не було. Въ степу зачервоніло. Скирти хліба де-ни-де, мовъ козацькіи шапки, рябіли по полю. Попадались вже по дорозі й вози зъ хворостомъ и дровами. Земля стала тверділша и де ни-де пробивавъ морозець. Уже и снігъ почавъ сіятись изъ неба, и гилля засніжилось мовъ заячимъ пухомъ. Отъ уже въ ясний холодний день красногрудий снігирь, мовъ пишний польський шляхтичъ, гуляе собі по сугробахъ, шукаючи зерна, а діти здоровенними кійками ганяли вже по лёду деревъні шари, коли батьки іхъ одлежувались собі на печі, виповзаючи иноді, зъ запаленою у зубахъ люлькою, тюкнути негожимъ словомъ московський морозець, або провітритись и промолотити у сіняхъ залежалий хлібець. Далі, снігъ ставъ таяти и щука хвостомъ лёдъ розколотила; а Петро все такий же, и чімъ дальшъ, тимъ не легше. Мовъ прикутий, сидить посередъ хати,-а мішки стоять у ёго у ногахъ. Обезлюдівъ, обрісъ волоссямъ, ставъ такий страшний, и усе тобі думае про одно, усе силкуеться щось згадати, и сердиться, дуже сердиться, що ніякъ не згадае. Часомъ якось-то дико підніматься зъ свого місця, розводить руками, оце уставить на щось очі, мовъ би хоче ёго піймати; губи ворушаться, ніби бажають мовити якесь давно забуте слово—и знову переста-

ли. . . Якъ скажений стане вінъ; и мовъ одурілий гризе и кусае своі руки и зъ-досади рве пасмами волосся, поки, утихомирившись, не впаде мовъ би въ яке забиття, а далі зновъ силкуеться щось згадати, и зновъ якъ божевільний, и зновъ мука. . . Що за кара божа? Жисть не жисть стала Пидорці. Страшно ій було оставатись одній у хаті; а потімъ зжилась, сердешна, зъ своімъ лихомъ. Тілько тиеі Пидорки вже іі пізнать було неможна. Ні кровинки тобі въ лиці, ні усміху веселенького; изтаяла, висохла, виплакала ясніи оченята. Разъ добрі люди пожаліли вже іі, порадили йти до ворожки, що жила у Ведмежому байраці, и про яку ходила чутка, що вміе лічить усякіи на світі хоробі. Порешила попитать послідне; ублагала де якъ бабу йти зъ собою. Се бъ то було вечеромъ, якъ разъ саме підъ Купалу. Петро безъ памъяти лежавъ на лавці и не бачивъ новоі гості. Ажъ отъ, по малу ставъ підніматись и придивляться. Та разомъ якъ затруситься, мовъ передъ катомъ, волосся встало горою. . . и вінъ засміявсь такъ страшно, що у Пидорки й серце замерло. «Згадавъ!» крикнувъ вінъ не те що весело, а якось-то страшно, и розмахнувшись сокирою, пуставъ нею изъ усіі мочі въ знахурку. Сокира на два вершки въілась въ дубові двері. Баба згинула, а дитина, годъ семи, въ білій сорочецці, зъ покритою головкою, стала середъ хати. . . Рядно спало. «Ивась!». . крикнула Пидорка и кинулась до ёго. . . а воно, зъ голови до нігъ, разомъ почервоніло відъ крові и освітило усю хату червонимъ свитомъ. . . Одъ страху вибігла вона въ сіни; та схамъянувшись трохи, хотіла була помогти ёму,—шкода! двері захлопнулись за нею такъ кріпко, що не підъ-силу було іхъ одчинити. Сбігся народъ; принялись торкаться; виломили двері: хочъ би тобі душа! Уся хата повна диму, а посередині тілько, де стоявъ Петрусь, куча золи, и одъ неі місцями ще встававъ паръ. Кинулись до мішкв: одні биті черепки лежали замість червінцівъ. Вилупивши очі и

роззявивши ротъ, боячись моргнуть усомъ, стояли козаки, мовъ укопані. Такий жахъ нагнало на іхъ се диво.

Що було дальшъ, не згадаю. Пидорка дала обітъ итти на богомілля; зібрала худобину, яка зосталась після батька, и скоро вже й не було іі на селі. Куда пішла вона, ніхто добре не знавъ. Наші баби послали були вже й іі туди, куди Петро попхався, та якось-то разъ одинъ козакъ, ідучи зъ Кіева, розказувавъ, що бачивъ у лаврі черницю, худу и суху якъ мертвець, и що, буцімъ, вона все молилась; по прикметахъ земляки пізнали Пидорку; казавъ, що ще ніхто не чувъ одъ неі ні одного слова; що прийшла вона пішки и принесла окладъ до образа Божоі Матері, унизаний такимъ світлимъ камінням, що всі заплющували очі, дивлячись на ёго.

Погодіть-лишень, симъ ще не все кончилось. У той самий день, коли лукавий прибравъ до себе Петруся, появився знову Басаврюкъ; тілько всі драла одъ ёго. Догадались, що то за цяця: ніхто инший, якъ сатана у чоловічому образі, щобъ шукати скарби; а якъ, бачъ, скарби не даються у нечисті руки, то вінъ и підманюе до себе охочихъ. Того жъ року усі позоставляли своі землянки и перекочували до села; та й тамъ таки не було спокою одъ бісового Басаврюка. Тітка покойного діда казала, що більшъ усёго адомъ дихавъ вінъ на неі, за те що покинула свій шинокъ на опошнянській дорозі, и зъ усіеі мочі хотівъ те відомстити на тітці. Разъ якось старшини села зійшлись до шинку и, якъ тамъ кажуть, бесідовали по чинамъ, поставивши на стілъ, гріхъ сказать щобъ малого, печеного барана. Мірковали про се, про те, було и про диковинки усякі и про чуда. Отъ и почудилось — щебъ воно нічого, колибъ одному, а то таки усімъ, — що баранъ наче-бъ-то піднявъ голову, очі ёму мовъ ожили и засвітились, — відкіль ни возьмись

чорні іжаковаті уси, и заморгали до громади. Усі разомъ пізнали на овечій голові пику Басаврюка; тітка діда мого вже й думала таки, що отъ-отъ попросить горілки. . . Честніи старики — за шапки, та мерщій додому. У друге самъ титарь, що любивъ таки иноді мірковати у-двохъ зъ дідовою чаркою, не вспівъ ще й двохъ разівъ достати дна, ажъ бачить, що чарка кланяеться ёму въ поясъ. Чортъ зъ тобою! давай хреститись! . . . А тутъ зъ ёго старóю таке жъ диво: тілко що начала була вона місить тісто въ прездоровенній діжі, діжа й вирвалась изъ рукъ: «Стій! стій!» такъ де тобі! узявшись у-боки, поважно, пустилась вона навприсядки по усій хаті. . . Смійтесь; а нашимъ дідамъ було, бачъ, не до сміхівъ. И таки . . . . тітка покойного діда довго жалілась, що, якъ тілько настане вечіръ, хтось стукотить все на горищі и скрябаеться по стіні.

Та що вже! Отъ теперъ саме на оцёму місці, де стоіть наше село, здаеться, наче-бъ-то усе тихо; а бачъ ще не стакъ и давно, ще покойний батько мій и я зазнаю, якъ поузъ розламаного шинка, що нечисте племъя довго таки ще поправляло на свій коштъ, — доброму чоловікові й пройти було неможна. Изъ почорнілого димаря стовпомъ валивъ димъ и, піднявшись високо у-гору, такъ що подивиться — шапка спадала, — розсипався гарячимъ уголлямъ по усёму тобі степу, и чортъ — нічого бъ и згадувать его, собачого сина — такъ хлипавъ жалібно у своій скоті, що гайворони зъ переляку гуртами піднімались зъ ближнёго дубового лісу и зъ дикимъ крикомъ кидались по небу.

НАРОДНЫЯ ПѢСНИ,

СОБРАННЫЯ ВЪ ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ

Волынской губерніи,

въ 1844 году,

Николаемъ Костомаровымъ.

Ne přebráné plynau wůně
Sladkosti a lahody,
Wlasti mila! na twem lůně
Z kwitků blahe úrody.

Čelak. Růže Stolist. V.

Волынское нарѣчіе подраздѣляется на нѣсколько говоровъ, а потому мы и правописаніе приспособляли здѣсь къ фонетикѣ каждаго говора.

ПѢСНИ

об историческихъ событіяхъ, которыхъ время можетъ быть опредѣлено съ полною точностью.

1.

СВѢРГОВСКІЙ

1574.

Ой панъ пишний панъ Свірговський,
А ще другий панъ Зборовський,
А ще третій Морозенко,
А четвертий панъ Горленко.

Що зъ волохами турокъ дереться,
А зъ турками волохъ бьеться,
Да волоську землю руйнують,
Плюндрують, ще й не милують.

Ой ми волохи, ми християне,
Да не милують насъ бусурмане;
Ви, козаченьки, за віру дбайте —
Намъ, християнамъ, на помічъ прибувайте!

А козаченьки за віру дбають —
Волохамъ християнамъ помічъ посилають,
Трублять въ труби, въ сурьми виграваютъ.
Оченьками козаченькувъ зъ Украіни провожають.

То не батенько сина прощавъ,
Шаблю да збрую дававъ,
А то мати сина випроважала,

Слізьми опроценье давала,
Шо на горе собі ёго виrодавала.

—

Въ царствованіе польскаго короля Генриха изъ дома Вальуа, молдавскій господарь Ивонія, утѣсняемый турками, обратился съ прошеніемъ о помощи къ украинскимъ козакамъ, которые тогда только по одному имени были подданными королей и польско-литовской Речи-Посполитой. Козаками правилъ тогда гетманъ Свѣрговскій. Онъ отправился на войну противъ турокъ за Молдавію. По сказанію «*Лѣтописи Самовидца*» онъ одержалъ четырнадцать побѣдъ надъ непріятелемъ. (Лѣт. Самов. 2.) Тоже повѣствуетъ другая украинская лѣтопись подъ названіемъ: «*Исторія о презѣльной брани*», прибавляя, что у Свѣрговскаго было только тысяча четыреста человѣкъ, а *Повѣсть о томъ, что случилось въ Украинѣ*, даетъ ему двѣ тысячи конныхъ воиновъ. Оба числа не достовѣрны; едва-ли подъ личною командою гетмана могло быть такъ мало воиновъ. Послѣ блестящихъ своихъ побѣдъ, Свѣрговскій былъ атакованъ огромнымъ турецкимъ войскомъ подъ Киліей и по сказанію Лѣт. Самов. и Ист. о през. бр. убитъ въ сѣчѣ. Конисскій повѣствуетъ, будто Свѣрговскій былъ взорванъ на воздухъ турецкими минами, во время штурма Киліи. (24). *Повѣсть о томъ, что случ. въ Укр.* говоритъ, что Свѣрговскій былъ убитъ подъ Киліей измѣною. Миллеръ въ своемъ сочиненіи «О *Малорос. нар. и о Запор.*» говоритъ, что Свѣрговскій попался въ плѣнъ и турки просили за него такую огромную сумму, что не нашлось охотниковъ истощать за него свое имѣніе. Мы имѣемъ прекрасную пѣсню о его смерти, напечатанную въ сборникахъ Срезневскаго и Максимовича. Тамъ говорится, что Свѣрговскій былъ взятъ въ плѣнъ турками и тотчасъ же потерялъ голову, которую враги повѣсили на бунчукъ и ругались надъ нею. Вслѣдъ за тѣмъ изображается плачь всей Украины. Въ нашей пѣснѣ описывается отправленіе козаковъ. Зборовскій—вѣроятно Самуилъ Зборовскій изгнанный изъ Польши за поединокъ въ королевскомъ дворцѣ съ Тенчинскимъ, и потомъ служившій въ Украинѣ. *Сурьми*=въ козацкихъ пѣсняхъ обыкновенно трубы вообще, но здѣсь они должны означать какой-то старинный видъ военныхъ духовыхъ орудій. Болѣе подробныя извѣстія о Свѣрговскомъ смот. въ моей статьѣ: «Иванъ Свѣрговскій Украинскій гетманъ XVI в. Москв. 1855 г. №. 19 и 20.

—

2.

СЕРПЯГА.

1577.

За рікою, за бистрою,
Бьеться турокъ зъ Молдавою:
На Дунаі, на Дністрі,
Льються кровi води бистрі!

По тімъ боці лісъ рубають,—
А на сей бікъ тріски летять:
Козаченьки въ Волощині
Господарити хотять.

По тімъ боці огонь горить,
А на сей бікъ луна йде;
Панъ отаманъ що Серпяга
Въ Волощину Січь веде.

По тімъ боці дзвони дзвонять,
А на сей бікъ гомінъ иде:
Панъ отаманъ що Серпяга
Въ Волощину иде.

Заржавъ коникъ на Вкраині:
Чути ржанье на Запорожьі . . .
Гей Серпягу молодого . . .
Що погинувъ . . . . сжалься Боже!

Ой у Львові сенатóри
Серпягові смерть судили
И козака молодого
Да израдою вловили.

По дорозі вітеръ віе,
А изъ Львова візъ іде:

То козацьство отамана
На Украину везе!

А всі дзвони задзвонили,
А всі сурьми засурьмили,
Якъ Серпягу молодого
Да въ Каневі положили.

—

Серпяга есть извѣстный въ исторіи козакъ Иванъ Подкова. Это ясно показываетъ какъ самая эта же пѣсня, такъ еще болѣе другія о немъ пѣсни, напечатанныя въ сборникахъ Срезневскаго и Максимовича и извѣстныя въ народѣ на Волынѣ, но не помѣщенныя здѣсь, потому что не заключаютъ никакихъ отмѣнъ отъ напечатанныхъ въ упомянутыхъ сборникахъ. Тамъ говорится о Шахѣ, другѣ Подковы. Исторія о презѣльной бр. говоритъ, что Подкова прославился своей храбростію и партія молдаванъ, недовольная своимъ господаремъ Петромъ, призвала Подкову управлять Молдавіею. Подкова, сдѣлавшись молдавскимъ господаремъ, съ помощію украинскаго гетмана Шаха, два раза разбивалъ Петра, который, съ помощію турковъ, хотѣлъ возвратить утраченную власть. Но потомъ, недовѣряя молдаванамъ, Подкова самъ оставилъ Молдавію и прибылъ на Подоль; Стефанъ Батори боялся возраставшей козацкой силы, стремился поставить козаковъ въ границахъ повиновенія, и по жалобамъ Петра и турковъ, приказалъ поймать его и судить. Подкову поймали, *заманивши лестію*, по выраженію лѣтописи, осудили на смертную казнь въ львовскомъ трибуналѣ и казнили во Львовѣ въ 1577 году. Козаки привезли его тѣло въ Украину и похоронили въ каневскомъ монастырѣ. Согласно съ этимъ повѣствуетъ *Лѣтопись Самовидца*. Шахъ, другъ Подковы, поднялъ войну противъ короля, отомщая за смерть Подковы. Тогда-то было положено начало столѣтней борьбѣ южнорусскаго народа съ Польшею.—Не удивительно, что Подкова носитъ названіе Серпяги: у южноруссовъ есть привычка сверхъ фамиліи придавать еще прозвища. Подковой онъ прозванъ потому что ломалъ конскія подковы; можетъ-быть онъ ломалъ и *серпы*, и оттого прозванъ *Серпягою*. Образы звона колоколовъ, пожарнаго зарева и порубки лѣса—изображаютъ славу молдавскихъ подвиговъ Серпяги въ Украинѣ

а вѣсть о его смерти въ Запорожье, представлена въ образѣ ржанія коня: неразлучный сопутникъ удалаго рыцаря, конь всегда сочувствуетъ смерти хозяина.

—

3.

ОТРЫВОКЪ О ХМЕЛЬНИЦКОМЪ.

Ой Хмеле —Хмельниченьку!
Учинивъ еси ясу
И межъ панами великую трусу!
Бодай тебе, Хмельниченьку, перва куля не минула,
Шо велівъ орді брати дівки й молодиці!
Парубки йдуть гукаючи, а дівчата співаючи,
А молоді молодиці старого Хмеля проклинають:
Бодай тебе, Хмельниченько, перва куля не минула!

—

Кровавая эпоха борьбы южнорусскаго народа съ Польшею во времена Богдана Хмельницкаго ознаменовалась разореніями Южной-Руси со стороны татаръ, союзниковъ Хмельницкаго, которые уводили въ плѣнъ жителей южнорусской земли, особенно женскаго пола. Памятникомъ такихъ разореній остался въ народѣ этотъ отрывокъ, единственный изъ извѣстныхъ до сихъ поръ, гдѣ имя Хмельницкаго, прославляемое въ пѣсняхъ украинскихъ, явилось подъ народнымъ проклятіемъ. На Волынѣ не было постояннаго козачества, а потому имя Хмельницкаго не могло остаться въ такомъ лучезарномъ ореолѣ, какъ въ Украинѣ, тѣмъ болѣе, что Хмельницкій возмущалъ волынскихъ крестьянъ противъ пановъ, а потомъ, при заключеніи мира съ поляками, обыкновенно оставлялъ ихъ мщенію владѣльцевъ. Отрывокъ этотъ можетъ относиться или къ 1651 году, ко временамъ сраженія подъ Берестечкомъ, или къ концу 1653 и началу 1654 года, когда, по жванецкому договору, поляки позволили татарамъ разорять Русскія земли въ теченіи шести недѣль. Хмѣлемъ называли Хмельницкаго, по созвучію его фамиліи, современники даже и въ дѣловыхъ бумагахъ.

—

4.

БИТВА ПОДЪ БЕРЕСТЕЧКОМЪ.

1651.

Висипали козаченьки зъ високоі гори;
По переду козакъ Хмельницький на воронімъ коні.
«Ступай, коню, дорогою, широко ногами;
Не далеко Берестечко и Орда за нами.
Стережися, пане Яне, якъ Жовтоі-води:
Йде на тебе сорокъ тисячь хорошоі вроди.»
Якъ ставъ джура малий хлопець коника сідлати;
Стали подъ тимъ кониченькомъ ніженьки дрожати.
Якъ заговорить козакъ Хмельницький до коня словами:
«Не доторкайся, вражий коню, до землі ногами!
Чи не той то хміль, хміль, що на тички вьешься?
Чи не той ти козакъ Хмельницький, що зъ ляшками бьешься?
Ой не я той хміль зелений — по тички не вьюся!
Ой не я той козакъ Хмельницький . . . зъ ляшками не бьюся!
А гдежъ твоі, Хмельниченьку, вороні коні?
У гетмана Потоцького стоять па пригоні.
А гдежъ твоі, Хмельниченьку, кованні вози?
У містечку Берестечку заточені въ лози.
Що я зъ вами, вражи ляхи, не по правді бився;
Якъ припустивъ коня вороного—містъ мині вломився.

Въ этой пѣснѣ вмѣсто козакъ Хмельницкій пѣли также козакъ Нечай, но какъ здѣсь идетъ дѣло явственно о Хмельницкомъ, а не объ Нечаѣ, погибшемъ за четыре мѣсяца до берестецкаго сраженія, то я вмѣсто *Нечай* избралъ имя Хмель

ницкаго. Странно, что въ самомъ Берестечкѣ, гдѣ и записана эта пѣсня, поселянинъ разсказывалъ мнѣ о битвѣ, происходившей нѣкогда на родныхъ поляхъ его, довольно вѣрно, но имени Хмельницкаго даже и не слышалъ, а приписывалъ его дѣла Нечаю.

Битва подъ Берестечкомъ происходила между гетмамомъ украинскимъ Богданомъ Хмельницкимъ и поляками, подъ предводительствомъ короля Яна-Казимира, 18 и 19 іюня 1651 года. Мало въ исторіи было битвъ, гдѣ бы сражалось такъ много войска съ обѣихъ сторонъ. 19 іюня ханъ крымскій,—(который пошелъ помогать Хмельницкому единственно по приказанію турецкаго двора), если можно довѣрять сказаніямъ украинскихъ лѣтописцевъ, (Лѣт. Самов. 16 и Кр. ист. опис. о Мал. Рос. 16) подкупленный поляками, бѣжалъ съ поля битвы и насильно задержалъ при себѣ Хмельницкаго, когда тотъ бросился было удерживать его. Козаки и вооруженныя толпы украинскихъ и волынскихъ крестьянъ защищались десять дней, но, послѣ раздоровъ и измѣнъ, винницкій полковникъ Богунъ началъ выводить реестровыхъ козаковъ за рѣку Пляшовую; тогда крестьяне, узнавъ, что ихъ опытные воины покидаютъ, бросились въ бѣгство. . . множество ихъ потонуло; множество погибло отъ голода въ опустошенной землѣ. Шатеръ Хмельницкаго достался побѣдителямъ со всѣми пожитками: на это намекаютъ 16 и 17 стихи нашей пѣсни.

Нынѣ Берестечко значительное мѣстечко дубенскаго уѣзда на австрійской границѣ, принадлежитъ графу Ожаровскому. Прежде оно было собственностію фамиліи Лещинскихъ. На широкой равнинѣ есть слѣды польскихъ окоповъ. Тамъ, гдѣ, по описанію современниковъ, должны были, во время битвы, находиться козаки, есть также окопы и большой курганъ. За рѣкою Стырью показываютъ другой курганъ съ часовнею, гдѣ находится каменное изображеніе Св. Первомученицы Ѳеклы. Тамъ, по-преданію, было погребено множество женщинъ и дѣвушекъ, пришедшихъ искать спасенія въ польскомъ лагерѣ; во время битвы съ козаками, татары, зашедши въ тылъ польскому лагерю, перерѣзали ихъ.

Паномъ Яномъ названъ въ пѣснѣ король Янъ-Казимиръ. Жолтая-Вода, которой бояться пѣсня заставляетъ короля—протокъ, недалеко устья рѣки Тясмина, впадающаго въ Днѣпръ, гдѣ 5 мая 1648 г. Богданъ Хмельницкій одержалъ первую свою побѣду надъ поляками.

5.

БИТВА ПОДЪ ПОЧАЕВЫМЪ.

1675.

Надъ Почаевомъ ясная скáла . .
Ой тамъ войско турецке бусурманське
Гору обступило якъ чорная хмара.
И обточило, и обсочило,
Хтіли Почаевъ звоевати!
Матко-чудовна! почаевськая!
Ходи насъ рятовати.
Отець Залізо зъ келіи вийшовъ,
Слізьми ся обливае:
Ой ратуй, ратуй, Божая мати!
Монастиръ загибае.
Ой не плачъ, не плачъ, отець Залізо,
Монастиръ не загине:
Мусимо стати, чудъ показати,
Монастиръ ратовати.
Ой якъ же вийшла Божая мати,
Да на крижеві стала:
Кулі вертáла, кіньми дрясовала,
Воевати не дала.
А тиі турки, хочь недовірки,
Дознали, що Божая мати:
Обіцалися до Почаева
Що-рокъ дань давати;
А тиі турки, сами татари,
Неслави наробили;
Въ славному місті Вишневці
Пісокъ кровъю змочили.
А ми люди, ми християне,
Бога вихваляймо!
Матці чудовній почаевській
Усі поклонъ оддаймо!

Это событіе случилось въ 1675 году іюля 20. Вся благочестивая Россія знаетъ объ этомъ чудотворномъ спасеніи монастыря. *Отець Залізо*—св. Іовъ, бывшій во время турецкаго нашествія настоятелемъ почаевской обители, котораго св. нетлѣнныя мощи привлекаютъ толпы набожныхъ путешественниковъ.

—

6.

ЕЩЕ О БИТВѢ ПОДЪ ПОЧАЕВОМЪ.

1675.

Весело співайте,
Челомъ ударяйте
Предъ маткою Христовою;
Гласи возвишайте,
Миръ весь утішайте
Побідою днесь новою!
Ея же дознала
Почаевська скала,
Где мати Божа стояла,
Противъ врагомъ многимъ,
Аки звіремъ строгимъ,
Полки ангелъ шиковала
Въ часъ збаражской войни,
Егда бяху полни
Граді, весі бісурмановъ,
Фортеци ломлючихъ,
Кровъ нещадно льючихъ
Зъ правовірнихъ християновъ.
Охъ, недоля наша!
Тягнеть и самъ Баша
Зъ безчисленними агаряни;
Би монастиръ взяли,
Въ неволю забрали
Сущия въ немъ християни.

Войська приступили,
Гору оточили,
На которой монастиръ давний,
Богомъ фундований,
Почаевъ названий,
Въ немъ же Діви образъ славний!
Вірниі ридають,
Предъ образомъ падають,
Зъ неба помочи чекають,
Руки своі виносять,
Матки Божой просять,
Слізьми ся заливають!
Счастлива година!
Мати Бога-Сина
Верхъ церкви себе являеть,
Омофоромъ яснимъ
Бісурманамъ страшнимъ
Монастиръ свой покриваеть!
Слёзи отираеть,
Въ смутку потішаеть,
Скиптромъ своімъ защищаеть,
Мерзкихъ агаряновъ,
Злихъ магометановъ,
Стремглавъ одъ насъ прогоняеть!
Небесния сили
Зіло ся дивили,
Чудесной такой помочи,
Же сама бодрствуеть,
Слугъ своіхъ рятуеть,
Царица вся дні и нощи!
Почаевьски мури,
Одъ турецькой бури
Съ землею ся зрівняли,
Аще не би тою
Дівою святою
Свою цілость одержали.
Тимъ плещіте въ длані,
Поюще всі страни

Сей взбранній воеводі,
Церковь купно зъ нами,
Вірними синами,
Хранящи во всякой приг ді.

7.

ХАРЬКО.

1766.

Ой ишовъ сотникъ Харько черезъ Буланє місто, да сівъ горілку пити,
А за имъ, за имъ сімсотъ молодцувъ: стуй, батьку, не журися!
Ой якъ же мині, панове молодцове, якъ мині не журиться,
Коли подо мною муй кунь вороний да найлінший становиться.
Ой и ставъ Харько, да и ставъ батько до Паволочи приізджати,
Ой и ставъ ёго панъ Паволоцькій медомъ — виномъ нановати.
Ой и ставъ Харько, ой и ставъ батько меду-вина підпивати,
Да на лядськее білее ліженько, да й ставъ спати лягати.
Ой и приіхали два козаченьки да изъ лядського полку,
Да узяли Харька, узяли батька да забили въ колодку.
А вже прислали пані сотниці да лихні вісти;
Ой вибігла пані — сотничка, а въ неі рученьки въ тісті.
Бодай же вамъ, панове — молодцове, да три літа боліти,
А щчо ви мене посиротили и друбненькиі діти!
А у нашого пана лейвентаря за плечима рушниця,
Ой похожае сотничка Харчиха бідная вдовиця;
А у нашого пана лейвентаря за плечима янчарка:
Ой и похожае сотничка Харчиха якъ приблудная ярка.

Сотникъ Харько взбунтовался противъ поляковъ въ 1765 г. Это было начало послѣдняго возстанія Южнорусскаго народа противъ Польши, извѣстнаго подъ именемъ Коліивщины. Сотникъ Харько былъ обманомъ схваченъ въ Паволочи и казненъ въ Жаботинѣ въ 1766 г.

—

ПѢСНИ

об'ъ историческихъ событіяхъ, которыхъ время можетъ быть опредѣлено не съ полной точностью.

8.

ПОХОДЪ ВЪ ЦАРЬГРАДЪ.

Ой подъ вербою, подъ зеленою,
Стояла рада хлопцівъ громада;
Радили жъ они добрую раду:
Не купуймо, братя, золоті перстні;
Купімо, братя, шовкові шнури,
Шовкові шнури, мідяні човни;
Спустимося внизъ да по Дунаю,
Гей по Дунаю подъ Цaрегородъ.
Ой чуемо тамъ доброго пана:
Ми ему будемъ вірне служити,
А онъ намъ буде добре платити:
По вороніМъ коню, по золотімъ сідлі.
По калиновій стрільці, по хорошей дівці.

—

Эта пѣсня должна быть глубокой древности. Она, какъ, кажется описываетъ походы въ Царьградъ для службы греческимъ императорамъ.

9.

МОРОЗЕНКО.

1.

Вибирався Морозенко на войну:
Хиба жъ я тебе, муй синоньку, не пойму?
Бодай тебе, Морозенку, своі ся цурали;
Бодай тебе, муй синоньку, турки зарубали.
Не лай мене, моя ненько, бо за-що гудити,
Коли трудно козакові безъ войни прожити!
Не лай мене, моя нене, грізними словами:
Схаменешься,—обільлешься друбними слізами.—

2.

Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче!
За тобою, Морозенку, вся Вкраіна плаче!
А не такъ вся Украіна, якъ те горде військо,
И старенька твоя ненька, идучи на місто.
А не такъ та стара ненька, якъ молода дівчина:
Сжалься, Боже, Морозенка, козацького сина!
Ой були жъ у насъ були, да три отамани:
Еденъ ляхъ, другий русинъ, третій изрісъ зъ нами.
Що бувъ ляхъ, той въ Украіні вельми обладався;
Славъ козаковъ въ Московщину, хороше вбирався;
Що бувъ русинъ — той козакамъ много приспівъ долі,
Возивъ скарби зъ Туреччини по Чорному морі;
Що бувъ изрісъ зъ козаками, той мавъ чорні очи,
Воронъ-конемъ, вихромъ въ степу, игравъ въ день и въ ночи.

А всі ті три отамани пили медъ—горілку,
И любили щиримъ сердцемъ хорошую дівку.
Ой у місті, у городі, три козаки бьються,
Ой за тую дівчиноньку да й не погодяться.
Ой Морозе, Морозенку, зморозивесь просо;
Ой побігла дівчинонька до ворожки просто.
Ой ворожко, стара неньцю! вчини мою волю!
Причаруй ти козаченька на віки зо мною;
А ворожка стара ненька тее учинила;
Урізала коню гриву—дівчину курила.
Еденъ козакъ сидить въ стола, друбни листи пише;
Другий стоіть коло стола червінцями сипле;
Третій стоіть край порога слёзами залився.
Той, що писавъ друбни листи, то той засмутився;
Той, що сипавъ червінцями, вельма зажурився;
Той, що слёзами залився—да й розвеселився.
А въ три труби затрубили, у бубни заграли;
Въ три сторони козацькее вісько розсилали:
Ляхъ отаманъ пойшовъ въ едну—Москву воевати;
Въ другу русинъ отаманъ Туреччину рабовати,
А що изрісъ зъ козаками—въ степъ конемъ играти,
Зъ поганими татарами въ Криму погуляти.
Ой зъ за гори, изъ за кручи горде вісько виступае:
Передъ віськомъ Морозенко воронъ-конемъ вигривае;
Склонивъ же вонъ головоньку свому коню на гри-
воньку:
Бідна моя головонько! Кримъ чужая сторононька!
Молодая дівчинонька заломила руки:
Чогось мині тяжко-важко да изъ тей розлуки.
Не буде вже дівчиноньку пригорнути кому:
Либонь-же ти, Морозенку, не вернешъ до-дому.
Не плачъ, не плачъ, дівчинонько, вернусь я до-дому;
Якъ я буду умірати—звяжешъ мі голову!
Стара ненька Морозиха вибігла изъ хати:
Не могу жъ я, сама ненька, ні істи, ні спати.—
«Годі, годі, Морозихо, за синомъ тужити;
«Ходи зъ нами козаками медъ-горілку пити.»
Чогось мині, козаченьки, медъ вино не пьеться:—

Ой десь то мій Морозенко зъ туркомъ въ Криму
бьеться.—
Ой въ неділю ранесенько да ще до східъ-сонця—
Заплакала Морозиха, сидя у віконця:
Морозенко козаченько въ неволю попався. . . .
За рікою, за бистрою, покопані шанці;
Взяли, взяли Морозенка въ неділеньку вранці.
Продавай же, матусенько, воли да корови;
Ой викупляй свого сина зъ тяжкоі неволі!
Продавай же, матусенько, бики да телиці;
Ой викупляй свого сина зъ сироі темниці.
Продавай же, дівчинонько, своі чорни очи;
Ой викупляй Морозенка милого зъ неволі;
Продавай же дівчинонька коралі, спідниці,—
Ой викупляй миленького зъ сироі темниці!
Стара ненька Морозиха що мала продала,
И за сина молодого туркамъ оддавала;
Молодая дівчинонька сама шла въ неволю.
Лишь би тілько миленького пустили на волю.
Але турки не хотіли грошей, ні дівчини;
Ано хтіли головоньки козацького сина.
Не помогла дівчинонька, ні злоті червінці:
Посадили Морозенка на тисовимъ стільці.
Посадили Морозенка на жовтимъ пісочку,
Зняли, зняли зъ Морозенка червону сорочку.
Вони жъ ёго а не били, ні въ чверті рубали—
Тілько зъ ёго, молодого, живцемъ сердце взяли.—
Завинули въ китаечку, вишивану срібломъ,
Да й пустили на Вкраіну неньці на погибель;
Завинули въ китаечку, вишивану злотомъ,
Да й пустили дівчиноньці за еі охоту;
Завинули въ китаечку, вишивану шовкомъ;—
Да ще молодъ Морозенко словами пробовкнувъ:
Пойшовъ би я въ чисте поле на Саворъ--могилу. . . .
Ой глянувъ би, подивився на свою Вкраіну.
Пойшовъ би я въ чисте поле—турчинъ не пускае;
Сжалься, Боже, що въ чужині козакъ помирае!
Ой вийди же, дівчинонько, въ садокъ подъ вишеньку;

Послухаешъ, чи не чути що про Морозенка?
Вернулася дівчинонька, руки заломала:
Смерть козака Морозенка зозуля кувала!

Морозенко—любимый герой южнорусской народной поэзіи. На всемъ протяженіи южнорусской земли поютъ о немъ пѣсни въ различныхъ варіантахъ. Пѣсни о Морозенкѣ напечатаны въ Запорожской Старинѣ Срезневскаго и въ сборникѣ Максимовича. Прилагаемая здѣсь пѣсня не похожа на прежнія. Въ польскихъ лѣтописяхъ XVII вѣка въ числѣ сподвижниковъ Богдана Хмельницкаго упоминается Корсунскій полковникъ Мрозовицкій. Онъ явился въ 1648 г., участвовалъ при осадѣ Збаражи въ іюлѣ 1649 г.; потомъ исчезаетъ изъ исторіи Хмельницкаго. Корсунскими полковниками послѣ него были другіе (Лукьянъ Мозыра, а послѣ казни его, въ 1652 г. Иванъ Золотаренко). Въ 1658 г. снова упоминается Мрозовицкій въ числѣ доброжелателей Выговскаго, участниковъ замысловъ его о созданіи Великаго княжества Русскаго и называется человѣкомъ шляхетнаго происхожденія (см. Anna'. Poloniae Коховскаго, Исторію Іоанна Казимира неизвѣстнаго сочинителя и Памятники о царствованіи Сигизмунда III, Владислава IV и Яна Казимира, изданные Войцицкимъ). Въ одной изъ южнорусскихъ лѣтописей (Исторія о презѣльной и крвавшои нигды не бывалои брани) Корсунскимъ полковникомъ въ 1649 г. называется Морозъ, очевидно одно лицо съ именемъ Мрозовицкаго. Изъ пѣсни же, помѣщенной въ Запорожской Старинѣ Срезневскаго, видно, что Морозенко участвовалъ въ Жванецкой битвѣ въ 1653 г. Не безъ основанія можно предположить, что объ этомъ Мрозовицкомъ пѣсни народныя поютъ подъ имемемъ Морозенка; но неизвѣстно: къ одному ли лицу относятся всѣ пѣсни, въ которыхъ упоминается о Морозенкѣ. Въ пѣснѣ о Свирговскомъ упоминается Морозенко и ужь конечно не тотъ, который былъ Корсунскимъ полковникомъ при Богданѣ Хмельницкомъ. Въ прилагаемой здѣсь пѣснѣ вѣроятно надобно видѣть не Корсунскаго полковника, а другаго Морозенка, жившаго прежде: здѣсь упоминается объ одномъ изъ козацкихъ атамановъ, который былъ Ляхъ, и о войнѣ съ Московіею. Во времена Хмельницкаго Ляхъ не могъ мирно проживать съ козаками и атаманствовать надъ ними, тѣмъ болѣе водить ихъ на русскихъ. Пѣсня эта должна была составиться въ то время, когда еще не разгорѣлась непримиримая вражда южнорусскаго народа съ польскимъ,

именно въ XVI вѣкѣ.—Выраженіе *красную рубашку* значитъ кожу: въ другомъ варіантѣ, записанномъ не на Волынѣ, говорится о Морозенкѣ: *обдеръ зъ его живцемъ шкуру татаринъ збытечный.* Въ послѣднихъ четырехъ стихахъ изображается народное вѣрованіе въ знаменательность кукованья кукушки. Вѣрованіе это очень древнее: въ воображеніи древнихъ Славянъ божество Живый или Ладъ принимало образъ кукушки.

—

10.

САВА ЧАЛЫЙ.

Ой бувъ въ Січі старий козакъ прозваннемъ Чалий:
Вигодувавъ сина Саву у Польщу на славу.
«Ой чи бачишъ, старий Чалий, що синъ Сава робить:
«Якъ піймае запорожцівъ — у кайданахъ водить?
Колибъ мині, милі братя, въ Польщі побувати,
Въ Польщі, въ Польщі побувати — Саву повидати.—
«Да не май его, старий Чалий, всею Січью взяти?»
Да щежъ не світъ, да щежъ не світъ, да щежъ не світае;
Да вжежъ Гнатко зъ кравчиною коники сідлае;
Посідлали кониченьки, стали меду пити. . . .
Стали ляхи, вражи сини, у вікна палити:
Ой обмахнулись два ляшеньки на въ-хрестъ шабельками;
Утікъ Гнатко зъ кравчиною по підъ рученьками:
Да пішовъ Гнатко зъ кравчиною по надъ Богомъ тихо; —
Ой нікому наказати — буде Саві лихо!
Ой бувъ Сава въ Немирові въ ляха на обіді;
Вінъ не знае, не гадае, о своей гуркой біді.
Да чому-сь мині, милі братя, медъ-вино не пьеться,
Где-сь на мене молодого бідонька кладеться.
Да сідлай, джуро, сідлай, малий, коня вороного,

А собі сідлай, джуро малий, старого гнідого;
Да поідимо до-господи, хочъ насъ и не много.—
Стоіть явіръ надъ водою, въ воду похилився:
Іде Сава зъ Немирова, тяжко засмутився.
Ой пріхавъ да панъ Сава до своёго двора;
Питаеться челядоньки: чи все гараздъ дома?
Завсе гараздъ, пане Саво, тілько одно страшно:
Виглядають гайдамаки изъ за гори часто.
Ой сівъ Сава въ конець стола, друбни листи пише;
Его жінка Настасия дитину колише;
Да сидить Сава въ конець стола, ставъ листи читати—
Его жінка Настасия тяженько вздихати.
- Да пойди, джуро, пойди, малий, а внеси горілки;
—Ми випьемо за здоровье да своеі жінки.
—Да пойди, джуро, пойди, малий, да унеси пива;
—Ми випьемо за здоровье да своего сина.
—Да пойди, джуро, пойди, малий, да унеси меду;
—Чого-сь мині тяжко-важко-головки не зведу.—
Ой не вспівъ джура, не вспівъ малий, да ключівъ узяти —
Ускочили гайдамаки, стали поздравляти.
—Да здоровъ, здоровъ, пане Саво, якъ ти собі маешъ?
—Издалека гостей маешъ—чимъ іхъ привітаешъ?
«Ой не знаю, милі братя, чимъ же васъ витати:
«Породила жона сина; буду въ куми брати.
—Коли бъ же ти, пане Саво, хотівъ въ куми брати,
—Ти бъ не ходивъ да до Gарду церковъ руйновати!
Ой кинувся да панъ Сава до ясного меча,
Ухватили на два списи изъ правого плеча;
Ой кинувся да панъ Сава до ясноі зброі—
Его взяли да й підняли на два списи къ горі!
—Отсе жъ тобі, пане Саво, за твоі ужитки,
—Щобъ не кликавъ у куми до сучки улитки!—

—

Въ первыхъ девяти стихахъ сцена происходитъ въ Ст.

чѣ. Въ 10, 11 и 12 описывается первое неудачное нападеніе Игната на Саву. Въ прочихъ стихахъ идетъ непрерывно разсказъ о гибели Савы. Сардъ-запорожское укрѣпленіе со стороны Польши. Кравчиною назывался запорожскій отрядъ: въ старинныхъ пѣсняхъ объ эпохѣ Наливайка это имя принималось въ смыслѣ всего запорожскаго войска, но почему-обстоятельно не пояснено никѣмъ. Послѣдніе стихи пѣсни о Савѣ объясняются устнымъ преданіемъ: говорятъ, что Сава приглашалъ въ кумовья запорожцевъ къ своей собакѣ для поруганія: собакѣ этой была кличка: улитка. Въ варіантѣ, записанномъ въ Полтавской губерніи, при описаніи похода Игнатова, говорится, что у него была

Одна нога у сапьянці, а другая боса.

Это значитъ,—объясняли мнѣ—что Сава былъ характерникъ (колдунъ) и такъ обезопасилъ себя чарами и заклинаніями, что его нельзя было достать иначе, какъ только въ такомъ случаѣ, когда врагъ его одною ногою будетъ стоять на польской землѣ, а другою на запорожской. Игнатъ положилъ въ одинъ сапогъ запорожской земли, а другою ногою ступалъ по польской землѣ босикомъ для того, что на сапогѣ могли остаться частицы земли запорожской. Пѣсни о Савѣ Чаломъ напечатаны въ Запорожской Старинѣ и собраніяхъ Максимовича и Вацлава изъ Олеска. Помѣщенный здѣсь варіантъ отличенъ отъ прежнихъ. Игнатъ въ другихъ варіантахъ носитъ названіе Голый. Срезневскій относитъ это событіе къ временамъ Наливайка, потому что въ пѣсняхъ объ его эпохѣ встрѣчается имя Игната Голаго. Войцицкій думаетъ, что Сава Чалый былъ отецъ генерала польскаго Цалинскаго и погибъ въ половинѣ XVIII вѣка. У Коховскаго упоминается козацкій полковникъ Сава въ половинѣ XVII вѣка.

—

11.

ПОДОНЧИКИ.

Ой по Дону, по Дону,
Да по синему морю,

Збіраються подончики
На Балканську гору.

Ой сідлайте кониченьки,
А натягайте мундуроньки,
Бо підемо у Москву
На кватероньки стояти.

Скоро въ Москву войшли,
На кватероньки пойшли,
Ажъ виходить самъ полковникъ
На високу гору!

Ударився самъ собою
Объ сирую землю:
Ой ти земле сирісенька,
Ти матусяріднісенька!

Не приняла-сь віська мого,
Да запорожського—
Прийми мене, полковника,
Молодесенького!

Защебетавъ соловей
Тамъ у гаю седючи,
Да заплакали подончики—
Полковника везучи.

Рости, рости клинь-дерево—
Тамъ у гору високо;
Поховали полковника
Въ сиру землю глибоко.

Звудки вітеръ повяне—
Въ ту сторону листъ паде;
Тоді тебе, полковнику,
Отець-мати спомъяне.

—

Примѣчаніе: *Подонгики*—жители Дона, слѣдовательно донскіе козаки. Но о комъ эта пѣсня, о какомъ событіи, какого времени—неизвѣстно. Достойно замѣчанія, что она въ разныхъ варіантахъ распространена по всей землѣ южнорусской; но вмѣсто *подонгики* поютъ *гуртоправы*, вмѣсто полковника *хазяинъ*; въ другихъ же мѣстахъ поютъ *гайдарики* и вмѣсто полковника *отаманъ*; въ третьихъ—поютъ *гайдамаки* и въ нѣкоторыхъ *розбойнигки*. Во всѣхъ варіантахъ стихи 17—20 совершенно одинаковы, что и обличаетъ военное происхожденіе пѣсни. Стихи 25—32 болѣе или менѣе похожи.

Пѣсни о событіяхъ частной жизни и легенды.

12.

ПЕТРУСЬ.

Пані вельможна свого мужа мала,
А ще вірніше Петруся кохала,
По сімъ разъ на день за нимъ присилала,
А за восьмимъ разомъ сама поіхала,
И на несчастну годину застала.
Приіхала вельможна підъ новиі брами:
Стоіть варта всі чотири грані;
Глянула вельможна въ яснее віконце:
Стоіть Петрусь мое любе сонце!
Годі, Петрусю, покинь молотити:
Сядай при мині меду-вина пити.
Годі, Петрусю, покинь горювати:
Сядай зо мною—будешъ пановати!—
Виіхала вельможна на високімъ мості:
Вернися, Петрусю, іде панъ у-гості.
Взяли Петруся підъ біліі боки,
Вкинули Петруся у Дунай глибокий.
Утопувъ Петрусь—тілько хустка плавле:

Пані вельможна білі руки ламле.
Казала вельможна на штири неділі,
Шобъ Петруся въ Дунаі гляділи.
Дала вельможна три тисячи грошей,
Шобъ змалёвали якъ Петрусь хороший.
Пішла вельможна одъ хати до хати;
Здибала еі Петрусева мати:
«Чи я ходила, чи я тебе просила,
«Шобъ ти мого сина въ Дунаі втопила?.»
Скинула вельможна зъ себе отласину,
Да одегнула синюю свитину.
— Не плачъ, матуся, бо я сама плачу:
— Бо черезъ Петруся свое пансьтво трачу!

—

13.

БОНДАРУВНА.

Ой у Луцку въ славнімъ місті капелія грае;
Молодая Бондарувна у корчмі гуляе.
Бувъ на той часъ панъ Канёвський въ Луцку на охоті,
Довідався о ладності и о еі цноті.
Бувъ цікавий панъ Канёвський Бондарувну знати:
Взявъ зъ собою трохъ гусарувъ—пішовъ виглядати.
Ой гуляе Бондарувна до заходу сонця;
Ой дивиться панъ Канёвський, сидючи въ оконця.
Ой якъ крикнувъ панъ Канёвський: давайте сиделььце.
Бо гуляе Бондарувна—болить мое сердце!
Скоро прийшовъ до корчомки: добри-день всімъ давъ,
А обнявши Бондарувну да й поцілувавъ.
Якъ ся маешъ, Бондарувно, нехъ тя буду знати:
Сподобалась мині, панно . . . .
Злякалася Бондарувна: — «що мі тутъ діяти?» —
А стоячи мислить собі: где би утікати.
Ой сказали міщаночки и старші люде:
Втікай, втікай, Бондарувно — лихо тобі буде!

Утікала Бондарувна промежи домами,
А за нею три гусари зъ голими шаблями;
Утікала Бондарувна промежи лотоки:
Уловили Бондарувну подъ білиі боки.
Изловили Бондарувну на новому мосту:
Сама красна, чепурная, хорошого зросту.
Узявъ еі старий жовніръ за білую руку:
Припровадивъ Канёвському на велику муку.
Ой привели Бондарувну предъ нові палати,
Ой тамъ казавъ панъ Канёвський у скрипочку грати:
Посадили Бондарувну на золотімъ кресді:
—Кадукъ твою паривъ матіръ! прийшлась мині къ масдії?
—Ой чи волишъ, Бондарувно, да медъ-вино пити,
—Ой чи волишъ, Бондарувно, въ сирій землі гнити?—
«Ой волю жъ я десять рази въ сирій землі гнити,
«Ніжъ зъ тобою, муй паночку, да медъ-вино пити!»
Якъ ударивъ панъ Канёвський мимо еі уха—
Заразъ стала Бондарувна и німа и глуха!
Ой упала Бондарувна близько перелазу:—
Забивъ, забивъ панъ Канёвський зъ рушниці одъ разу!
А въ нашоі Бондарувни завлікані плічки—
Куди несли Бондарувну—кроваві річки.
А въ нашоі Бондарувни хвартушокъ зъ мережки—
Куди несли Бондарувну—текли крваві стежки.
Ой привезли Бондарувну до новоі хати:
Положили на лавоньці, стали убірати;
Ой поплели Бондарувні віночокъ зъ барвінку,—
Такъ убрали Бондарувну якъ до шлюбу дівку.
Ой приіхавъ панъ Канёвський на нове подвурья:
Питається у сусіди—чи тутъ Бондарувна?
Ой и прийшовъ панъ Канёвський до новоі хати,
Да заломивъ білі руки, ставъ собі думати!..
Ой ти жъ, моя Бондарувно!... яка жъ бо ти гожа!
Ой якъ же ти процвітаешъ якъ въ городі рожа!
Ой ти жъ моя Бондарувно!... яка жъ бо ти біла!
Ой якъ же ти процвітаешъ якъ въ саду лелія.—
Ой и казавъ панъ Канёвський дерниць накупити—
Молодоі Бондарувні домовину збити;

Ой же казавъ панъ Канёвський китайки набрати —
Молодої Бондарувні домовину вбрати;
Ой же казавъ панъ Канёвський ще й склепъ склеповати —
Молодую Бондарувну гарно поховати.
Ой то казавъ панъ Канёвський музики и нати —
А молодій Бондарувні до гробу заграти!
Якъ зачали Бондарувну у гробъ опускати —
Ой то казавъ панъ Канёвський що-жалібнішъ грати!
Ой викинувъ панъ Канёвський на столъ сто червоныхъ:
Отсе тобі, Бондарувно, за чорниі брови!
Ой стугнувся старий Бондарь объ стілъ головою —
«Наложила, моя доню, за всіхъ головою!»

—

Примѣчаніе. Происшествіе, описываемое въ этой пѣснѣ, случилось дѣйствительно въ Луцкѣ въ половинѣ прошлаго столѣтія. Панъ Потоцкій, староста Каневскій, прославился своими своевольствами, которыя онъ совершалъ безнаказанно по причинѣ слабости польскаго правительства. Впослѣдствіи онъ удалился въ Почаевскій монастырь и построилъ тамъ великолѣпный храмъ, существующій понынѣ. Въ числѣ многихъ изустныхъ объ немъ анекдотовъ достоинъ замѣчанія разсказъ о его обращеніи. Онъ ѣхалъ по горѣ, паралельной съ тою, на которой стоитъ Почаевскій монастырь. Кучеръ перекинулъ его. Панъ, которому ничего не стоило убить человѣка, приказалъ ему стать, а самъ прицѣлился въ него изъ ружья. Кучеръ, обратившись въ монастырю, закричалъ: *Найсвятішая Мати Божая Почаевськая! рятуй мене и дітей моіхъ.* Ружье осѣклось. Три раза панъ хотѣлъ стрѣлять—три раза осѣкалось ружье при восклицаніяхъ къ Божіей Матери обреченнаго на смерть. Это событіе, какъ разсказываютъ, сдѣлало переломъ въ душѣ пана.—На Волынѣ народъ помнитъ Бондаровну: перѣдко въ деревенскомъ домикѣ можно встрѣтить портретъ ея въ одеждѣ волынскихъ сельскихъ дѣвицъ. Во второмъ стихѣ описывается волынскій обычай: по воскреснымъ и праздничнымъ днямъ люди обоего пола сходятся въ корчму; туда же приходятъ старики; являются два—три музыканта съ бандурами, скрыпками, басомъ—молодые люди тан-

цуютъ; эти увеселенія совершаются предъ глазами родителей, а потому всегда почти пристойно.—Изъ словъ въ 33 стихѣ: *мимо еі уха*, кажется, надобно думать, что панъ Каневскій не хотѣлъ убить ее, а выстрѣлилъ съ цѣлью напугать, но пуля попала въ плечо (ст. 37) и, вѣроятно, въ артерію.—Вѣнокъ изъ барвѣнка—обыкновенная принадлежность свадебнаго торжества, но его клали на голову умершей дѣвицѣ; также точно какъ и вообще при погребеніи дѣвицъ наблюдались свадебные обряды: это горькая иронія надъ жизнію и смертію, иронія, которою отличается народъ южнорусскій: отъ этой народной особенности, сроднившейся съ тѣми чувствами южнорусскаго человѣка, которыя развиваются съ младенчества и остаются съ нимъ на всю жизнь—полуобразованные южноруссы, какъ мнѣ случалось замѣтить, сочувствовали всею душою шекспировымъ драмамъ, между-тѣмъ какъ изъ великоруссовъ многіе образованные люди толкуютъ о ихъ достоинствѣ только потому что много объ нихъ писано и говорено. Пѣсня о Бондарувнѣ проникнута этой ироніей: въ этомъ тонѣ Каневскій покупаетъ *катайки*—изъ своей панской милости и даетъ сто червонцевъ за красоту Бондаровны послѣ ея погребенія.—Въ ст. 9 Каневскій говоритъ: давайте силокъ! желая сказать: поймаемъ эту птичку. Панъ Каневскій, по преданію, любилъ выражаться иронически.

14.

НЕМЕРУВНА (УБІЙСТВО ЖЕНЫ.)

Пила, пила Немериха на меду,
Да пропила свою дочку молоду.
У неділю, таки рано, таки въ нічь. . . .
—Ой не люблю Шкандибенка—піду прічь!—
Ой и пішла Немерувна по горі,
А за нею Шкандибенко на коні.
«Ой чого ти, Немерувно, пішки йдешъ;
«Чи ти въ мене вороних коней не маешъ?
—Ой хочъ и є вороні коні, то твоі,
—Да й самъ, молодъ, не до мислоньки мині?—
«Ой чого ти Немерувно, въ свиті йдешъ;

«Чи ти въ мене дорогихъ суконь не маешъ?»
—Ой хочъ и є дорогі сукні, то твоі,
—Да й самъ, молодъ, не до мислоньки мині!—
«Ой чого ти, Немерувно, боса йдешъ,
«Чи ти въ мене черевичківъ не маешъ?
—Ой хочъ и є черевички, то твоі,
—Да й самъ, молодъ, не до мислоньки мині!—
Якъ узявъ вінъ Немерувну на коня,
Да й потащивъ Немерувну по тернахъ!
«Гуляй, гуляй, кониченьку, по терну,
«Да розкеси Немерувну непевну!
—Ой дай мині, Шкандибенку, гострий ніжъ,
—Повиймати чорний теренъ зъ білихъ нігъ.»
Не виймала чорний теренъ зъ білихъ нігъ,
А встромила проти сердця гострий ніжъ.
Привізъ еі Шкандибенко до тещеньки въ двіръ:
«Ой одчиняй, моя тещенько, ворота;
«Іде къ тобі дочка твоя пьяненька!»
—Ой одъ чого, муй зятеньку, впипася,
—Ой одъ чого, дитя мое, заснула?—
«Упилася, моя тещенько, одъ терна,
«А заснула, моя тещенько, одъ ножа!»

—

Примѣчаніе. Эта Немеровна, повидимому, должна принадлежать въ древней южнорусской фамиліи Немѣричей, къ которой принадлежалъ извѣстный въ половинѣ XVII вѣка Юрій Немиричь, одинъ изъ составителей гадячскаго договора съ Польшею. Не есть ли эта Немеровна одна изъ тѣхъ многихъ благородныхъ женъ и дѣвицъ, которыя достались насильно, иногда для спасенія себя и родныхъ, въ жены козакамъ, во время возстанія при Хмельницкомъ, когда, по сказанію Самовидца, *жены шляхетскія стали жонами козацкими?* Въ такомъ случаѣ первый и второй стихъ заключаютъ иронію надъ роскошною жизнію пановъ.

—

15.

ИВАСЬ (УБІЙСТВО ЖЕНЫ.)

Поіхавъ Ивась на полованячко,
Покинувъ Ганнусю на гореванячко.
—Матусю, матусю! гляди тутъ Ганнусю!
—Давай ей істи калачи біленьки,
—Давай ей пити медъ-вино повненько,
—Клади еі спати на білихъ подушкахъ.—
Матуся не слухала—того не зробила;
Дала ей істи—сирий качанъ гризти;
Дала ей пити горькоі горчиці,
Клала еі спати зъ свинями въ барлозі.
Приіхавъ Ивась изъ полованячка:
—Ганнусю, Ганнусю, одчини ворота!—
«Ивасю, Ивасю, лядаща Ганнуся:
«Калачи поіла, да и покришила,
«Медъ-вино випила, да шклянки побила,
. . . . ,
—Матусю, матусю! яку кару дати?
—Озьми за рученьку, виведь за гороньку,
—Зними головоньку.—
Узявъ за рученьку, вивівъ за гороньку
И знявъ головоньку.
Пішовъ у світлоньку—калачи ціленьки,
Калачи ціленьки, медъ-вино повненьке.
Пішовъ до ліженька—постілька біленька,
А на тій постільці дитинка маленька.
—Матусю, матусю! три гріхи на душу:
—Еденъ грішочокъ—вона молоденька;
—Другий грішочокъ—дитина маленька,
—Третій грішочокъ—я самъ молоденький!—

16.

ЯКИМЪ (УБІЙСТВО ЖЕНЫ.)

А учора изъ вечері, якъ місяць минився,
Ишовъ Якимъ до вдовоньки, а сусідъ дивився.
Прийшовъ Якимъ до вдовоньки: «добри-вечіръ серце!»
Вона ему одказала: — забий жінку перше. —
«Молодая удовонько! якъ жінку забити?
Моя жінка молоденька буде ся просити!»
— Не вважай же, Якимоньку, на ei просьбоньку;
— Збери въ ліву руку косу — зотни головоньку! —
Прийшовъ Якимъ до домоньку, да ставъ жінку бити:
Его жінка молоденька стала ся просити:
«Не вважаешь, Якимоньку, на мя молодую,
Да вважай же, Якимоньку, на дитинку малую!»
Дорадила вража вдова якъ жінку забити:
Теперъ дорадь, вража вдова, где ei подіти?
— Запель въ печи, заткни комінъ, же би не куріло;
— Виведь ei въ чисте поле — скажуть, що здуріла.

Ой у лісі на горісі скаче птахъ по прутьі;
Уже ведуть Якимонька у залізнімъ путі.
Ой зобачивъ сусідонька изъ третеі хати, . . .
Питается малихъ дітей: а де ваша мати?
Пішла мати до родини на всю ночъ въ-гостини,
Да забулась взять зъ собою малоі дитини.

—

17.

ЕЩЕ УБІЙСТВО ЖЕНЫ.

Де сь ти, сину, свою милу любишъ,
Що ти еі раненько не будишъ?
— Ти, мати, порадниця въ хаті!

—Порадь, мати, якъ милу карати!—
«Озьми, сину, дротянні віжки:
«Звяжи милій рученьки и ніжки;
«Озьми, синку, нагайку-дротянку,
«А спиши милу якъ чорну китайку.»
А зъ вечіра комора шуміла,
А до світа вже мила зомліла.
Пішла свекруха невістку будити—
А за кровью не можно ступити!
—Мати, мати, порадниця въ хаті,
—Порадила-есь якъ милу карати,—
—Порадь, мати. якъ милу сховати!—
«Озьми, сину, сивую конину:
«Втікай, втікай, сину. зъ лиха на Вкраіну!»
—Не можно, мати. зъ лиха утікати:
Шо наробивъ—треба одбувати!—
На милую домовину тешуть,
А милого розоньками сечуть.
Уже милую до гробу впускають,
А милому головку стинають!

—

18.

ЕЩЕ УБІЙСТВО ЖЕНЫ.

Ой підъ гаемъ. гаемъ зелененькимъ,
Ой тамъ ходила милая зъ милененькимъ,
Ой тамъ мила зъ милимъ говорила:
«Ой ти милий, а я твоя мила!
«Ой ти милий, ти мій милий друже!
«Ой не бий мене въ головоньку дуже!
«Ой якъ ти будешъ въ головоньку бити,
«Ой якъ я умру—зъ кимъ ти будешъ жити.
«Ой якъ я умру въ неділоньку въ ранці—
«Положи ти мене въ світлиці на лавці.
«Ой, мій миленький, а якъ же я умру—

«Скажи зробити буковую труну.»
—Де-жъ тобі, мила, бучини узяти:
—Будешъ, миленька, въ сосновій лежати.—
«Дай мині, милий, крамную сорочку:
«Поховай мене въ вишневімъ садочку.»
—Де-жъ тобі, мила, крамнини шукати:
—Будешъ, миленька, въ плоскунній лежати.—
«Викопай же мині глибоку могилу,
«Посади въ головкахъ чорвону калину,
«А въ ніженькахъ хрещатий барвінокъ.
«Ой якъ ти будешъ да сина женити,
«Прийдешъ до мене калини ломити,
«Ой якъ ти будешъ дочку оддавати,
«Прийдешъ до мене барвіночку рвати.»

А въ неділю, рано, якъ сонечко заходитъ,
Милий по садочку зъ дитиною ходить.
—Ой устань, мила, устань, господине,
—За тобою, мила, вся худоба гине.—
«Ой нехай гине—нехай пропадае:
«Есть у тебе друга мила—та нехай падбае!»
—Ой устань, мила, устань дорогая,
—Росплакалась дитина малая.—
«Ой нехай плаче—вона перестане,
«А матінка до віку не встане.»

А въ неділю, рано, якъ сонечко заходить,
Милий зъ милою по садоньку ходить;
Питаеться мила: «що то за причина,
«Що у садоньку висока могила?—
—Ой моя мила—то тая причина:
—Тутъ у мене лежить першая дружина.—
«Не треба було крамноі сорочки—
«Не треба ховати въ вишневімъ садочку.
«Булобъ завернути въ лихую рядину,
«Витянути було въ поле на долину.»

—

Примѣчаніе. Калина и барвинокъ свадебныя растенія садятся и на могилахъ. Вмѣсто 35 стиха поютъ иногда:

Де-жъ ти бачивъ, щобъ якъ хто умре да встане.

—

19.

УБІЙСТВО ЖЕНЫ (ИЛИ ЛЮБОВНИЦЫ.)

—Ой повій, вітру, въ тую стороньку,
—До того краю, где милую маю!
—Вітеръ повівае, милоі не мае:
—Де-сь моя мила зъ иншимъ розмовляе.
—По садоньку хожу,
—Коня въ ручкахъ вожу,
—До коника зъ-тиха промовляю:
--Ой коню, мой коню,
—Коню вороненький,
—Порадь мене, що я молоденький:
—Чи листи писати,
—До милоі слати,
—Чи самому сісти—поіхати?
—Ой листи писати—
—Будуть люде знати;
—Лішъ самому сісти—поіхати!
—Сідлай, хлопче, коня вороного,
—Одвідаю кохання свого!—

Ой приіхавъ милий
До милоі въ-гості,
А въ милоі весь двуръ на помості.
—Для кого ти, мила,
—Ті мости мостила?—
«Для того, що вірне любила!»
—Для кого ти, мила,
—Сей двуръ будовала,
—Чи для того, що вірне кохала?—
«Не для тебе, милий,

«Сей двуръ будовала,
«А для того, що вірне кохала»
—Для кого ти, мила,
—Сей двуръ спорадила?—
«Для того, що вірне любила!»

Узявъ милий милу
За білую ручку,
Привівъ еі надъ биструю річку:
—Не жила жъ ти по-правді зо мною:
—Теперъ мині розлука зъ тобою!—
Узявъ милий милу
Підъ білиі боки,
Да укинувъ у Дунай глибокий!
—Пливи, пливи, мила,
—Тихою водою,—
—А я буду заразъ за тобою!—
—Пливи, пливи, мила,
—На жовтий пісочокъ,
—Подай мині зъ-тиха голосочокъ!—
«Бодай тобі, милий,
«Такъ важко канати,
«Якъ мині тяжко голосочокъ подавати!»

20.

СМЕРТЬ ЖЕНЫ.

Поіхавъ козакъ на полёванье,
Зоставивъ жону свою на горюванье,
Пустивъ коничепька на попасанье,
А самъ припавъ къ сирій землі на спочиванье.
Приснився козакові дивнесенький сонъ:
Що вилинувъ зъ підъ рученьки ясненький соколъ.
Поіхавъ козаченько до вороженьки:
—Воруженько! голубонько! одгадай мині сонъ:

—Що вилинувъ зъ підъ рученьки ясненький соколъ.—
«Біжи, біжи, козаченьку, и не стаючи,
«А вже твоей миленькоі не застаючи.
«Вчора изъ вечіра сина привела,
«Сама молоденька до гробу лягла.»
Приізджае козаченько къ новимъ воротамъ:
Ажъ виходить, вибігае найменьшая свість,
И виносить козакові лядаяку вість:
«Чоломъ, чоломъ, пане зятю, чужий, да не нашъ!
«А вже твоей миленькоі на світі не машъ.
«А вчора изъ вечіра сина привела:
«Сама молоденька до гробу лягла.»
Приізджае козаченько на новенький двіръ,
Ударили по миленькій у голосний дзвінъ.
Увіходить козаченько въ нову світлицю:
Лежить ёго миленькая на усю скрамницю.
Няньки, мамки молоденьки за столомъ сидять,
Дитя ёго коханее на ручкахъ держать.
—Ножки моі походящиі! чомъ не ходите?
—Ручки моі роботящиі! чомъ не робите?
—Уста моі сахарниі! чомъ не мовите?
—Очки моі чорненькиі! чомъ не глянете?—
«Не той же, козаченько, теперъ світъ наставъ,
«Щобъ умерший еще зъ нави вставъ!
«А не тая, козаченьку, стала година,
«Щобъ умершая еще говорила!»

—

Примѣчаніе. Пѣсня глубокой древности. Въ Украинѣ по лѣвой сторонѣ Днѣпра, въ губерніяхъ Полтавской, Харьковской и Воронежской поютъ эту пѣсню почти также какъ и на Волынѣ, но вмѣсто *козакъ* говорятъ *королевичъ*. Въ восточной Россіи поютъ пѣсню точно такого же содержанія и размѣра, и мужъ умершей отъ родовъ женщины называется *королюшка*.—Въ третьемъ отъ конца стихѣ выраженіе—*зъ нави вставъ* (изъ гроба, изъ могилы)—имѣетъ

видимый характеръ древности. *Навь, навье* («навье бьють Полочаны». Лавр. лѣт.) встрѣчается, и то рѣдко, въ самыхъ древнихъ спискахъ лѣтописей.

—

21.

ЕЩЕ СМЕРТЬ ЖЕНЫ.

Да у саду, саду винограду,
Тамъ стоіть коничокъ въ нараді;
Ніхто того коня не сторгуе,
Ніхто за ёго грошей не зрахуе;—
Наіхали купці зъ Варшави,
Того коника зторговали,
Ще за ёго гроши зраховали.
—Бежи, бежи, коню, дорогою,
—До моеі милоі на розмову.—
—Стукни-пукни, коню, въ ворота,
—Вийде къ тобі мила краща злота.—
Не вийшла мила, тілько мати:
«Стукай, коню, хочъ не стукай!
Уже ёго миленьку схоронили,
Въ вишневому садику положили,
Жовтимъ пісочкомъ притрусили.»
—Бежи, бежи, коню, къ вишневому саду,
—До моеі милоі на пораду.—
Ти, білий каменю, исхопися,
Ти, сирая земля, розступися,
Ти, моя миленькая, одзовися.
Чи мині по тобі журиться,
Чи дождавши осени жениться?
Ти, мій миленький, не журися;
Дождавши осени ожениcя!
Озьми собі, милий, ще дівку,
Щобъ мала собі всю постільку.
А моеі постіленьки не терайте,

Для моіхъ дітокъ исховайте,
Бо скажуть люде, що не мати:
Не хотіла своімъ дітямъ дбати.

—

22.

УБІЙСТВО СЫНА И НЕВѢСТКИ.

Оженила мати молодого сина,
Да взяла невістку не до любови,
Що не біле личко, не чорниі брови;
Синъ до матері зъ білою рукою,
А мати до сина изъ горілкою;
Частуе сина да горілкою,
Молоду невістку да отрутою.
Ой випьемо, мила, хоть по половинці,
Щобъ насъ положили въ одній домовинці.
Ой випьемо, милий, хоть по повній чарці,
Щобъ тебе положили у одноі ямці.
Ой умеръ же синъ въ неділеньку въ-ранці,
Молода невістка въ обідню годину.
Поховали сина да підъ церквою,
Молоду невістку підъ дзвінницею.
Посадили синові чорвону калину,
Молодій невістоньці зелену шепшину.
Гілка до гілки прихиляеться—
Мати за дітьми побиваеться.

—

Примѣчаніе. Въ Украинѣ вмѣсто посадили (ст. 16) поютъ *виросла,* а послѣ 18 и 19 стиховъ прибавляютъ слова матери:

Либонь же ви, дітки, вірненько любились,
Що ваши вершечки до-купки схилились.

—

23.

ГРИЦЬ.

Ой ти Грицю, дорогий кришталю!
Чи ти не знаешъ, где я мiшкаю?
Моя хатина близько криницi;
Прийди до мене на вечерницi!

Не ходи, Ґрицю, на вечерницi:
На вечерницяхъ все чаровницi,
Солому палють и зiльля варють;
Тебе, Грицуню, здоровья збавлють.

Всi молодицi кохали Грицю:
Одна дiвчина дужче кохала,
Грицю кохала да й ревновала.

Котра дiвчина чорнобривая —
Та чаровниця справедливая.
Въ недiлю рано зiльля копала,
А въ понедiлокъ пополоскала;
Прийшовъ вiвторокъ-зильля варила,
Въ середу рано Грицю отруiла.

Чого ти, Грицю, такий смутний ходишъ?
Чомъ ти до мене, Грицю, не говоришъ?
Ой якъ я маю зъ тобой говорити:
Кого я люблю — не могу забути.

Гриць розгорiвся, Гриць розболiвся;
Прийшовъ четверъ — Гриценько вмеръ:
Прийшла пятниця — поховали Гриця!

Сховали Грицю близько границi;
Плакали за нимъ всi молодицi;
И дiвки руки бiлi ламали,
Якъ молодого Грицю ховали.

И хлопці Гриця всі жалковали,
Чорнобривую всі проклинали:
Нема й не буде другого Гриця,
Що изігнала зъ світу чаровниня.

Въ соботу рано мати дочку била:
—Нащо ти, суко, Гриця отруіла?
«Эй мати, мати, жаль ваги не мае,
«Нехай же Грицю въ двохъ не кохае.

»Нехай не буде ні ій ні мині;
«Нехай наїсться сирої землі.
«Я зъ біла світа Гриця згубила,
«Зъ світа згубила, що дуже любила.

«Отъ тобі, Грицю, такая заплата:
«Зъ чотирохъ досчокъ темная хата!
Пошла милая за милимъ до гробу:
«Ой милий, милий—жаль мині по тобі,
«Шо ти такъ лежишъ въ сімъ глибокімъ гробі.»
Обизвався милий зъ глибокій долини
Жалкими словами до своей дівчини:
—Ой зійди, зійди зъ моеі могили.
—Бо я тутъ лежу зъ твоеі причини. —

—

Примѣч. Стихи 1—4 рѣчь отравительницы; стихи 18—21: рѣчь, вѣроятно, домашнихъ, можетъ быть, матери Гриця.—

—

24.

ОТРАВЛЕНІЕ БРАТА.

—Ой дівчино, дівчинонько!
—Люби мене молодого:
—Будешъ мати мужа свого!
«Ой якъ мині тебе любить;
«Братъ прийде, то буде бить!»

—Иструй братіка рідного:
—Будешъ мати миленького!—
«Якъ не знаю, коли умру,
«Такъ не знаю, чимъ счарую.»
Ой у полі калиноньква,
На калині гадиноньква:
Підставъ, дівко, коновочку
Підъ гадючу головочку.
Якъ набрала тіи чари—
И тимъ брата чаровала.
Еще братікъ у дорозі—
А вже чари на порозі;
Тілько братікъ приізджае,
Сестра къ брату виходжае.
Братъ до сестри зъ дароньками,
Сестра къ брату зъ чароньками.
—Ой на, сестро, уберися:
—Йди да саду, проходися.—
«Ой напийсь, братку, пива,
«Шо я сама наварила.»
Якъ братікъ пива напився—
Зъ кониченька вороного,
Зъ сіделечка золотого.
Иди, братку, до комнати,
Въ білу постіль—ставъ канати.
Стала дівча листъ писати:
«Ой до мене, дворанине!
«Бо муй братікъ марно гине.»
—Дурная дівчина,
—Рідного брата струіла:
—Струіла-сь брата родного,
—Струішъ мене молодого.—
Не пошла дівка за козака—
Тілько пошла за жебрака.
Жебракъ ходить, хліба просить,
А дівчина торбу носить.
Кусокъ хліба вложить въ торбу,
А дівчину вдарить въ морду.

Повій, вітре буйнесенькій,
На мой розумъ дурнесенькій!

—

Прим. Слово *гары* означаетъ часто, какъ и здѣсь, ядъ. Южноруссы думаютъ, что знаніе ядовитыхъ свойствъ вещей пріобрѣтается знакомствомъ съ злыми духами.

—

25.

ВАСИЛЬ.

Василино! Василино! любая дитино!
Якъ ти ідешъ сивимъ конемъ—дивитися мило!
Ой кунь біжить, земля дрожить, дороженьку чуе. . .
Ой Богъ знае, Богъ відае, где Василь ночуе!
Ой ночуе Василина въ полі при долині,
Привязавши кониченька къ червоній калині.
Заковала зозуленька въ лузі, въ очереті:
Кличе мила Василину къ собі вечеряти.
Якъ не прийдешъ вечеряти, прийди обідати,
Якъ не прийдешъ обідати, прийди одвідати;
Якъ не прийдешъ одвідати—неславонька буде:
Ой утонешъ при бережку, що й води не буде!
Ой утонувъ Василина, тілько хустка плавле:
Ходить дівча по бережку, білі ручки ламле!
Не жаль мині хустиночки, що еі рубила,
А жаль мині Василини, що вірне любила;
Не жаль мині хустиночки, що я вишивала,
Тілько жалко Василини, що я сподобала.

—

Примѣч. Кукушка, какъ символъ рока, избрана здѣсь потому что приглашеніе дѣвицы заключало роковое закля-

тіе. Въ Малороссіи, вмѣсто послѣднихъ четырехъ стиховъ, довольно тривіальныхъ, поютъ:

Отсе-жъ тая хустиночка, шо я шовкомъ шила:
Нема мого Василечка, що вірне любила.
Отсе-жъ тая хустиночка и вишиваньячко:
Нема мого Василечка и жениханьнячка!—

—

26.

УТОНУВШАЯ ДѢВИЦА.

Пошла дівка до броду по воду:
Сподобала козака на вроду:
—Ой ти, козаче, сивий соболю!
—Озьми мене на човенъ зъ собою!—
«Ой ти, дівчино, ти сивая голубко!
«Сідай же, сідай на той човенъ хутко!»
Скоро дівчина на човенъ ступила:
Где-сь взялася бистрая хвиля.
Ой где ся взяла щука риба зо дна:
Вивернула дівчиноньку зъ човна.
—Ой рятуй же, козаченьку, рятуй мене!
—Ой будешъ мати одъ матусі плату!
—Ой будешъ мати коня вороного,
—И сіделечко зъ золота самого.—
«Ой не хочу я одъ матусі плати,
«Тілько хочу тебе за дружину взяти.»
—Ой бодай я мала въ мору потонути:
—Не хочу у тебе за дружину бути!
—Якъ потону въ мору—одночину.
—А за тобою на віки згину.—
«Ой подай, брате, довгую тичину,
«Придибтати вражую дівчину.»
Въ єдинмъ конці сине море грає,
А въ другому дівка потопає.

Ой скоро дівча въ мору потонула,
Оно на верху китайка сплинула!
«Ой не жаль мині дівки подолянки,
«Но мині жаль червоной китайки.»

—

27.

ПОХИЩЕНІЕ ЖЕНЫ.

Оженився Семенъ, да взявъ жінку молоду;
Тішився вінъ якъ не знать чимъ, що хороша на вроду.
Ой взявъ Семенъ воли, да й пойшовъ въ поле орати;
Просивъ своей Катерини—принеси обідати.
Оре Семенъ, оре, на шляхъ поглядае,
Чужи жінки обідъ носять, а його немае.
Доорався Семенъ до глубокого долу,
Пустивъ воли у дуброву, самъ пойшовъ до-дому.
Приходить Семенъ, одчиняе хату,
Питаеться дітокъ своіхъ: а где ваша мати?
Пошла наша мати у лугъ по калину,
Ой що-сь вона говорила, що: вже васъ покину!
Пошла наша мати у лугъ по корови;
Що-сь бо вона говорила: бувайте здорови!
Пошла наша мати у лугъ по теляти;
Забожилась, заклялася, що: не ваша мати!
Узявъ Семенъ ключи, одчиняе скрині:
Нема сукенъ, нема платьтя. Нема Катерини.
Ударився Семенъ объ-поли руками:
Дітки моі малесеньки! пропавъ же я зъ вами!
Ударьте морози на сухіі лози;
Скарай, Боже, Катерину, за Семенови слёзи!

—

Примѣч. У лугъ по калину символическій образъ, означающій любовное свиданіе. Лоза—символъ горестей, слезъ

и сиротства. Сухая лоза—символъ самаго ужаснаго горя. Въ нѣкоторыхъ варіантахъ послѣ 20 стиха прибавляютъ:

Пропадайте, сукні, пропадайте, гроши,
Вернись, вернись, Катерино, поідять насъ воши!
Нехай ідять воши, нехай ідять блохи,
Бо ти мині, старий діду, не милий ні трохи.—

—

28.

КАСЯ (ПОХИЩЕНІЕ ДѢВИЦЫ).

Ой у місті при діброві
Пасла Кася коні й воли,
И пасучи погубила,
Шукаючи, заблудила.
Ой прибилась до риночку;
Пьють ляшеньки горілочку!
Ой пьють вони, подпивають,
Касю іхать підмовляють.
Ой, ти Касю, сестро наша!
Сядай зъ нами у коляса!
Сядай зъ нами, молодцями,
Поідемо въ Польщу нашу.
Дурна Кася послухала,
Зъ ляшеньками поіхала.
Пришла мати до комнати:
Нема Касі постіль стлати.
Ой вставайте, сини мої,
Доганяйте Касю свою.
Доженете у Прилуці—
Не въяжіте Касі руці;—
Доженете у Варшави—
Не робіть великой слави.
Ой догнали у Прилуці—
Не въязали Касі руці;
Ой догнали у Варшави—

Не робили Касі слави.
Ой ти, Касю, сестро наша!
А дежъ твоя зъ лиця краса?
Двохъ ляшеньківъ покохала,
Зъ лиця красу изтеряла.

—

29.

ТРОЕ-ЗІЛЬЛЯ.

Ой Маруся въ полозі лежала,
Чорнимъ шовкомъ головку звязала;
Наіхали три козаки зъ полку,
Розвязали Марусі головку.
Еденъ каже: я Марусю люблю,
Другий каже: я Марусю возьму,
Третій каже: на шлюбоньку стану.
Ой хто жъ мині трохъ-зільля достане,
Той зо мною на шлюбоньку стане.
Обізвався козакъ молоденький,
Есть у мене три коні на стані,
Перший коникъ якъ голубъ сивенький,
Другий коникъ якъ галка чорненький,
Третій коникъ якъ лебедь біленький.
Еднимъ конемъ море переплину,
Другимъ конемъ поле переіду,
Третьімъ конемъ трохъ-зільля достану.
Ой ставъ козакъ трохъ-зільля копати,
Стала надъ нимъ зозуля ковати.
Кидай, кидай трохъ-зільля копати,
Йди Марусю зъ весільля стрічати!
Іде козакъ поле и другее...
А на третье да ставъ зворочати,
Ставъ Марусю зъ весільля стрічати.
Ого-жъ тобі, Марусю, весільля;

Не посилай козака по зільля!
—Ой на тее да мати вродила,
Щобъ дівчина козака дурила!

30.

СОНЪ ДѢВИЦЫ.

У неділоньку рано, пораненьку,
Снився дівчиноньці дивненький сонъ:
Снився коханій чудненький сонъ.
Носивсь по за хмарами страшний грімъ,
Колотили въ церкві въ великий дзвінъ,
Порозверталися хмари середъ ночи,
Позахмарились еі ясниі очи,
Полились, покотились дрібниі слёзи,
Полились, покотились на високу могилу!

Пішла вона до ворожки свій сонъ казати;
Чи не зъуміе ворожка сонъ одгадати?
Ворожка гадала, сонъ одгадала,
Своею гадкою дівчині жалю завдала.
Носивсь по за хмарами страшний грімъ—
То забитъ козаченько у краю чужімъ;
Колотили въ церкві въ великий дзвінъ —
То козаки сумовали за товарищемъ своімъ;
Порозверталися хмари середъ ночи—
То копали козакові могилу опівночи;
Позахмарились твоі ясниі очи —
То не видати тобі милого ніколи!
Хай льються, хай котються дрібниі слёзи:
Покотються вони на милого могилу!

Пѣсня украинская, по записана на Волынѣ.

31.

СМЕРТЬ КОЗАКА И ЯВЛЕНІЕ ДУШИ.

Ой у полі жито ленчицею звито:
Подъ білою березою козаченька вбито;
Бито ёго, бито, на смерть забито,
Червоною китайкою оченьки накрито.
А-же прийшла мила зъ чорними очима,
Да підняла китаечку да й заголосила;
Ажъ пришла другая—тая не такая,—
Да підняла китаечку да й поцiловала.
«Ой устань, миленький, устань, молоденький;
«Ходить—блудить по дорозі твій кінь вороненький!»
—Нехай же вінъ ходить, нехай же вінъ блудить:
—Ой якъ прийде темна нічка—вінъ мене не збудить!—
«Хто по-ночи ходить—той счастьтя не мае:
«Хто чужії жінки любить—марне пропадае!»
«Прилетіла пташка—коло мене впала;
«Таки очи, таки брови якъ у мого пана.»
«Прилетіла пташка—малёвані крильця;
«Таки очи, таки брови якъ у мого Грицѧ!»

Примѣч. Надъ тѣломъ убитаго козака сходятся двѣ женщины: одна его жена, другая любовница. Стихи 9—10 кажется рѣчь любовницы, стихи 11—12 рѣчь мертваго.

32.

ЗОЗУЛЯ.

Ой плавала лебедонька
За тихою водою:
Дала мати дочку

За мужъ молодою.
Дала мене мати
Далече одъ себе;
Заказала не бувати
Сімъ літъ у себе.
А я несчастлива
Того не втерпіла:
Наминилася въ зозуленьку,
У рікъ прилетіла.
У садоньку сіла,
Сіла-пала заковала,
Жалостненько заковала:
Ой горе мині,
На чужій сторонї!—
Вийшовъ братичокъ
Да ставъ на порозі
Лучка натягати,
Намірився до сивої
Зозулі стреляти.
—Ой стій, брате,
—Не бий зозуленьку...
—Прийми сиву зозуленьку,
—Якъ рідну сестроньку:
—Ой горе мині
—На чужій сторонї!
Коли сестриноньна—
То прошу до хати,
Коли зозуленька—
До лісу ковати.
Вийшла матінка,
Стала на порозі...
Споглядала дочку свою—
Обільляли еі слёзи.
Доле жъ моя, доля,
Ой где жъ ти ся діла?
Чи въ воді втонула,
Чи въ огні згоріла?
Якъ въ воді втонула—

Приплинь къ береженьку;
Якъ въ огні згоріла—
Тяжкий жаль серденьку.

—

ДРУГОЙ ВАРІАНТЪ ТОЙ ЖЕ ПѢСНИ.

Доле жъ, моя доле! где жъ ти ся поділа?
Чи ти, доле, въ морі втонула,
Чи ти, доле, въ огні згоріла?
Коли въ морі втонула—приплинь къ береженьку,
Коли въ огні згоріла—жаль мому серденьку.
Приіхали свати до нашоі хати:
Да вже хотять мене молодую,
За нелюба за-мужъ оддати.
Мене мати дала да й наказовала,
Щобъ ти въ мене, моя рідна доню,
Черезъ сімъ літъ не бувала.
Я не витерпіла—за рокъ прилетіла;
Перекинула-мъ-ся въ сиву зозуленьку—
Въ калиновімъ гаю сіла.
Якъ взяла ковати, жалібненько співати,
Ажъ ся взяли къ землі ліси калинові
Одъ голосу розлягати.
Вийшла стара мати, стала на порозі,
Пригадала свою рідну дочку—
Обільляли еі слёзи.
Коли моя дочка, то прошу тя до хати,
Коли сива пташка зозуленька,
Лети въ зеленъ лісъ ковати.

—

ЕЩЕ ВАРІАНТЪ ТОЙ ЖЕ ПѢСНИ.

Дала мати дочку далеко одъ себе
И заказала ей не бути за сімъ літъ у себе.

А я не стерпіла, за рокъ прилетіла:
Ой сіла жъ я сива зозуленька въ вишневімъ садочку:
Ой сіла я пала да й стала ковати:
Вийшла стара мати, да й стала плакати:
Ой не куй, зозуленько, въ вишневімъ садочку:
Гей-си, гей-си, зозуленько, въ темний лісъ ковати!
Вийшла моя сестронька—стала зганяти:
Гей-си, гей-си, зозуленька, въ темний лісъ ковати!
Вийшовъ муй братичокъ, ставъ промовляти:
Коли ти сива зозуленька—въ темний лісъ ковати,
А коли моя сестра, то прошу до хати.
Прилетіла зозуленька, да й сказала куку!
Подай, подай, моя мати, теперъ мині руку!
Ой якъ же ти мині, мати, якъ же-сь мі зичлива!
Що ти мині мого віна нігди не взичила.
Мене мужъ забивае: иди, жоно, до батенька,
Иди, жоно, до матінки—віно одбірати.

Эта пѣсня представляетъ старинное повѣрье о превращеніи въ птицъ въ-слѣдствіе глубокой тоски. Непонятно, однако, на-время ли только дочь принимаетъ образъ кукушки для посѣщенія матери, или она навсегда превращается въ кукушку. Выборъ, именно, кукушки, напоминаетъ слово о Полку Игоря, гдѣ Ярославна хочетъ превратиться въ *зегзицу* для посѣщенія мужа въ далекой сторонѣ. Въ Великой Россіи поютъ также прекрасную пѣсню о превращеніи дочери въ кукушку.

Предыдущія двѣ пѣсни заключаютъ древнія преданія о превращеніяхъ. Эти преданія въ высокой степени интересны для этнографовъ, а потому я считаю не лишнимъ привесть здѣсь еще нѣсколько пѣсенъ о

превращеніяхъ, собранныхъ не на Волынѣ, а въ другихъ краяхъ, населенныхъ южнорусскимъ народомъ.

33.

ГРАБИНА.

(Записана въ Полтавской губерніи).

У полі кропивонька жалливая;
У мене свекруха сварливая.
Журила невістку и день и нічь:
Иди, невістко, одъ мене пріч:
Иди, дорогою широкою,
Да й стань у полі грабиною
Тонкою да високою,
Кудрявою, кучерявою.
Туди йтиме мій синъ зъ віська,
Буде на тебе дивитися,
Прийде до-дому хвалитися.
Ой я, матушко, и світъ пройшовъ,
Да не бачивъ дива дивнішого
Якъ у полі грабинонька:
Тонка да висока,
Кудрява, кучерява.
Ой бери, синку, гострий топіръ,
Да рубай грабину изъ кореня:
Перший разъ цюкнувъ—кровъ дзюрнула,
Другий разъ цюкнувъ—біле тіло,
Третій разъ цюкнувъ—промовила:
Не рубай мене зелененькую,
Не розлучай мене, молоденькую;
Не рубай мене зъ гільечками,
Не розлучай мене зъ діточками:

У мене свекруха розлучниця:
Розлучила мене зъ дружиною,
Изъ маленькою дитиною.

—

Эта пѣсня подобна предыдущей: *Тополя*, но у ней складъ какъ-будто великороссійскій.

—

34.

БЕРЕЗА.

(Записана въ Полтавской губерніи.)

Казавъ братъ сестриці: не становись на кладку;
Сестриця не слухала, на кладку ступила,
Кладочка схитнулась—сестриця втонула;
Якъ потопала—три слова сказала:
—Не рубай, братіку, білоі березоньки;
—Не коси, братіку, шовковоі трави,
—Не зривай, братіку, чорного терну:
—Білая березонька—то я молоденька;
—Шовковая трава—то моя руса коса;
—Чорний теренъ—то мої чорні очи.

—

35.

БАРВИНОКЪ, ЛЮБИСТОКЪ И ВАСИЛЕКЪ.

(Червонорусская.)

Иване, Ивашечку! не переходь дорожечку!
Ой якъ перейдешъ—виноватъ будешъ!

Посічу тебе на капустоньку,
Посію тебе у трохъ городцяхъ:
Да й уродиться три зільечка:
Перше зільечко—барвиночокъ,
Друге зільечко—любисточокъ,
Третье зільечко—василечокъ;
Барвиночокъ—дівкамъ на віночокъ,
Любисточокъ—для любощівъ,
Василечокъ—для запаху.—

—

Примѣг. Здѣсь, вѣроятно, кроется остатокъ какой-то старой миѳологической исторіи.

—

36.

БОЖЬЕ ДЕРЕВО, МЯТА И БАРВИНОКЪ.

(Червонорусская.)

Посіяла ленку на загуменку,
Ленокъ ся не вродивъ, лемъ коноцельки;
На тихъ конопелькахъ золота ряса:
Обдзюбають ю дрібні пташкое.
Оганяли і три сирітойки:
Ише ге! ге! ге! дрібні пташкое!
Не обдзюбайте золоту рясу:
Эй бо ми маме люту мачиху:
Она насъ спалить на дрібний попелець;
Она насъ посіе въ загородойці,
Да зъ насъ ся вродить трояке зільля:
Перше зілейко—біждеревочокъ,
Друге зілейко—крутая мята,
Третее зілейко—зелений барвінокъ;

Біждеревочовъ — дівкамъ до кісочокъ,
Крутая мята — хлопцямъ на шапята.
Зелений барвінокъ — дівчатамъ на вінокъ.

—

37.

ЯВОРЪ.

(Червонорусская.)

Въ неділю рано мати сина лала,
Мати сина лала, да й проклинала,
А синойко ся да й розгнівавши,
Казавъ старшій сестрі хліба напечи,
А середульшій коня вивести,
А наймолодшій коня всідлати.
Найстарша сестра хліба напекла,
А середульша коня вивела,
А наймолодша коня всідлала,
Коня всідлала да й ся звідовала:
Коли жъ, братцю, въ насъ гостейкомъ будешъ?
Озьми, сестрице, білий камінець,
Білий камінець, легкое перо:
И пусти ти іхъ во тихий Дунай;
Якъ білий камінець на верхъ виплине,
А легкое перо на спідъ упаде —
Подумай, сестро, що зъ сего буде! . . .
Коли сонейко на зопакъ зійде,
Втоди, сестрице, гостьомъ въ васъ буду.
Навернувъ коньомъ одъ схода сонця,
И поіхавъ си въ темний лісочокъ.
Виіхавъ овінъ въ чистое поле:
Ставъ му коничокъ білимъ каменьомъ,
Вінъ молодейкий зеленимъ яворомъ.
Ой стала мати за синомъ плакати,
И пошла она єго гледати:

Вийшла она си въ чистейке поле,
Въ чистейке поле въ болоничейко.
Да и ставъ еі дожчикъ кропити,
Стала она си на білий камень,
На білий камень подъ зеленъ яворъ;
Эй стали еі мушки кусати,
А стала она галузки ламати.
Прорікъ яворець до неі словце:
Эй мати, мати, мати ....
Не дала есь мі въ селі кметати,
Еще мі не дашъ въ полю стояти.
Білий камінець—мій сивий коничокъ,
Зелене листья—мое одіня,
Дрібни прутики—мої пальчики.
А мати его ся розжаловала,
Да и на порохъ ся розсіяла.

—

38.

ГОЛУБКА.

(Записана въ Харьковской губерніи.)

«Ой чи мині спати,
«Чи такъ лежати:
«Що я не чула,
«Якъ сиза голубка
«Въ голубничку гула?
«Чого-сь, моя доню,
«До мене не прибула?
—Далекая сторононька,
—Не пробита дороженька,
—Травою заросла!
—Не почула жъ, моя мати,

—Якъ я въ тебе була;
—Підъ покутнимъ віконечкомъ
—Я голубкою гула!—

—

Примѣг. Здѣсь дочь прилетаетъ къ матери въ видѣ голубки ночью. Мать пробуждается и въ тревожной догадкѣ не знаетъ, что ей дѣлать: заснуть ли снова, или дожидаться снова воркованья (ст. 1—7).

—

39.

БРАТЪ ЗЪ СЕСТРОЮ.

(Записана въ Кіевѣ.)

У Бендері на риночку,
Пьють козаки горілочку.
Пили жъ вони, гуляли,
На шинкарку гукали:
--Шинкарочко молода,
—Повірь меду и вина!—
«Не повірю, не продамъ,
«Бо на тобі жупанъ дранъ.
—Хочъ на мині жупанъ дранъ—
—Есть у мене грошей джбанъ.—
Якъ у тебе грошей джбанъ—
Я за тебе дочку дамъ.

У суботу змовлялись,
А въ неділю звенчались,
А зъ вінчаньня вертались,
Свого роду питались:
—Скажи мині, серденько,
—Якого ти родоньку?—

«Я зъ Киева Петрівна,
«По батькові Йванівна.
«Скажи мині, серденько,
«Якого ти родоньку?»—
—Я зъ Киева Петренко,
—По батькові Йваненко.—
Який теперъ світъ наставъ,
Що братъ сестри не пізнавъ.
—Ходімъ, сестро, горою,
—Розсіемось травою.
—Ходімъ, сестро, степами,
—Розсіемось цвітами!
Ой ти будешъ жовтий цвітъ,
А я буду синій цвітъ!
Будуть люде косити—
За насъ Бога молити;
Будуть люде цвіти рвати,
Изъ насъ гріхи избірати.
Стануть люде казати:
Отсе-жъ тая травиця,
Що зъ братікомъ сестриця!

—

Братъ зъ сестрою—растеніе viola tricolor—по великорусс. *Иванъ да Марья.*

40.

ТЕРЕНЪ И КАЛИНА.

(Записана въ Харьковской губерніи.)

Чомъ дубъ не зелений? листъ туча прибила.
Козакъ не веселий:—лихая година!
—Якъ мині, братці, веселому бути:
—Любивъ я дівчину да й одбили люде;
—Теперъ мині, братці, пароньки не буде.
—Тілько мині пари, що очиці кари,
—Тілько всей любови, що чорнії брови.

—Чорні брови маю, да й не оженюся;
—Піду лучче зъ горя зъ мосту утоплюся.
«Не тонись, козаче, або душу згубишъ:
«Ходімъ, повінчаймось, коли вірне любишъ.»
—Люблю тебе дуже, скарай мене, Боже:
—Буду тебе цiловати, поки сонъ изможе!—
«Вже-жъ націловався, вже-жъ намиловався,
«Якъ соловейко да й нащебетався.»
Пішли вони вінчатись,—нема попа дома.
«Чи твое несчастья, чи моя недоля,—
«Що ми не застали сёго попа дома?»—
—Запрягай же, хлопку, коня вороного;
—Поідемъ вінчатись до попа чужого!
Їхали поле, іхали друге,
На третьему полі ставъ кінь спотикатись:
—Вернимось, дівчино, намъ тутъ не вінчатись.—
Ставъ у полі козакъ терномъ,
А въ долині дівчина калиною.
Вийшла синова мати того терну рвати,
Дівчинина мати калини ламати.
«Се-жъ не терночокъ—се мій синочокъ,
—Се-жъ не калина—се моя дитина!—

—

41.

ТОПОЛЯ.

Мати сина да оженила,
Молоду невістку да незнавиділа.
Ой послала сина въ далеку дорогу,
Молоду невістку у поле до лёну;
А випроважала, тяжко заклинала:
«Не виберешъ лёну, не вертайсь до дому,
«Ой стань у полі тонкою тополею!»
Ой приіхавъ синъ зъ далекоі дороги—

Поклонився матері въ ноги:
— Матусю, матусю! где діла Марусю?—
«Не схотіла, синку, у домі робити,
«Да пішла у поле стадечка глядіти.»
— Ой сходивъ я Польщу и всю Украіну,
— Да не бачивъ тополі якъ на нашімъ полі;
— Одъ ясного сонця да й почорвоніе,
— Одъ буйного вітра да й почорніе!—
«Ой возьми, сину, гострую сокиру,
«Ой зрубай въ полі тонкую билину.»
Ой цюкнувъ разъ перший — вона зашуміла;
Ой цюкнувъ у-друге — да й загомоніла:
Не рубай мене, бо я твоя мила; —
То твоя матуся такъ намъ поробила,
Маленькії дітки да й посиротила,
Тебе, молодого, вдовцемъ нарадила.

—

42.

БОЖОКЪ.

Ишовъ божокъ дорогою,
Зострівъ дівку изъ водою.
— Ой дай, дівко, води пити,
— Смажні уста закропити.—
«Не дамъ, старцю, води пити,
«Бо вода есть нечиста:
«Нападало зъ клёна листа,
«Зъ клёна листа нападало,
«Зъ гори піску налетіло.»
— Ой ти, дівко, сама нечиста,
— А вода есть завжди чиста.—
Стала дівка, излякалась,

Передъ богомъ заховалась.
Скоро дівка въ церкву войшла—
На сімъ саженъ въ землю пойшла.

—

Примѣч. Пѣсня эта, безъ сомнѣнія, весьма древняя и заключаетъ въ себѣ миѳологическую исторію: она указываетъ, между прочимъ, на водопоклоненіе славянъ, которое составляло принадлежность нашей языческой религіи.

—

43.

БѢДА.

Ой хто Біди не знае—
Нехай мене спитае;
Бо я въ Біди обідала,
И Бідоньку розвідала.
Пішла Біда до ткача—
Дали въ ткача деркача;
Пойшла Біда до шевця—
Дали въ шевця ременця;
Пойшла Біда до кравця—
Дали Біді буханця;
Пойшла Біда до школі—
Били Біду до волі;
. . . .
. . . .
Ишла Біда черезъ містъ,
Да й упала подъ помістъ.
Іхавъ Грицъ зъ хворостомъ—
Найшовъ Біду подъ мостомъ;
Витягъ Біду за хвістъ,
Да й ударивъ объ помістъ:
Розсипалась жовта кість.
Где не взявся золотарь—

Узявъ Біду полатавъ;
Пойшла Біда до чудана—
Одчудивъ—вичуняла!
У Киеві на торзі
Іде Біда на козі;
Тамъ цигане стояли,
Свою Біду познали,
Цеберъ меду купили,
Козаченьківъ просили:
Козаченьки, медъ пийте,
Тілько Біди не бийте.
Козаченьки медъ випили,
Взяли Біду да й побили.
Били Біду нагайками:
Не пий, Бідо, зъ парубками.

ПѢСНИ БЫТА КОЗАЦКАГО.

44.

КОЗАКЪ ПОСЫЛАЕТЪ КОНЯ КЪ МАТЕРИ.

Край Дунаю трава шумить,
А въ тій траві козакъ лежить,
А въ головкахъ воронъ кряче,
А въ ноженькахъ коникъ плаче:
Вибивъ землі по коліна,
Пробужае свого пана:
—Ой пане жъ муй, молоденький,
А я твуй конь вороненький,
Або мене въ войсько оддай,
Або мене въ табунъ пускай.—
«Біжи, коню, дорогою,

«А якою? широкою.
«Якъ прибіжишъ подъ ворота,
«Да стань собі якъ сирота;
«Вийде къ тобі стара жона,
«Стара жона, мати моя,
«Возьме тебе за повода,
«И приведе до жолоба,
«А дасть тобі вівса й сіна,
«Питатиме свого сина:
—Ой коню жъ муй вороненький,
—А где жъ твуй панъ молоденький?
—Чи ти його въ морі втопивъ,
—Чи ти його въ войську згубивъ?»
«Не плачъ, мати, не журися:
«Уже твой синъ оженився,
«Да взявъ собі подолянку,
«Въ чистімъ полі жовту ямку.
«Возьми, мати, піску жменю,
«Посій його на каменю;
«Ой коли той пісокъ зійде,
«Тоді твой синъ зъ войська прийде.»

—

Примѣч. Стихи 11—32: рѣчь умирающаго козака, въ которой (ст. 21—32) онъ включаетъ предполагаемый разговоръ своей матери съ конемъ. Посольство коня къ роднымъ съ вѣстію о смерти воина и изображеніе смерти на полѣ битвы въ видѣ брака съ землею—образы общіе славянской и новогреческой народной поэзіи.—

—

45.

КОЗАКЪ ПОСЫЛАЕТЪ КОНЯ КЪ ОТЦУ.

Клинъ-дерево розвивається;
Батько сина сподівається,

Иди, коню, на мого батька двіръ,
Стукни, коню, копитомъ объ порігъ.
Чи бувъ, коню, у моей сторопі,
Чи журиться мой батько объ мині?
Ой журиться, да й на ліжку лежить,
Праву ручку коло сердця держить.
Иди, коню, на мого батька двіръ,
Стукни, коню, копитами объ порігъ,—
То мой батько догадаеться,
Свого сина роспитается:
—Ой ти коню, копю вороненький,
—А где мой синъ молоденький?
—Чи ти ёго въ войську убивъ,
—Чи ти ёго въ синімъ морі втопивъ?—
«Ні я ёго въ войську убивъ,
«Ні я ёго въ синімъ морі втопивъ:
«Вже твуй синъ оженився,
«Узявъ собі королівночку:
«Въ чистімъ полі могилочку.
«Були въ ёго бояроньки,
«Изъ чужоі сторононьки;
«Були въ ёго музиченьки
«Изъ новоі світличеньки!»—

—

46.

КОЗАКЪ И МАТЬ.

Несчастлива годиночька була,
Якъ матуся свого сина била.
—Ой якъ будешъ мене, мати, бити,
—То я не буду изъ тобою жити.—
—Ой пойду я зъ туги на Вкраіну:
—И тамъ же я, молодъ, не загину!—

«Ой вернися, муй сину, вернися,
«Внеси жупанъ, дакъ ти й приберися;
«Подивлюся, муй сину, на тебе,
«Чи есть такий козакъ на Вкраіні,
«Якъ ти въ мене, муй сину вродливий?
«Ой не жалкуй, муй сину, на мене:
«Не дай, Боже, пригоди на тебе;
«Якъ ти будешъ пострелянъ, порубанъ,
«Ой хто-жъ тобі раноньки промие?»
—Въ полі, мати, друбенъ дожчикъ иде—
—Ой той мині раноньки промие.
«Ой не жалкуй, муй сину, на мене:
«Не дай, Боже, пригоди на тебе;
«Якъ ти будешъ въ степу поміради:
«Ой хто-жъ тобі голову оплаче?»
—Въ полі, мати, чорний воронъ кряче;
—Ой той мині голову оплаче!—

—

47.

ДѢВИЦА ПРОБУЖДАЕТЪ КОЗАКА ВЪ СТЕПИ.

Туманъ поле, туманъ покривае;
Матусенька сина въ вісько виряжае.
—Охъ, матюнко, да не гай мене:
—Великая дороженька—виряжай мене!
—Теперъ ночка да темненькая,
—А дороженька да далекая!—
«Тобі ночки не боятися,
«И дороженьки не питатися!»—
Іде козакъ, іде поле и другее,
На третье поле козакъ изъізжае;
Ставъ кунь вороний спотикатися:
—Мині молодому да дріматися;
—Пущу коня на степиночку,

—А самъ ляжу спати на часиночку.
Где ся узяла молодая дівчина—
Да вирвала она да билиночку,
Да вдарила козака да по личеньку,
Да вдарила козака по біленькому:
«Вставай, козаче, годі тобі спати:
«Да вже твого коня давно не видати.
«Пошли турки да стороною,
«Взяли твого коня вони зъ собою!»
Кинувся козакъ коня догоняти;
Кинулась дівчина ёго переймати:
«Хай кунь пропадае,—другий буде:
«Тебе зарубають—мині жаль буде.
«Хай кунь пропадае и сіделечко:
«Тебе зарубають:—мое сердечко!
—Где-сь ти, дівчино, мене вірно любишъ,
—Що до кониченька мене рано будишъ?—
«Якъ би я тебе, козаче, не любила,
«То й до кониченька рано бъ не будила!»

—

Примѣч. Общая южнорусская пѣсня. Ее поютъ вездѣ по Южной Руси въ разныхъ варіантахъ, очень близкихъ между собою.

—

48.

КОЗАКЪ ПРОСЫПАЕТЪ ПОХОДЪ.

Іхавъ козакъ, іхавъ дорогою,
Іхавъ молодъ барзо широкою;
Приіхавъ козакъ до долини;
Ой тамъ стоіть хата на долині;
Приіхавъ козакъ підъ віконце:
—Добри-вечіръ, дівчинонько-сердце!

—Скажи мині одъ себе дорожку.—
Дівчина умная-розумна,
Спровадила козака до гумна.
—Дівчинонько, збуди мене рано,
—Такъ рано, щобъ ще не світало,
—Щобъ козаки коней не сідлали,
—И сіделець не покладали.—
А дівчина треденько заснула,
И не чула якъ нічка минула.
Прокинулось козацьке серденько,
А вже на дворі видненько!
Кинувся козакъ у віконце—
Уже зойшло подъ полудень сонце!
—Утративъ козакъ коня и сідельце—
—Черезъ тебе, дівчинонько-сердце!
—Черезъ тебе, дівчино кохана,
—Утративъ я ласку у свого пана!
—Черезъ тебе, дівчино-кохапка,
—Утративъ я коня и нагайку!—

—

49.

Ой у полі клинь-дерево рузно;
Ходить козакъ до дівчини пузно.
—Не ходи, козаче, до мене:
—Буде слава на тебе й на мене.—
«Я тіеі слави не боюся:
«Кого вірне люблю, стану обоймуся.»
—Ой не ходи, козаче, горами,—
—Переросла дорожка чарами.—
«Есть у мене коникъ вороненький:
«Перескоче ті чари лихенькиі!»
—Не ходи, козаче, подъ низомъ,—
—Переросла дороженька хмизомъ.—
«Есть у мене топорець гостренький:
«Той висіче чагаръ густенький!»
Ой прочиню въ оконці кватирку,
Да погляну по місту, по ринку....

Ажъ муй милий по риночку ходить,
Кониченька за поводи водить,
Свого пана хорошенько просить:
«Пусти мене, муй пане, до-дому:
Розигрався сивъ кунь подо-мною;
«Затужила дівчина за мною!»
—Кажу коня я до стані взяти,
—А тебе въ кайдани оковати.—
«Не куй мене, муй пане, въ кайдани,
«Закуй мене въ шинкарочки въ хаті:
«А въ шинкарки медъ-вино й горілка,
«А ще къ тому хорошая дівка.
«Буду медокъ попивати,
«Буду дівку подмовляти.»

—

Въ другомъ варіантѣ послѣ 16 стиха:

Я-жъ думала, що місяць зходить,
Ажъ то милий на подвуры ходить,
У рученькахъ кониченька водить,
Свого пана хорошенько просить, и проч.

Пѣсня эта не изъ быта старыхъ украинскихъ козаковъ, а изъ быта козаковъ во время упадка козачества на западѣ юго-западной Россіи, когда козаками назывались панскіе слуги или вѣстовые.

—

50.

КОЗАКА ПРОГОНЯЮТЪ ЧАРОДѢЙСТВОМЪ ВЪ УКРАИНУ.

Іхавъ козакъ дорогою—дівча воду нéсе.
—Ой дай, дівча, води пити—розвесели сердце!—
«Не казала мені мати теі води дати:

«Якъ принесемъ до домоньку—будемъ чаровати!
«Очаруемъ руки й ноги и чорнаі очи,
«Щобъ не ходивъ до дівчини темненькоі ночи.»

Стоіть явіръ надъ водою—на воду схилився;
Зъ Украіни до дівчини козакъ одклонився.
Осідлавъ вінъ коня вороного,
Вона ёму—хустиночку изъ шовку самого.
—А вже мині хустиночки въ рукахъ не носити;
—Хиба буде козакові сіделечко вкрити.—
Сіделечко горіхове, а кунь вороненький,
А якъ сяде, да поіде козакъ молоденький. . .
А якъ іхавъ черезъ село, зъ коника зхилився;
Виіхавъ передъ корчму—людямъ поклонився.
Якъ виіхавъ на битий шляхъ—слізками умився:
Була въ ёго дівчинонька, що ёго любила;
Въ тонкихъ білихъ кошулечкахъ козака водила!

—

Примѣч. Въ числѣ разныхъ чаръ южноруссы вѣрили въ наговоръ на водѣ. Здѣсь мать употребляетъ этого рода колдовство, чтобъ прекратить связь козака съ ея дочерью. Сила этого колдовства заставляетъ козака покинуть Волынь, гдѣ ему было такъ хорошо, и ѣхать въ Украину, козацкое отечество. Яворъ—символъ горести, унынія; сравненіе печальнаго молодца съ яворомъ, наклонившимъ вѣтви въ воду—обыкновенное въ южнорусскихъ пѣсняхъ.

—

51.

ПРОЩАНІЕ КОЗАКА СЪ ДѢВИЦЕЮ И ВОЗВРАЩЕНІЕ БОЛЬНЫМЪ.

Черезъ греблю вода рине, тамъ дівчина умиваеться;
Молодий козаченько въ дороженьку вибіраеться.

«Перестань же, козаче, въ дороженьку вибіратися;
«Нехай же я перестану слізоньками умиватися.»
—Ой перестань, дівчинонько, слізоньками обливатися:
—Всі козаки въ походъ пойшли—треба мині поспішатися.
—Якъ будешъ, дівчино, съ походу сподіватися:
—То вибіжи въ чисте поле на дороженьку.—

«Витоптала черевички, на дорогу вибігаючи;
«Виплакала чорни очи, тебе, сердце, виглядаючи!
«Ой пойду я на гуроньку, да гляну я въ долиноньку:
«Тамъ козакъ больний лежить, да скаржиться на головоньку!»
—Звяжи мині, дівчинонько, головоньку да китайкою:—
—Буду тобі вірнимъ другомъ—ти мині коханкою.
—Звяжи мині головоньку шовковою да хустиною:—
—Буду тобі вірнимъ другомъ, а я тобі дружиною.—

—

Примѣг. Въ пѣснѣ два времени. Въ стихахъ 1—8 прощаніе козака съ дѣвицею; въ послѣднихъ—его свиданіе по возвращеніи.

—

52.

РАЗГОВОРЪ КОЗАКА СЪ ОРЛОМЪ.

Ой у полі край дороги білий камінь лежить;
А на тому каменеві сизий орелъ сидить:
Ой сидить же вінъ, сидить, и думу гадае!—
Іде козакъ дорогою и орла питае:
—Чи бувъ, орле, чи бувъ, орле, въ моій стороні?
—Чи тужить же моя мила по мині?—
»Ой чи тужить, чи не тужить—на ліжку лежить,

«Білу ручку правесеньку край сердця держить,
«А лівою подпираеться,
«Бо свого миленького сподіваеться.»

—

53.

ОТЪѢЗДЪ КОЗАКА И ДѢВИЦА.

Ой поіхавъ козакъ
Зъ Польщі на Вкраіну,
Покидае дівчину,
А дівчинонька плаче:
—Да вернися, козаче,
—Озьми мене зъ собою!—
«Що будешъ робила,
«Дівчина едина,
«На Вкраіні далеко?»
—Буду білі хусти прати,
—Сріблом—злотомъ вишивати!
—Козаченько—серденько!—
«Де-жъ ти будешъ прала,
«Дівчино-кохана,
«На Вкраіні далеко?»
—Ой на крутій же горі,
—На білому камені,
—Козаченько-серденько!—
«Де будешъ сушила,
«Дівчино едина,
«На Вкраіні далеко?»
—На буйному вітрочку,
—На шовковімъ шнурочку,
—Козаченько-серденько!—
«Де будешъ прасовала,
«Дівчино кохана,
«На Вкраіні далеко?»

—Ой на крутій же горі,
—На тесовімъ столі,
—Козаченько-серденько!—
«Що-жъ ти будешъ іла,
«Дівчино едина,
«На Вкраіні далеко?»
—Изъімъ хліба зъ водою,
—Аби жити зъ тобою,
—Козаченько-серденько!—

Примѣч. Въ стихѣ 22 эпитетъ шелковый означаетъ прекрасный: дѣвица хочетъ этимъ выразить, что снурокъ, на которомъ она будетъ сушить платки, для ней будетъ какъ шелковый.

54.

ВѢСТЬ ОТЪ ОРЛА О СМЕРТИ КОЗАКА.

«Ой вийду я, вийду на гору крутую!
«Ой стану я, подивлюся на воду биструю;
«Щука риба въ морі гуляе до волі,
«А я, бідний вдовинъ синъ, безъ счастья, безъ долі!
«Пойду жъ я до комори питатися зброі:
«Чи мині коня сідлати, чи пішки мандровати?»
—Сідлай, сину, коня, сідлай вороного!—
«Прощай, прощай, стара мати, мене молодого!»
—И я тебе прощу и Богъ тебе прости:
—И въ великій дороженьці Боже тебе счасти!—

А въ неділю раненько ще до сходу сонця,
Плаче, плаче бідна вдова, сидючи въ воконця!
Плаче жъ она, плаче, тяженько ридае!
Летить сивий орелъ, а вона й питае:

—Ой ти орле сивокрилий, високо літаешъ:
—Ой чи часто мого сина у вочи видаешъ?
«Ой чи часто, чи не часто, таки ёго бачу:
«На чубъ, на чубъ наступаю, очи колупаю!»
Ой вдарилась бідна вдова объ поли руками:
—Сини жъ мої кохані—пропала я зъ вами!—
«Сама-сь, мати, винна, сама провинила,
«Що насъ молодими та не поженила!»
—Сини мої любі, сини ви милі!
—Тимъ же я васъ не женила, що ви молоді!—

—

Примѣч. Во время существованія гетманщины были частые побѣги изъ Волыни въ Украину, особенно неженатыхъ. Одинъ изъ такихъ побѣговъ изображаетея въ этой пѣсни. Пѣсня имѣетъ два времени: въ стихахъ 1—9 прощаніе козака съ матерью; въ стихахъ 10—19 мать отъ орла узнаетъ о смерти сына; въ стихахъ 20—23 разговоръ ея съ другими сыновьями.—

—

55.

КОЗАКЪ ВЪ ДОРОГѢ.

Ти місяцю, який же ти ясний!
Якъ засвітишъ—на ввесь світъ прекрасний!
Ой спусти внизъ роги,
Засвіти по діброві:
Покажи всі въ степу дороги;
Ти соловейко маленький!
Який въ тебе голосъ тоненький!
Ой подлети подъ небеса,
Защебечи на три голоса:
Виведь козака зъ гаю на дорогу!—

—

ПѢСНИ БЫТА ЧУМАЦКАГО.

56.

ОТЪѢЗДЪ ЧУМАКА.

Іхавъ чумакъ у дорогу,
За нимъ жінка у погоню:
Жінка, діти плачуть,
Да отець, мати тужить.
Що хортуна не служить!
Ой послужи, хуртовино!
Да не багацько тілько мало,
Ой за-кимъ козакъ коня осідлае,
Да кониченька осідлае,
Да поіде, погуляе.
—Вийду на гороньку, гляну въ долиноньку,
—А въ долині калина,
—Въ долині чорвона,
—Ажъ до землі віти гнуться:
—Чому муй милий, муй голубъ сивенький
—Да до мене не горнеться!
—Да пригорнися, муй миленький,
—Хоть на часокъ маленький.
—Нехай буду знати, да не буду тужити
—Да по тобі, муй миленький!—

Примѣч. Стихи 11—20 рѣчь чумачихи. Ст. 8—10 вѣроятно изъ другой пѣсни.

57.

ЧУМАЧИХА ОЖИДАЕТЪ И ВСТРѢЧАЕТЪ ВОЗВРАТИВШАГОСЯ ЧУМАКА.

Тамъ на горі сонце гріе,
Тамъ приятний вітеръ віе;

Ой тамъ ходить чумакъ гожий,
Що на личко красний, хороший;
Скоро ёго увидала,—
Заразъ кохати зачала,
Заразъ стала старатися,
Щобъ зъ чумакомъ познатися;
Я-мъ счастлива считалася,
Що зъ чумакомъ спізналася.
А вунъ тее повторае,
Що коханку зъ неі мае.
Іде чумакъ у дорогу,
Кидае мене, небогу:
Всі вороги ради зъ того,
Що нема чумака мого,—
Й говорять всі сусіди,
Що чумакъ уже не прийде;
И говорять усі люде,
Що вже чумака не буде;
Ажъ я чую — повертае
И на воликівъ гукае:
—Гей же воли, гей до хати,
—Щобъ ся зъ миловъ привітати!—
Скоро мила тее вчула,
Заразъ къ нему прискочила:
«Якъ ся маешъ, муй чумаче:
«Нехай теперъ ворогъ плаче!»

—

58.

БУРЛАКИ НА ДОНУ.

Ой чомъ, соловей, раппе не щебечешъ? Голосу не мае;
Ой чому, бурлакъ, да не женишься?—Бо долі не мае.
Потерявъ соловей голосъ, черезъ яшний колосъ;
Да потерявъ бурлакъ долю черезъ свою волю.

Остается дівчинонька при панському двору!
Ой по морю да по синёму щука лина носить. . . .
Отамане ти товарищу! вволи мою волю:
Да й роспусти бурлаченьківъ изъ Дону до-дому.
Ой пождіте, мої бурлаченьки, хочъ до неділоньки,
Да роспущу васъ, мої бурлаченьки, на три неділоньки.
Ой далеко, пане отамане, до неділоньки ждати,
Да вже насъ ожидають отець и мати!

Примѣч. Бурлаками здѣсь названы неженатые поселяне, отправляющіеся изъ родины компаніями за Донъ и на Волгу для заработковъ.—Ст. 3:—когда ячмень начнетъ колоситься, по народному замѣчанію, тогда соловей перестаетъ пѣть.

ПѢСНИ РЕКРУТСКІЯ.

59.

ПОХОДЪ РЕКРУТОВЪ И ВОСПОМИНАНІЕ.

Зажурився сивий соколонько:
Бідна моя головонька! . .
Треба рано, треба рано встати,
Усі стирти, стирти облітати,
Щобъ було чимъ діти годувати.
Кажуть люде, що вже гречки цвітуть;
А ще гречки, гречки не зходили,
А по горахъ біли сніги лежать,
По долинахъ бистрі ріки стоять,
А по шляхахъ салдатушки йдуть;
Салдатушки да все новобранці,
Що побрали въ неділоньку въ-ранці,
Що побрали у неділю рано,
Не такъ рано, якъ ще не світало.
Виряжала мати свого сина:

—Приди, сину, приди до домоньку;
—Змию тобі, змию головоньку.—
«Тобі, мати, мині не змивати:
«Змиють мене друбненькиі дожчи:
. . . .
«А пригорне любая дівчина.»

—

60.

ОДИНЪ ИЗЪ ЧЕТЫРЕХЪ.

Була собі бідна вдова,
Мала въ себе чотири сина;
Сіла вона да й подумала,
Чорни очи да й зарюмала;
Котрого тутъ да въ салдати оддавати?
У першого да дітки друбненьки,
У другого да жінка молода,
А третёго да женити пора;—
Четвертого да въ салдати оддала.
Ой где-сь ти въ мене да не мати була,
А що ти мене зъ чотирохъ вибрала;
На що-жъ ти мене да въ салдати оддала!

—

61.

РЕКРУТЪ И ОТЕЦЪ.

—Ой Боже-жъ муй милий:
—Який я вродився!
—Кунь вороний,
—Самъ молодий
—Еще не женився.

—Продай, тату, коня,
—Коня вороного;
—Ой одружи, одружи
—Мене молодого!—
«Шкода, синку, коня,
«Шкода продавати:
«Пишуть чорне по білому,
«Хотять тебе взяти?:
—Нехай вони пишуть:
—Я іхъ не боюся;
—Кунь вороний,
—Самъ молодий—
—Еще вислужуся!—

—

62.

ПРОЩАНІЕ СЪ МИЛОЙ.

Померъ мині отець и матуся,
До кого я бідна притулюся,
Зайду до оренди да й напьюся,
Зайду до сусіди—наряжуся,
Піду въ вишневий садъ, прохожуся.
И ходила, и блудила да й заснула,
Прийшовъ муй миленький: я й не чула,
Прийшовъ муй миленький: да й торкае.
—Вставай, мила, уже світае;
—Вставай, мила, годі спати;
—Ходімъ до кімнати въ карти грати:
—Хотять мене, молодого, въ вуйсько взяти;
—А я вуйська не боюся,
—За рокъ, за чотири вислужуся;
—Прийду до-дому—оженюся,
—Возьму собі паняночку,
—Що она ходить въ віночку;
—Якъ на ней віночокъ зеленіе,

—То мое сердце веселіе;
—А якъ на ней віночокъ посихае,
—То мое сердце посихае!.

ПѢСНИ СИРОТСКІЯ.

63.

РАБОТНИКЪ.

Ой немае такъ нікому
Якъ бурлаці молодому;
Що бурлака горько робить,
Ажъ пітъ очи заливае,
А хозяинъ єго лае.
—Где жъ ти въ чорта волочився,—
—Вечеряти опіздився?
—Лягай спати середъ хати,
—Бо нічого вечеряти.
—До порога головами,
—А до стола постолами;
—Вставай рано за волами,
—За волами зъ батогами,
—За товаромъ довгимъ яромъ,
—Не вбувайся, не вмивайся,
—За волами поспішайся.—

Ой зъ за гори, зъ за крутоі
Чорна хмара виступае,
Друбенъ сніжокъ вилітае:
Бурлакъ ноги подгинае,
Отця й неньку вспоминае.
«Да було бъ тобі, моя мати,
«На світъ мене не родити:

«Довелося молодому
«Усякому догодити!
«Да було-бъ тобі, моя мати,
«Малимъ дитямъ прикопати,
«Високою могилою,
«Маленькою дитиною!»

64.

СІРОМАХА.

Сіла собі сіромаха да й думку гадае:
Пройшли літа марне зъ світа —дружини немае.
Ой немае дружиноньки ні счастя, ні долі;
Самъ зостався на чужині якъ билина въ полі.
Ой у полі билинонька—тихий вітеръ віе;
Ой видиться—не журиться;—само серце мліе;
Ой видиться—не журиться, видиться не плаче;
За дрібними слізоньками світонька не баче.
Не велика поляночка—густиі копиці;
Потерявъ я счастя—долю черезъ молодиці;
Потерявъ я счастя—долю,. ще й до того весну;
Самъ зостався на чужині и въ долоні сплесну.
Ой у полі край дороги—тамъ вівця пасеться;
Ой где-сь моя лиха доля шляхомъ волочеться.
Годі, годі, лиха доля, шляхомъ волоктися;
Пуйди собі въ тихий Дунай—зъ жалю утопися!
Якъ я пойду въ тихий Дунай—зъ жалю утоплюся,
То ти прийдешъ води брати—то я й очіплюся!

65.

БІДНИЙ ЧОЛОВІКЪ.

Пора приходить по счастю тужити;
Що світъ великий—нема зъ кимъ жити;
Охъ, а где жъ бо я піду,
Нігде счастя не знайду!
Ахъ, бідний я, бідний. . .
Чи є такий въ світі бідний чоловікъ,
Якъ я несчастливий во весь мій вікъ!
Едно счастье—десять бідъ,
Всі за мною идуть въ слідъ. . .
Ахъ, бідний я, бідний чоловікъ!
На що жъ мене мати на світъ видала,
Чому жъ вона счастья, ні долі не дала. . . .
Чи такіі куми були,
Що мні счастья, ні долі не дали. . . .
Ахъ, бідний я, бідний чоловікъ!
Едному счастя ріками пливе,
А до другого счастя берегами иде;
Я зійшовъ цілий світъ,
Мині счастья, ні долі нітъ. . .
Ахъ, я бідний, я бідний чоловікъ!
До літъ двадцятка сякъ-такъ мині було:
А въ сімъ часі и того не стало:
Не стало мині и друга,
Едно друга, и все туга:
Ахъ, бідний я, бідний чоловікъ!

—

Примѣч. Южноруссы думаютъ, что счатье человѣка зависитъ отъ воспріемниковъ при крещеніи.

—

66.

ГОНИМЫЙ.

Чого я тужу, чого я нужуся?
Чого я допіро плакати учуся?
Знаю я біду, знаю и пригоду;
Но моімъ ворогамъ все то не вигода.
Вороги ви мої, скажіть ви мині,
Що ви за причини взяли-сте въ мині?
Що я вамъ учинивъ такого злого:
Що ви мя судите якъ остатного?
Взяли-сте гоноръ, возьміть же й славу;
Возьміть же славу собі на страву.
Жріте мое тіло, тілько не много—
Сердца не рушьте;—що вамъ до того?
Бо мое сердце въ собі душу носить:
О нічью ласку нічого не просить;
Тілько въ едного Бога найвисшого
О справедливость—більше нічого!
Бо Богъ правдивий всіхъ насъ діла знае;
Якъ хто заслужить, такъ заплату дае;
А Богъ такъ каже: не суди нікого;
Гляди самъ себе--більше нічого!

—

67.

ОДИНОЧЕСТВО.

Тяжко души, сердцю нудно,
Що у світі жити трудно;
Болить, болить головонька,
Що я бідний сиротонька:
Немае зъ кимъ говорити,
Біди своей потішити,
Немаю я тутъ нікого,
Ні вірного, ні щирого.
Якъ каменцю брудко плисти,

Такъ мині тяжко знести;
Хоть я. бідний, всіхъ кохаю,
А вірного собі не маю;
Ні вірного, ні щирого,
Окромъ тілько Найвисшого:
Тому завше офірую,
Що несчастье яке чую.
Бо вже мої всі злостники
Взяли мене на язики,
Да вже-жъ мене осудили:
Гіршъ собаки учинили.
Що жъ я кому зробивъ злого,
Що не люблять мя бідного;
Зъ ні зъ кимъ въ сварку ся не вдаю,
А злостниківъ много маю.
Коли-бъ могли—уморили,
Въ ложці води утопили;
Ніхто мене не кохае
И за мною не пристае;
Ніхто не гляне весоло,
Тілько обходять въ-около;
Якъ одъ чуми одскакують,
Кривимъ окомъ поглядають:
А я жъ тое усе бачу,
И слезами гірко плачу.
Болить, болить головонька,
Що я бідний сиротонька!

Сердце кровъю скипаеться,
Оно въ штуки пукаеться:
Охъ, якъ тяжко сплисти море,
То такъ тяжко знести горе!
Коли я прийду до хати,
Зачну гірше плакати;
Нема батька ні матери!
Нема зъ кимъ зъисти вечери;
Нема сестри, нема брата,
Сіні темні, пуста хата,

И нікого тутъ не бачу—
Оно сівши гірько плачу,
Гірько плачу и вздихаю,
Трохи тільно не вміраю:
О якъ въ серцї болість чую,
Що самъ днюю и ночую;
Нема жінки—самъ я молодъ;
Пічъ холодна, терплю голодъ:
Слугъ не мае ні едини:
Оно лави, хлодни стіни.
Куди пойду, повернуся:
Тілько слізьми обольюся;
Давно зъ жалю би умерти,
А то нема еще смерти.
Съ туги пойшовъ би втопився,
Коли бъ на судъ не страшився!
Бо якъ тяжко сплисти море,
То такъ тяжко знести горе!

Примѣч. Пѣсня, какъ показываетъ складъ ея и не чисто-народный языкъ, сочиненная и усвоенная народомъ.

68.

СИРОТА-РАБОТНИЦА.

Ой гаю жъ муй, гаю, зелений розмаю!
Ой дай мині, Боже, куди я думаю!
Винесь мене, Боже, да изъ сёго міста,
Да изъ сёго міста, да изъ сеі хати:
Нехай перестануть вороги брехати.
Нехай вони брешуть изъ своіми дітьми;
Якъ я звудси вийду, то я буду людьми.
Ой дай мині, Боже, здоровьячка зъ неба;

Не дай мині, Боже, служащого хліба!
Служащий хлібъ добрий, да тілько вимовний:
По кусочку крае, що-дня вимовляе.
Крае жъ вона, крае, срібними ножами;
Облялася сирота друбними слізами;
Крае жъ вона, крае на друбнії лусти:
Питае сироти: чи ти будешъ істи?
Може сама не зъіси, да другому оддаси!
Ой хожу жъ я по-горі — пісокъ у ніжки ріже;
Кого я не люблю, то той миві въ глаза лізе!
Хожу я, хожу по горі, якъ сивая голубка:
Одбилася одъ роду-не приду жъ я хутко!

—

69.

ТОСКА ПО МОЛОДОСТИ.

Літа жъ мої молодії! жаль мині за вами!
А що жъ бо я не уміла зарадити вами!
Пустила-мъ васъ, літа мої, якъ листъ по воді;
А вже жъ бо мні літа мої позбірати годі!
А ні я васъ позбіраю, а ні я васъ злічу,
А ні я васъ, літа мої, назадъ переклячу.
Запрягайте, козаченьки, коні воронії,
А поідемъ доганяти літа молодії!
Догнали жъ ми літа свої на каменнімъ мості:
Вернітеся, літа мої, хочь до мене въ гості!
Не вернемось, не вернемось, не маемъ до кого!
Не уміла-сь шановати такъ здоровья свого!

—

70.

СТАРАЯ ДѢВА.

Ой у полі криниченька,
Холодная водиченька!

Ой тамъ дівка воду брала:
Круті гори провертала—
Літа своі завертала!
Круті гори! розвернітесь!
Літа мої! завернітесь!
Круті гори розвернуться!
Літа мої не вернуться!

—

71.

РАЗГОВОРЪ СЪ НЕСЧАСТНОЮ СУДЬБОЮ.

Породила мене мати въ несчастну годину;
Дала мині злую долю: где еі подіну?
—Да піди собі, доле, піди, несчастная, піди утопися,
—А за мною, да за молодою, да не волочися!—
«Хочь я піду, молода дівчино, піду утоплюся;
«А якъ вийдешъ рано води брати—я за тебе учеплюся!»
—Да піди собі, доле, піди, несчастная, въ лісі заблудися,
—А за мною, да за молодою, да не волочися.—
«Хочь я піду, молода дівчино, въ лісі заблудюся;
«А якъ підешъ калини ламати—я за тебе учеплюся.»
—Да піди собі, доле, піди, несчастная, въ полі загубися;
—А за мною, да за молодою, да не волочися.—
«Хочь я піду, молода дівчино, въ полі загублюся;
«А якъ виідешъ пшениченьки жати—я за тебе учеплюся.»

—

ПѢСНИ СЕМЕЙНЫЯ.

72.

Въ чистімъ полі край дороги лежить камінь мармуровий,
А на тому каменёві сидить козакъ чорнобровий,
Сидить же вінъ, сидить да й гадоньку думае.

Суди, Боже, женитися, хорошую жінку взяти:
Хочъ худоби не добьюся—зъ хорошою наживуся;
Великая худоба ой чи буде, чи не буде:
Зъ хорошою дружиною не встидно вийти межі люде.
Великая худоба—то серденьку досада,
А хороша дружина—то буде сердцю одрада.
Межи трема дорогами, зійшовъ місяць зъ зороньками,
Не-що висшей не літае—сивий соколъ зъ галоньками;
Літае соколонько—крилечками блудить,
Тяжко—важко серденьку, якъ хто кого вірне любить!

—

Примѣг. Ст. 10—11. Молодецъ, въ раздумьѣ о женитьбѣ, сравниваетъ себя съ мѣсяцемъ посреди звѣздъ и съ соколомъ посреди галокъ. Звѣзды и галки—здѣсь символизуютъ дѣвицъ.

—

73.

—Веду коня до Дуная, кунь не хоче пити;
—Задирае головоньку—хоче мене вбити.
—Чому, коню, води не пьешъ? Чи дорогу чуешъ?—
«Чому, синку-одинчику, въ-дома не ночуешъ?»
—Якъ же мині, моя мати, въ-дома ночувати:
—Прийде ночка темненькая: ні зъ кимъ розмовляти!
—Хочь до коня промовляю, такъ кунь не говорить,
—Тілько мене, молодого, въ больші літа вводить.
—Треба мині, моя мати, коня осідлати. . . .
—Поіду я на Вкраіну дівчини шукати.
— Зъіздивъ же я, моя мати, Польщу и Вкраіну.
—Найшовъ же я, моя мати, любую дівчину.—

—

Къ этой пѣснѣ нѣкоторые присоединяютъ еще слѣдую-

щіе стихи, которые должны быть частію другой семейной пѣсни, а можетъ быть составляли отдѣльную:

Повівъ коня до Дунаю — кунь на воду дуе;
Нехай мене ляда — дурень въ ручку не цілуе.
Нехай мене той цілуе, кого я любила;
Теперъ сижу — нарікаю, — тілько мого діла.
Теперъ мене той цілуе, шо зъ роду не знала,
Да за тиі перебори, шо перебирала.

—

74.

Калиноньку ломлю, ломлю,
А ви, віти, одхилітеся.
Удовоньку люблю, люблю,
А ви, діти, розойдітеся.

Коли ломишъ калиноньку,
То ломай еі віти;
Коли любишъ удовоньку,
То люби еі діти.

Не журися, муй миленький,
Да моіми діточками:
Ой ти пойдешъ зъ косоньками,
Вони пойдуть зъ грабельками.

Бодай же ти, моя мила,
Того не дождала,
Шобъ ти мене, молодого,
Изъ косою висилала.

—

75.

ТОСКА О ЗАМУЖСТВѢ.

Ой пойду я гороньками,
Стоять люди пароньками,
А я хожу въ Божій карі:
Не давъ мині Господь пари.
Ой пойду я по подъ лугомъ,
Ажъ тамъ оре милий плугомъ;
Ой вунъ оре, а я плачу:
Літа свої марно трачу.
Ой на ставу пливе мьята;
На тій мьяті каченята:
Една другу доганяе,
Кожда собі пару мае,
А я молода въ Божій карі:
Не давъ мині Господь пари.
Ой тілько мині пари,
Що оченьки карі,
Тілько мині полюбови,
Що чорнії брови.
У городі цвітки рожа:
Где я пойду—всімъ я гожа.
У городі цвітъ калина:
Где я пойду—всімъ я мила.
Скажи мині, чоловіче,
Чи я буду мужа мати,
Чи такъ буду загибати?
Будешъ мати чоловіка,
Буде журба ажъ до віка.

—

Примѣч. Ст. 6:—Здѣсь слово *милый* принято въ смыслѣ *женатый человѣкъ*; *милый и мила*, значатъ мужъ и же-

на въ большей части пѣсенъ, когда эти слова принимаютъ смыслъ существительныхъ.

Къ этой пѣснѣ нѣкоторые прибавляютъ сначала слѣдующіе стихи:

По садоньку похожаю,
Сама себе розважаю;
Нема того, що кохаю,
Ой не мае и не буде,
Одгудили вражи люде,
Ой одбили, одмовили,
Щобъ ми въ парі не прожили.

—

76.

РАЗДУМЬЕ О ЗАМУЖСТВѢ.

Седить голубъ на тичині;
Скажи мині, чоловіку,
Чи я буду такъ до віку,
Чи я буду пару мати,
Чи на тебе седрце ждати?
Личко жъ мое румьяное,
Кому будешъ суженое?
Ой чи тому мужикові,
Шо вінъ ходить при плугові?
Я молода якъ ягода;
За мужика мині шкода.
Ой чи тому уланові,
Шо шабелька при бокові?
Я молода якъ ягода;
За улана мині шкода.

—

При бокові вм. при боці; *при плугові* вм. при плузі.

—

77.

Кобъ я була така красна якъ зоронька ясна.—
Світила бъ я миленькому, доки би-мъ не згасла.
Кобъ я мала штирі воли, червону запаску,
Нігди би я не стояла о богачу ласку.
Шо за мода, шо за мода—все шапки рогачки;
Сякий-такий, обідраний и то до богачки
На що, мати, на що, мати, собаки держати,
Коли наши сусідоньки уміють брехати.
Ой якъ буде, то такъ буде, пойду межи люде,
Якъ буду ся шановати, добре мині буде.

—

78.

Зажурився сусіда,
Шо муй милий не приіде;
А муй милий заізджае,
Вже коники випрягае.
Ой сівъ коло мене,
Таки брови якъ у мене,
Таки брови, такий станъ,
Такий, мамцю, жвавий самъ.
—Ой дівчино, люби мене,
—Не іжъ хліба—возьму тебе;
—Не іжъ хліба, не пий води;
—Возьму тебе для вигоди.
«Нехай не ість твоя мати!
«Коли хочешъ мене взяти,
«Бий объ камінь головою,
«Щобъ я була за тобою!»

—

79.

Тече вода зъ подъ огрода рине;
Которая спротина—гине.
Ой на воді два лебеді: обидва біліші,
Милий отець, мила мати,—дружина миліша!
Сидить голубъ на дубочку, голубка на купку;
Чи ти мене вірно любишъ, якъ голубъ голубку?
Ой у полі при дорозі трава зеленіе;
За хорошимъ чоловікомъ жінка молодіе;
Ой у лузі при дорозі трава висихае;
За ледачимъ чоловікомъ жінка погибае!

—

80.

Дала мене, моя мати, за нелюба за мужъ,
Дала мині мати корову рябую,
Корову рябую, дойницю новую,
А я ту корову, да плачучи дою.
Да дала мене мати за милого за мужъ;
Да дала мині мати сімъ коровокъ дійнихъ,
Сімъ коровокъ дійнихъ, сімъ теличокъ новихъ,
А я тіі корови співаючи дою,
А я те молоко танцуючи ціжу.

—

Примѣг. Дала прош. вр. вмѣсто будущаго *дастъ*.

—

81.

—Пливіть, пливіть, білі гусі, бистрою водою:
—Вийди, вийди дівчинонько, розмовся зо мною.—

«Не разъ не два зъ тобою стояла.
«Нігди жъ тобі, козаченьку, правди не сказала;
«Тоді жъ тобі, козаченьку, всю правду скажу,
«Якъ я свою білу ручку зъ твоею свяжу,
«Якъ пойдемо до церковці, станемъ на коберці,
«Изъийдуться всі мислі у нашому сердці!»

«Мислі, мои мислі, до чого ви прийшли? . . .
«Шо подъ козаченькомъ кониченько бистрий и ясная
збройя. . . . .
—Шо думаешъ-гадаешъ, дівчино моя!—
«Думаю-гадаю на Дунай сплинути,
«Аби зъ тобою гультаемъ не бути.
«Ой волися, мати, гіркий полинь зъісти,
«Ніжъ изъ нелюбимъ вечеряти сісти.
«Гіркий полинь зъівши—то водиці напьюся,
«А за нелюба пошовши, на віки втоплюся.

—

Примѣч. Дѣвушка, полюбивши молодца, раскаевается передъ самымъ бракомъ. Ст. 6:—въ южной Россіи при вѣнчаніи связываютъ молодымъ руки.

—

82.

Гула, гула голубонька по міжъ голубами;—
—Горе мині въ світи жити, по міжъ ворогами!—
Гула, гула голубонька зъ голубнечка йдучи;
Заплакала дівчинонька за нелюба йдучи.
Поки світа, поки сонця,—не буду я дівкою;
Загубила счастя-долю—піду шукати.
«Не йди, доню, не йди, доню, бо далеко зайдешъ;
«Загубила счастя-долю—до віку не знайдешъ,»
—Вже я ходила, листъ прогортала,
—Не нашла доленьки, на віки пропала.

—Пусти мене, моя мати, у море купатись:
—Буду плавать—пурипати, доленьки шукати!—
«Не йди-жъ, не йди-жъ, доню, бо далебі втопнешъ!—
—Пусти жъ мене, мати, зеленого лёну брати:
—Буду брати, прогортати, доленьки шукати.
—Уже жъ бо я ходила, вибірала,—
—Не нашла доленьки—на віки пропала!—
—Де-сь ти мене, мати, въ любистку купала,
—Купаючи, проклинала, щобъ доленьки не мала.
«Тоді жъ тебе, моя доню, проклинала,—
«Край дороги пшениченьку жала!
—Було бъ тобі, мати, пшениченьки не жати,
—И мого счастя-долі да й не проклинати!
—Де-сь ти мене, мати, у мьяті купала,
—Купаючи, проклинала, щобъ я счастя-доленьки не мала.—
«Я тебе, доню, тоді проклинала:
«На гору йшла тихо, глекъ води набрала.»
—Було бъ тобі, моя мати, водиці не брати,
—И мого счастя-долі да й не проклинати.—

—

83.

Калино-малино, червоная ягодо!
Чомъ не рано зацвіла?
Ой де-сь тебе, калино, червона ягодо,
Бистра вода обняла.
Хочъ мене бистра вода обняла,
Да въ спасовку обловлять..
Хочь я пойду за нелюба за мужъ,
Таки да не згину.
Ой покочу я золотий перстень
Да по крутоі горі,
Да хочь покотишься, да очкомъ обернешься
Да по сирої землі;

Ой хочь я пойду за нелюба за мужъ,
Хочь я въ чужій стороні,
Ти, родинонька, одзовися ко мні.

—

83.

А въ неділю рано сонечко грало,
Виправляла мати дочку въ чужу стороночку,
Въ чужу стороночку міжъ чужиі люде.
«А хто жъ тебе, моя доню, жаловати буде?»
—Пожалують мене, мамцю, чужиі люде,
—Якъ у моей головоньці добрий розумъ буде.
«Прийди, прийди, моя доню, до мене у гості,
«Да поставлю кониченька въ стані на помості.
—Ой тоді я, моя мамцю, приїду у-гості,
—Якъ виросте травесенька въ хаті на помості.—

Росла, росла травесенька да й похилилася:
Виглядала мати дочку да й зажурилася.
Росла, росла трава да й посихати стала:
Виглядала мати дочку да й плакати стала.

ДРУГОЙ ВАРІАНТЪ ТОЙ ЖЕ ПѢСНИ:

У неділю рано якъ сонечко грало,
Вивожае мати дочку въ чужу стороночку:
«Иди, донько, иди міжъ чужиі люде:
«А хто жъ тебе, моя дочко, жаловати буде?»
—Пожалують, мамцю, да чужиі люде,
—Якъ у моей головоньці добрий розумъ буде.

Ой у полі корчма, подъ корчмою вишня:
Туди моя родинонька на гулянье вишла.
Гуляе, гуляе, мене споминае:

—Де-сь нашоі несчастниці въ-дома немає!
--Чи еі убито, чи еі занято,
—Шо еі нема ні въ будденъ, ні въ свято.—
А ні еі вбито, ні въ полонъ занято:
Нема ей одрадности ні въ будденъ, ні въ свято.
«Коли жъ тебе, моя дочко, сподіваться въ-гості?
—Якъ виросте буркунъ-зільля на каменномъ мості.—
Росла трава, росла да й похилилася,
Дала мати дочку за-мужъ, да й зажурилася;
Росла трава, росла, стала посихати:
Дала мати дочку за-мужъ да й стала плакати.

—

4.

Місяць світить, зоря зоріє;
За що-сь мене моя мати лає,
Лає, лає, да хвалиться бити:
—Не йди, доню, на чужину жити.
—На чужині ні ойця, ні неньки:
—Тілько въ саду співа соловейко:
—На чужині все чужиі люде:
—Ой тамъ тобі горенько буде.—

Въ чистімъ полі висока могила,
На могилі червона калина,
На каливі чорний воронъ кряче,
На чужині сиротина плаче:
—Не плачъ, сестро, не плачъ, не журися,
—Тілько однеі слави бережися!
«Ой я слави, слави не боюся;
«Ой я слави по вікъ бережуся.
«Въ чистімъ полі колючая груша:
«Ой тожъ мині отець и матуся.
«Въ чистімъ полі яворъ зелененький:

«Ой тожъ мині братичокъ рідненький!
«Въ чистімъ полі все перепелиці;
«Ой тожъ мині рідниі сестриці.»

—

85.

Зелений дубе! Чи не жаль тобі буде,
Якъ подрубають білу березу люде,
Якъ подрубають гострими топорами,
Повезуть еі битими шляхами?
Моя матюнко! Чи не жаль тобі буде,
Якъ возьмуть дочку въ чужу сторону люде,—
Повезуть еі битими шляхами?
Облилась мати друбненькими слізами:
—Вернися, дочко, вернись, помяркуйся,
—Хочь рочокъ, хочь два у мене покрасуйся.
«Ой не поможе мому личеньку краса,
«Коли накрита моя руса коса.
«Ой кажуть люде, шо мене мати лае,
«А зъ далека йду—ворота одчиняе.
«Сама не знаю якъ ворогамъ годити:
«Чорно, чи біло по міжъ ними ходити.
«Чорно ходячи, то скажуть ледащиця,
«А біло ходячи, то скажуть чепурица.»
—Въ мене хаточка теплая, веселая,
—Ти въ мене дочка любая, сердечная.—

—

Примѣч. По видимому здѣсь двѣ пѣсни. До стиха 8— идетъ рѣчь объ отъѣздѣ молодой женщины отъ матери; отъ 8 до 20 описывается свиданіе ея уже послѣ прожитія нѣсколько времени у свекра. Въ другомъ варіантѣ послѣднихъ стиховъ 8—20 нѣтъ; пѣсня поется такъ:

Зелений дубе! Чи не жаль тобі буде,
Якъ подрубають білу березу люде—
Повезуть еі битими шляхами?
Моя матюнко! Чи не жаль тобі буде,
Якъ возьмуть дочку міжъ чужиі люде,
Повезуть еі битими шляхами?
Охъ, моя дочко, жаловати не буду;
Ти за гуроньку—я объ тобі забуду.
Вивезли дочку за високую гору:
Вернися, зятю, зъ моімъ дитямъ дому!
Вивезли дочку за густиі лози:
Облили матку друбненькиі слёзи!

Примѣг. Бѣлая береза здѣсь символъ невинности, чистоты, какъ вообще въ свадебныхъ пѣсняхъ.

86.

Ой високе да високе
Клинь-дерево одъ води;
Ой хоть воно високе,
Да усе листъ опаде.
Ой хоть листъ опаде,
Да къ берегу припливе,
Ой де-сь у мене муй родъ
Да далеко одъ мене,
Ой хоть же вінъ да далеко,
Такъ жалуе мене.
Ой де-сь мое да дитятко,
Якъ па морі утятко.
Ой де-сь моя да дитина,
Якъ у полі билина.

Куди пойду—вороги
Кругомъ хату облегли.
Куди пойду— не люблять;
Изъ кимъ стану—осудять.

—

87.

Ой гаю жъ мій, гаю! густий не прогляну!
Пустила жъ я голубонька, да вже не поймаю.
А хочь и поймаю, да вже не такого;
Хочь пригорну до серденька, да вже не щирого.
Ой гаю жъ мій, гаю, цвітешъ дуже рідко!
Кого родомъ я не знала—присудивъ мя дідько!
Кого жъ бо я полюбила—стоіть за плечима;
Кого родомъ я не знала тому присягала.
Пусти жъ мене, мати, до броду по воду:
Нехай же я подивлюся, чи красна на вроду?
На уроду хорошая, на личко прекрасная:
Но тілько, доненько, доля несчастная.

—

Примѣг. Стихи 2—3 показываютъ, что здѣсь тоскуетъ женщина вышедшая за-мужъ не за того, кого любила.

—

88.

Поки я була въ свого отця, у своій матусеньки,
Не пожичала лусточки хліба, ні ложечки солі;
А теперъ пожичу и оддати мушу;
Извінчавшись изъ симъ товаришомъ, пропадати мушу.
Прийшла до-дому—нема хліба й солі,
Бігала и не вбігала несчастноі долі.

—

89.

У неділю рано во всі дзвони били;
Тоді братъ зъ сестрою гарно говорили:
«Сестро жъ моя, сестро! часъ тя за-мужъ дати!»
—Оддай мене, брате, не за селянина;
— Оддай мене, брате, да за міщанина:
—У міщанина новая деревня,
—Новая деревня, великая семья:
—По новій деревні люблю похожати,
—Въ великоі семьі люблю розмовляти!

Ой брязнули ключи въ стайні на помості;
Ой пріхавъ братець до сестриці въ-гості:
«Добри-вечіръ, сестро! чи дужа, здорова?»
—Не питайся, брате, чи дужа, здорова;
—Запитайся, брате: яка моя доля?!
—Нагайка-дротянка кровъю обкипіла;
—Шовковая хусточка въ ручкахъ зотліла;
—А вже жъ мої очи не доспали ночи;
—А вже жъ мої руки да й дознали муки;
—А вже жъ мої ноги зазнали дороги.—
«Ото жъ тобі, сестро, новая деревня,
«Новая деревня, великая семья;
«Въ новоі деревні любишъ похожати;
«Въ великоі семьі любишъ розмовляти!»

—

90.

Ой у саду зеленая вишня;
Изъ подъ вишні вода вишла:
Я жъ молода, я жъ хорошая
Дивитися вийшла.
Соколонько на камені,

Муй батенько на Вкраіні.
Мостила мости
Зъ зеленоі тростп,
Сподівала батенька въ-гості;
А батенько мимо двуръ іде,
И до мене не заіде.
Добрий обичай, козацький звичай—
Хоть бачу та й не заплачу.

(Тоже поется о братѣ и о миломъ.)

—

91.

Ой умру я, умру, да буду дивиться:
Чи не буде муй батенько по мині журиться?
Батько зажурився—на столъ исхилився:
Коли-бъ дочку поховати—буду двуръ минати.
Ой умру я, умру, да буду дивиться:
Чи не буде моя мати по мині журиться?
Мати зажурилась—на столъ исхилилась:
Коли-бъ дочку поховати—буду двуръ минати.
Ой умру я, умру, да й буду дивиться:
Чи не буде муй братичокъ по мині журиться?
Братикъ зажурився—на скамью схилився:
Коли-бъ сестру поховати—буду двуръ минати!
Ой умру я, умру, да й буду дивиться:
Чи не буде моя сестра по мині журиться?
Сестра зажурилась—на скамью схилилась:
Коли-бъ сестру поховати—буду двуръ минати!
Ой умру я, умру, да й буду дивиться:
Чи не буде муй миленький по мині журиться?
Милий зажурився, пішовъ підголився:
Сідла коня вороного, да іде жениться!
Постій, милий, не женися: ще я не скончилась!

—

92.

Ромунъ-зільля, ромунъ зільля по дорозі розстилается;
Де-сь муй милий чорнобривий черезъ людей покланяеться.
А що-жъ мині по ромуну: ромунъ цвіте—ягідокъ нема;
А що-жъ мині по поклону, коли ёго самого нема.
—Ой вишнино-черешнино! чомъ ти листу не пускаешъ?
—Молодая молодице! на що слёзи розливаешъ?—
«Тимъ я листу не пускаю, бо лютую зіму маю!
«Тимъ я слёзи розливаю—невірного друга маю!»

—

93.

Ой зъ за гори високоі гуси вилітають:
Ще роскоши не зажила: вже літа минають.
Не зажила въ отця, въ матки, за мужомъ не буду,
Почумъ же я своі літа памятати буду?
Пийте, люде, горілочку, а ви, гусі, воду;
Накажіте, білі гусі, до моего роду.
Не кажіте, білі гусі, що я тутъ горюю,
А кажіте, білі гусі, що я тутъ пануую.
Якъ будете, білі гусі, правдоньку казати,
То не зхоче родинонька въ гостині бувати!
Чи будешъ ти, моя доню, горілочку пити?
Ой боюся, якъ упьюся—буде немилъ бити!

—

94.

Ой хмілю, хмілю, зелений, кудрявий,
Любить мене, моя мати, хороший чорнявий!

Доненько моя, да неправдочка твоя!
Хочь вінъ тебе возьме, вінъ тебе не любить,
Да неславонька твоя!
У лузі калина весь лугъ закрасила;
Невірная дружинонька да весь родъ засмутила.
А я тую калину строщу, зломлю, да й покину,
За невірною дружиною не живу, тілько гину.
Я невірну дружину да на віки покину,
А сама піду до родоньку: я міжъ родомъ не загину.
Пойду я до роду, ажъ рідъ мене не привітае;
Хиба пойду утоплюся тамъ де вода виринае.
Пойду я до світлиці—тамъ седять молодиці:
Чи всімъ імъ така лиха доля, якъ мині единиці.
Въ мене батька немае, а матуся вмирае...
Розступися, сира земля: нехай войду жива въ тебе.

—

Пѣсня описываетъ разныя времена. Въ первыхъ пяти стихахъ описывается разговоръ дочери съ матерью. Мать предостерегаетъ дочь, чтобъ она не выходила за того, который ищетъ ея. Въ остальныхъ, дочь, вышедши за него, жалуется на его невѣрность.

—

95.

Хожу, блужу по надъ берегъ, тяженько здихаю:
Бідна жъ моя головонька, що долі не мае.
Було-жъ мене, моя мати, въ ріці утопити,
Нежли таку несчастливу на сей світъ пустити.
Ой якъ тяжко каменеві подъ воду плинути,
А ще тяжче сиротоньці на чужині бути.
Журилася мати мною якъ риба водою,
Дала мене межи люде—жалуе за мною.
Охъ, Боже ти мій единий! ти моя потіха!
Потішъ мене несчастную—вибавъ зъ того лиха.

—

96.

Тече вода зъ огорода, зъ підъ кореня дуба:
Нема мині одрадности одъ мого нелюба,
Нема мині одрадности ні дъ отця, ні дъ матки;
Сушать мене, въялять мене мої недостатки.
Изсушили, извялили, якъ вітеръ билину;
А якъ тее ясне сонце червону калину.
Ой вирву я зъ рожи квітку, да й пущу на воду:
Пливи, пливи, зъ рожи квітко, ажъ до мого роду.
Якъ приплила зъ рожи квітка, да й стала крутиться;
Вийшла мати води брати, да й стала журиться.
Ой де же ти, моя доню, не дужа лежала,
Шо вже твоя зъ рожи квітка на воді зовъяла.
Не лежала, моя мати, ні дня, ні години:
Попалася въ добрі руки невірній дружині.

—

97.

Идуть мої дні за днями,
Літа за літами;
Я роскоши не зазнала,
Жаль мині за вами.

Я дівкою не гуляла,
За мужемъ не буду;
Почимъ же васъ, літа мої,
Вспоминати буду.

Кажуть люде, що-мъ счастлива;
Я тимъ веселюся:
Ой не знають, якъ я неразъ,
Слізами залькося.

Боже зъ неба високого;
Скороти віка мого!

Ой хто въ світі счастливіший—
Причинься до того!

—

98.

Учинила твою волю:
Поспала за-мужъ молодою!
Біле личко, чорни брови,
Досталися лихій долі!
Лихая доля въ корчомці пье-гуляе,
А якъ прийде до-домоньку, въ головоньку бие.
Я бідна молодая—нагайкою крае,
Нагаечка-дротяненька, а я молоденька;
У тіло влипае, кровъю залипае,
А ще его серденькомъ називаю!

—

99.

Та бодай же я марно пропала,
Шо мене мати за пьяницу дала,
А пьяниця цілий тиждень пие:
Прийде до-дому, цілий день мене бие.
Не бий мене, мій милий, въ соботу:
Покажу я тобі всю свою роботу.
Нечиста, плюгава, ще й къ-тому гидлива;
Мині твоя робота жодна не мила.
Буду бити, буду катовати;
Якъ прийде неділя, буду иншу мати.
На що жъ тобі, милий, иншоі шукати:
Будешъ ти еі на смерть забивати.
Не буду я ее на смерть забивати:
Буду я для ее наймичку держати;

Шобъ вона въ мене легенько робила,
Шобъ вона въ мене хороше ходила.
Коли-бъ тее рідна мати знала,
То-бъ вона по мині зъ жалю умлівала.
Не цурайся мене, моя рідна мати!
Поховай мене, мати, съ соломляной мати
Зроби мині, мати, тонкую сорочку:
Поховай мене въ вишневому садочку.
Викопай мині глибоку могилу:
Посади жъ мені въ головкахъ калину.
Якъ прийдешъ, мати, ягідочокъ рвати—
Будешъ по мині зъ жалю умлівати.

—

100.

Доломъ, доломъ—долиною—
Мандруй, мандруй, дівчино зо мною!
Мандруй, мандруй, не оглядайся,
На погоню не сподівайся!
А вже погоня еі догонила:
—Ой вернися, дівчино, до-дому:
—Плаче отець—мати за тобою.
Нехай плаче, нехай омлівае:
Нехай за пьяницю за-мужъ не дае.
Я пьяниці рада не рада:
Веде зъ корчми его вся громада.
Скоро милий зъ корчми ступае:
Вона окномъ якъ дверьми втікае.
Де-сь ти, мила, и жартувъ не знаешъ;
Я на порогъ—ти окномъ втікаешъ?
Ой я твоі жарти знаю:
Не разъ, не два въ ручкахъ омліваю.
Ой ожино, ой ти зелененька:
Пропала жъ я теперъ, молоденька!

Ой ожино, ой ти білий цвіту!
Завьязаний ти мій милий світу!

—

Примѣч. Въ пѣснѣ два времени. Въ стихахъ 1—9 описывается бѣгство дѣвицы съ кѣмъ-то для избавленія несчастнаго замужества. Въ стихахъ 9—21 она описываетъ свое положеніе по выходѣ замужъ за пьяницу, отъ котораго не могла освободиться побѣгомъ передъ своимъ бракомъ.

—

101.

Посію шевлію раненько въ неділю:
За лютими морозами шевлія не зійде,
Хочъ вона зійде, одъ сонця зовъяне;
Иде милий зъ корчми пьяний—на мене не гляне.
Иде мій миленький зъ корчомки пьяненький:
Одчини, мила, двери, бо я твуй миленький.
Я не одчинюся, бо тебе боюся:
Якъ зачую твуй голосочокъ, де жъ я подінуся?
Въ двери не вмію, въ оконце не вспію. . .
Розступися, сира земле!
Нехай жива войду въ тебе!
Приняла отця и старую неньку—
Прийми, сира земле, и мене молоденьку!

—

102.

Ой у лузі калина білимъ цвітомъ зацвіла;
Мала мати дочку молодую—за пьяницю оддала.
Пьяниця да недбалиця цілий тиждень въ корчмі пье,
А якъ прийде до-домоньку--мене лае, мене бье.

Загули два голубоньки да подъ криницею:
Горе мині, моя матусенько, жити зъ пьяницею.
Просуну я да кватирочку, ажъ матуся въ-гості йде;—
Питаеться дочки молодоі: чи пьяниця въ-дома е?
Прошу я васъ, моя матусенько, да стиха говоріть:
Спить пьяниця въ новій коморі—прошу я васъ не збудіть!
Нехай спить, нехай лежить, да нехай не встане:
Нехай твоя бідна головонька одъ журботи одстане.
Прошу я васъ, моя матусенько, да не лайте ёго:
Въ мене діти маленькиі—горе жити безъ ёго!
Будешъ ти, моя дочко, хліба-солі зароблять:
Будешъ маленькиі діти годувать.
Прошу тебе, моя матусенько, да не жичъ мині того:
Лучче буду мужу догожати, а ніжъ діти годувати.

—

Примѣч. Мѣстоименіе *васъ* въ единственномъ числѣ не употребляется.—Здѣсь оно заносное.—Ст. 1—цвѣтеніе калины—символъ брака; ст. 5—съ воркованіемъ голубей сравнивается здѣсь разговоръ матери съ дочерью.

—

103.

Дала мене моя мати, да не знаю за кого,
За пьяницю гіркого.
Пье пьяниця неділю,—я нічого невдію,
Пье пьяниця другую, а я дома горюю;
А на третю повертае, мене мати посилае,
Посилае мене мати, де пьяниченька шукати:
Чи у полі на роботі, чи въ шинкарки на охоті,
Чи въ корчомці на горілці, чи въ шинкарки на постільці.

Годі, годі, милий, спати—йди до-дому статковати.
Якъ ударивъ милий милу по білому лицю,
Да потекла кровъ гаряча по крамному рукавцю.
Не жаль мині, моя мати, да біленького лиця,
Тілько мині жалко, мати, хорошого молодця.
Пропивъ коня и узду—пропью тебе молоду;
Пропивъ коня и сіделце—пропью тебе, мое сердце;
Пропивъ вози и корови, пропью твої чорни брови,
Пропивъ воли и телиці—пропью твої всі спідници.
. . . . а самъ ляжу въ холодочку.
Де ся взяла кума—штани и сорочку дала,
Штани й сорочку дала, за рученьку узяла,
До корчомки повела—да й горілки купила.

—

104.

Зацвіла калинонька надъ криницею;
Горе мині, матюнко, жити зъ пьяницею!—
Пішла мати вишневимъ садомъ до дочки въ-гості;
Питаеться своеі дочки: чи пьяниця дома?
—Дома, дома, моя матюнко, цить не гомони!
—Лежить пьяниця въ новій світлоньці—гляди ёго не збуди!—
«Нехай вінъ лежить, бодай вінъ не вставъ,
«Щобъ твоеі головоньки не хлопотавъ!
—Не відала моя матюнка, що еі сказать:
—Горе, моя матюнко, зъ нимъ—горе безъ его!—

—

105.

Не шуми, луже, по дуброві дуже;
Не завдавай жалю, бо я въ чужімъ краю;

Бо я въ чужімъ краю якъ на пожарині;
Ніхто мене не пригорне при лихій годині!
Я въ чужому краю якъ билина въ полі:
Ніхто жъ мене не пригорне, головоньки моій.
Ой вийду я, вийду на гору крутую,
Ой стану я, подивлюся на воду биструю:
Тамъ щука-риба грае, бо пароньку мае,
А я бідна сиротина пароньки не маю;
Тілько мині пари, що оченьки кари,
Тілько полюбови, що чорниі брови.
Ой вийду я, вийду на гору крутую,
Ой стану, подивлюся на воду биструю:
Тамъ вода леліе—я на еі дивлюся,
А я таку думку маю, що піду утоплюся.
—Не топися, сердце, бо душу загубишъ:
—Яко-сь то ми будемъ жити, хочь мене не любишъ!

—

Примѣч. Здѣсь женщина, недовольная своимъ мужемъ, жалуется на судьбу. Стихи 17—18 должны заключать рѣчь мужа.

—

106.

Я учора не бувъ, и теперъ не бувъ,
А якъ поіду да на Україну—
Сімъ літъ не буду. . . .
Сімъ літъ не буду; назадъ вернуся;
Сподобалось мині да твое личенько,
Що ти Маруся!
И сюди гора, и туди гора,
А по міжъ тими да гороньками,
Ясная зоря;—
Я думавъ, що то зоря зійшла,

Ажъ то любая да дівчинонька,
По воду пошла;
А я за нею якъ за зорею,
Да сивимъ, сивимъ кониченькомъ,
По підъ горою!
—Дівчинко моя! напій же коня,
—Да зъ холодноі да криниченьки,
—Зъ нового відра!—
«Якъ буду твоя, на пою и два,
«Да зъ холодной да криниченьки,
« Зъ нового відра!

—

107.

«Пусти жъ мене, мати, барвіночку 'рвати:
«А вже жъ наши вороженьки полягали спати!
—Ой едні полягали, другі повставали;
—А вже жъ они тебе, доню, давно обрехали!—
«Нехай они брешуть якъ ся розуміють:
«Якъ та прийде годинонька, вони понеміють.»

—

Ст. 1:—Барвіночку рвати значитъ идти на любовное свиданіе. Барвінокъ=vinca pervinca растеніе.

—

108.

Ой я знаю, ой я знаю, чого мила красна:
Передъ нею й по за нею впала зоря ясна!
Ой упала зоря зъ неба да й розсипалася:
Мила зорю позбірала да й затикалася.

—

ПѢСНИ ЛЮБОВНЫЯ.

109.

Ой місяцю-перекрою, зайди за комoрю!
Изъ кимъ мині любо-мило—изъ тимъ поговорю!
Ой місяцю-місяченьку, не світи нікому,
Тілько мому миленькому, якъ иде до-дому!—
А якъ підешъ, милий, на нічъ—заграй у сопілку;
А я вийду, послухаю, чи ти тамъ, сокілку...
А якъ підешъ, милий, на нічъ—заграй хочь въ листочокъ;
А я вийду, послухаю, чи твій голосочокъ!

—

Предыдущія три пѣсни также принадлежатъ къ любовнымъ.

—

110.

Ой місяцю-перекрою, и ти зоре ясна!
Ой світіть тамъ на подвуры, где дівчина красна!
Ой засвіти, місяченьку, да й розжени хмару,
А якъ піде до другого, то зайди за хмару!—

—

111.

Світи, місяцю, світи, місяцю,
Хочь годиноньку въ нічку;
Нехай переіду, нехай переіду
До дівчиноньки річку.
Нехай переіду, нехай переіду,
Ноги не замочу;
Хай люди знають, хай люди знають,
Що до дівчини хожу.—

—

112.

Туди лози хилилися, куди імъ похило;
Туди очи дивилися, куди серцю мило.
Ой не видко того села, тількі видко хрести;
Туди мині любо-мило очицями звести.
Ой не видко того села, оно видко пеньки:
Туди мині дороженька до моей миленькій.
Ой не видко того села, оно видко грушу:
Туди мині помикае рано й вечіръ душу.

—

113.

Ой на гречці білий цвітъ, да вже опадае;
Любивъ мене гарний хлопець, теперъ покидае.
Нехай же вунъ покидае, якъ самъ собі знае:
Есть у мене красчий, луччий, що мене кохае.
Ой упала зоря зъ неба—нікому світити:
Нема мого миленького—не маю зъ кимъ жити.

—

114.

Привикайте чорні очи сами ночовати:
Нема мого миленького, ні зъ кимъ розмовляти.
Нема мого миленького, рожевого цвіта:
Ні зъ кимъ мині розмовляти до білого світа.
Нема мого миленького—мое сердце ние;
По стеженці, куди ходивъ, трава зеленіе.
Ой часъ, мати, жито жати, бо колосъ схилився;
Ой часъ, мати, за-мужъ дати, бо голосъ змінився.

—

115.

Смутенъ же я, смутенъ темненькоі ночи:
Не сплять моі очи ні въ день, ні въ ночи.

Ой кобъ я мавъ орлові крила,
Полецувъ би я, где моя мила;
Прилетівъ би, сівъ, упавъ на дворі,
Чи не вийде моя мила поскорій.
Ажъ мила виходить, зъ чорними бровами,
Промовляе до мене вірними словами.
—Сивий голубоньку прекрасний!
—Який же ти въ світі несчастний!
—Сядь коло мене, пригорни до себе:
—Скажи щиру правду, що маешъ на сердці?—
«На старій гребельці новий млинокъ меле:
«Не вважай, дівчино, що на насъ, молоденькихъ, говорять.
«Воріженьки будуть брехати.
«А ми будемъ, сердце, кохати!

Примѣч. Вся пѣсня рѣчь молодца.

116.

Коло млина калина
Білимъ цвітомъ зацвіла;
Згодовала удовонька
Хорошого сина.
Такъ згодовала—
Якъ намалёвала;
На мою головоньку—
Щобъ я сподобала.
—Я сегодня тута,
—А завтра поіду!
—Будешъ, мила, припадати
—До моего сліду.
—Будешъ припадати,
—Мене вспоминати!—
Где-сь моего миленького

Весь день не видати.
Чи вінъ коня згубивъ,
Чи зъ дороги збився?
Чи зъ иншою на размові
Где-сь забарився.

Ой якъ коня згубивъ—
Суди жъ ёму Боже!
Якъ зъ иншою на розмові—
Скарай ёго, Боже!
Скарай ёго, Боже,
На гладкій дорозі! . . .
Скоро вінъ подумае
О иншій небозі.

—

Вся эта пѣсня—рѣчь дѣвушки, но она включаетъ въ нее прощальныя слова своего милаго въ стихахъ 9—14.

—

117.

«Ой бувай здорова, дівчинонька моя!
«Не забувай мене, коли ласка твоя:
«Я въ дорогу одъїзжаю,
«На серденьку тугу маю,
«За тебе, дівчино, за тебе, серденько!
—У дорогу ідешъ—дорога счастлива;
—Не забувай мене: я тобі жичлива!
—Тілько въ тімъ тя не впевняю,
—Бо отця и матку маю:
—Чи кажуть чекати,
—Чи тя покидати.—
«Чи-сь така жичлива, що вже покидаешъ:
«Певне ти, дівчино, иншого кохаешъ!
«Не зборонить тебе ні отець, ні мати

«Кілька-неділь ждати,
«Поки не вернуся!»
—Повертай же зъ дороги:
—Самъ ти бачишъ, що вороги
—Намъ на перешкоді...
—Любитися годі!—
Изъ дороги іду—коня попасаю,
Чую черезъ люди—дівча розлучають,
Вони еі заручають,
Але певне не звінчають—
Вона моя буде!

—

118.

—Щось мині тяженько, да на серді трудненько,
—За тобою, муй миленький, шо тя не видненько.—
«Не буде тяженько, не буде трудненько,
«Приіду я, сердце мое, въ неділю раненько.»
Въ неділю раненько, шо ще не видненько,
Ссівъ зъ коника ,привітався—день добрий, серденько!
«Де-жъ ся подівъ румъянець зъ білого личенька;
«Чого ся змінили чорнії оченьки?»
—Есть у мене румъянець зъ Божія хвали,
—Тілько мині чудно-дивно зъ твоеі присяги:
—Ти божився, присягався, що я твоя буду,
—А я того не забуду, поки жива буду!—

—

Примѣч. Пѣсня состоитъ изъ двухъ разговоровъ молодца съ дѣвицею. Первый ст. 1—4 прощальный; второй ст. 7—12 послѣ его возвращенія. Стихи 5—6 описаніе возврата.

—

119.

«Ой вишенько-черешенько! чомъ ягідъ не родишъ?
«Молодая дівчинонько! чомъ гулять не ходишъ?»
—Якъ же мині ягідки родити да за гороньками;
—Якъ же мині пойти гуляти да за ворогами!—
«Ой зродили ягідочки близько перелазу:
«Люблю тебе, сердце-дівчино, одъ першого разу.
«Ой зродили ягідочки—широкий листочокъ;
«Люблю тебе, сердце-дівчино, и твій походочокъ.»

А зъ за гори високоі орелъ воду носить;
Тамъ дівчина козаченька на вечерю просить,
На вечерю, на печену, на рибку линину....
«А вже мині докучило, сердце-дівчино, талярі носячи.»
—Не йди, козаченьку, по горі за мною....
—Ти не будешъ мині мужемъ, я тобі жоною!—

—

120.

Ой іхавъ я коло свого поля,
Да й заплакавъ я до свого коня.
«Ой чого ти, козаченьку, плачешъ?
«Може ти вечеряти хочешъ?»
—Ой вже жъ мині вечеря не мила;
—Люди кажуть: дівчина не моя!
—Хоця жъ моя, да не моя буде:
—Нехай, сердце, набрешуться люде!—
Ой поіхавъ козаченько до дівчини вранці,
Да й поставивъ коня свого въ житі.
—Здорова, здорова, дівчино Наталко!—
«Здоровъ, здоровъ, козаченько Савко!

«Рада бъ я тебе до хати пустити . . . . . .
—Есть у мене въ кишені лучина:
—Засвітимо чорними очима!—

—

Примѣч. Вѣроятно послѣ 13-го стиха долженъ слѣдовать одинъ стихъ, въ которомъ дѣвушка говоритъ, что ей нечѣмъ засвѣтить въ хатѣ.

—

121.

Випускала соколонька зъ рукавонька;
Завертала миленького, завертала:
—Ой вернися, муй миленький, завернися,
—Солодкого меду-вина напийся,
—И на мое біле личенько подивися.
—Спишу твое біле личенько на бумазі,
—Прибью твое біле личенько въ комнаті,
—Сама сяду, молодая, на кроваті:
—Буду твое біле личко цiловати,
—Усякий часъ—времьячко вспоминати.—

—

Примѣч. Въ этой пѣснѣ видѣнъ какъ будто нѣсколько великороссійскій складъ.

—

122.

Коли-бъ же я знала—
Малярики бъ мала,
Я бъ собі милого,
Да й намалёвала.

Я бъ його кучери
Да й позавивала,
Я бъ його кучери
Да й позавивавши,
Да й позолотила.
А позолотивши,
На стінi прибила.
На тій стінi,
Де сидіти мині,
На тій кроваті,
Где лягати спати,
На ту перину
Где спить Катерина.

—

123.

Заржали воронi конi, да одъ корчомки йдучи,
Зачула молода дiвчина зъ рути вiночки вьючи.
Якъ зачула, такъ вискочила, на береженьку стала:—
—Мий Ивасенько, мое серденько—минi пригодонька стала;
—Мала жъ бо я два вiнчики, да минi водонька забрала.—
«Не турбуйся, моя дiвчино, о своей пригодi;
«Маю я пару лебедiвъ—поплывуть проти води!—
«Лебедi пливуть, вiночки тануть, вiнчики потопають,
«Моей дiвчинi, моему серденьку більшъ жалю завдавають!

—

Примѣч. Рута—символъ дѣвственности и незнанія любви; брошенный въ воду вѣнокъ означаетъ прекращеніе этого незнанія. Оттого и въ купальскомъ праздникѣ, по окончаніи обрядовъ, бросаютъ вѣнки въ воду. Купальское празднество, по старославянскому миѳологическому значенію,

безсознательно перешедшему къ отдаленнымъ потомкамъ, символизуетъ бракосочетаніе божества огнесвѣта съ божествомъ-водою и служитъ первообразомъ соединенія половъ на землѣ между людьми.— Въ нашей пѣснѣ дѣвица хочетъ удержаться отъ любви и это выражено въ образѣ плетенія вѣнка изъ руты; потомъ начинается аллегорическій разговоръ между нею и ея милымъ, изображающій бореніе дѣвицы съ чувствомъ.

—

124.

Въ лузі, въ лузі, стоять воли въ плузі;
Вийшла дівчина зъ чорними очима,
Козакові воли погоняла,
Зъ козакомъ всю ночь розмовляла!
—Чомъ ти не прийшовъ, чому не приїхавъ,
—Якъ я тобі, молодому, казала;
—Чи ти коня не мавъ, чи дороги не знавъ,
—Чи тебе мати не пускала?
«Ой я коня маю, и дорогу знаю,
«И матуся мене пускала;
«Въ мене сестра да зростомъ не велика—
«Вона мині іхать не веліла.»
«—Не ідь, не ідь, брате, на тую Украіну,
«—Да не люби вражую дівчину;
«—Бо ти, молодъ козакъ, горілки напьешься,
«—На дорозі зъ кониченька вбьешься.
«Я горілки не пью, одъ меду не впьюся,
«Я, молодий, слави бережуся.
«—Поставлю комору, поставлю новую,
«—Да на тую дівчину молодую;
«—Поставлю сторожу, поставлю ще й варту,
«—Да ще й куплю горілочки кварту.

—Сторожа впилася, и варта заснула,
—А дівчина за козакомъ майнула.

—

Примѣч. Стихи 5—25 заключаютъ разговоръ дѣвицы съ козакомъ. Козакъ—здѣсь, какъ и въ большей части любовныхъ пѣсней, означаетъ просто молодца, а не воина украинскаго. Украина значитъ край, другое село. Въ стихѣ 19 смыслъ тотъ, что сестра поставила за коморей (анбаромъ) людей караулить дѣвицу, когда она будетъ бѣжать къ козаку. Въ южнорусскихъ селахъ нерѣдко случается, что молодые поселяне подстерегаютъ влюбленную чету по ночамъ и мѣшаютъ свиданіямъ. Отъ этого-то въ южнорусскихъ любовныхъ пѣсняхъ такъ часто жалуются *на ворогівъ*. Такъ поступаетъ и здѣсь сестра молодца, желающая разлучить брата съ его возлюбленной.

—

125.

Я по тобі, луже, не нахожуся,
Кого вірне люблю—не надивлюся.
Хожу я, хожу по новімъ двору;
Вижу я, вижу милую свою,
Що ходить, гуляе въ вишневімъ саду,
Співае пісеньку да все до ладу:
«Не ходи въ день, не сміши людей,
«Приходь у-ночи при ясній свічі,
«Щобъ на насъ люде не говорили,
«Шобъ насъ зъ тобою не розлучили,»
—Неволя твоя—розлука моя...
—Хиба насъ розлучить матуся твоя!—
«Насъ не розлучить матуся моя,
«Хиба насъ розлучить сирая земля.
«Насъ не розлучить ні піпъ, ні громада,
«Хиба насъ розлучить соснова хата,
«Соснова хата, висока могила,
«Висока могила, червона калина:

«Висока могила на ручевькахъ,
«Червона калина въ головонькахъ.»

—

Примѣч. Сосновою хатою называется здѣсь гробъ. Калина, свадебное дерево, садилось и на могилахъ молодыхъ людей, какъ символъ не угасающей и по смерти любви. Вся пѣсня-рѣчь молодца, въ которой онъ помѣщаетъ сначала ст. 7—10 пѣсню дѣвицы, а въ ст. 16—20 разговоръ свой съ нею.

—

126.

Вилітала зозуленька да й сказала: куку!
«Дай же міні, моя мила, свою білу руку.
—Якъ же міні, муй миленький, рученьку подати:
—Болить моя головонька—не можно подняти!—
«Приложи жъ ти, моя мила, до головки рути;
«Клади рано и въ-вечері, щобъ здоровій бути!

—

Примѣч. Образомъ прикладыванія руты къ головѣ молодецъ хочетъ сказать дѣвицѣ, чтобъ она не предавалась любовной тоскѣ. Рута, символъ дѣвственности, есть вмѣстѣ символъ воздержанія и терпѣнія.

—

127.

На городі вишня, за городомъ дві;
Любивъ я дівчину не літочко, не два,
Любивъ еі три літа,
А теперъ самъ живу на світі.

Охъ дай же то, Боже, въ счастливу годину,
Жебы-мъ зобачивъ любую дівчину:
Бога на свідку взиваю,
Що еі вірне кохаю.
Дай же мині, мати, орлови крила,
Що би-мъ полетівъ, де дівчина мила,
Скоро сяду на коні,
То буду у дівчини на дворі.
«Зъіздивъ коня, зъіздивъ другого:
«Скажи, сердце, чи буде що зъ того?
«Ой зъіздивъ я всю Украіну —
«Не знайшовъ якъ тебе, дівчину:
«Знайшовъ зъ кіньми и зъ волами,
«Але не знайшовъ зъ чорними бровами.»
—Я жъ тобі кажу при твоемъ роду. . . .
—Коли мене берешъ—бери безъ заводу;
—У мене посагу не буде—
—Возьмуть мене и такъ люде!
«Мині твого посагу не треба;
«Надгородить Господь зъ високого неба.
«Ти въ мене посагъ самая,
«Якъ на небі зора ясная!»
—Теперъ ти кажешъ: зора ясна,
—А потімъ скажешъ: доля несчастна!
—Хоць ти не скажешъ—скаже твоя мати:
—Було убогоі не брати.—
«Чи знаешъ, дівчино, що я твоімъ буду;
«Поки житьтя мого, тебе не забуду.
«Замкну я очи ворогамъ,
«Заткну губи брехунамъ.»
—Теперъ ти мя любишъ на личко румъяную,
—Теперъ ти мя любишъ на всімъ здоровую.
—Сохрани, Боже, натуги,
—Що би ся не дививъ на други.
«Чи ти мене, дівчино, счаровала,
«Чи ти мині принаду дала.»
—Маю я въ Бога надію.
—Що я чаровати не вмію:

—У мене чароньки—чорниі бровоньки;
—У мене принада—сама, молода!—

Пѣсня состоитъ изъ двухъ частей: въ стихахъ 1—12 рѣчь молодца къ матери своей; въ стихахъ 13—44 разговоръ молодца съ дѣвицею. Цѣлая пѣсня есть разсказъ молодца о своемъ любовномъ дѣлѣ.

128.

Місяць світить, сонце гріе;
Безъ коханьня сердце мліе.
Світить місяць о полудні—
Люблять мене все поблудні.

Коли любишъ—люби дуже,
А не любишъ—не жартуй же!
Не задавай сердцю туги;
Не возьмешъ ти—возьме другий.

Ой піду я, утоплюся,
Да на камінь розібьюся. . .
Нехай тее милий знае,
Що зъ коханьня смерть бувае!

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы. Въ ст. 3—4 она сравниваетъ съ слабымъ блескомъ мѣсяца въ полдень любовь повѣсъ, ищущихъ ея расположенія.

129.

Чого-сь мині тяжко-важко, на серденьку туга;
Нема мого миленького, нема мого друга!
Ой приїхавъ муй миленький въ неділю раненько;
Злізъ зъ коника, привітався: — день добрий, серденько!
— Ой чи здорова, чи не тужишъ чого?
— Чи не маешъ надъ мене иншого? —
«Передъ Богомъ присягаю,
«Що иншого не маю,
«Тілько тебе, сердце мое, надъ житя кохаю!»

—

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы. Въ первыхъ двухъ стихахъ она описываетъ свою тоску до прибытія милаго, но вмѣсто прошедшаго времени употребляетъ настоящее; въ стихахъ 5—9 разговоръ съ нимъ.

—

130.

Ти поїдешъ, муй миленький: я о тя гадаю:
Эй чи любишъ ти такъ мене, якъ я тя кохаю.
Обіждайте, обмовляйте своіми язиками;
Вже не буде жадноі зміни нігди межи нами!
Ахъ я бідна несчастлива! що буду чинити,
Що не могу надъ милого иншого любити?
Нехай мині весь світъ дають — не хочу нічого;
Бо вже нема и не буде, надъ миленького!
Ой, Господи милосердний! глянь на мене нині:
Не дай мині загинути молодій дівчині.
Не дай мині загинути, да й мому милому;
Коли маешъ счастя дати, дай разомъ и ему!
Ото я тя, Боже, прошу и буду просити:
Дай же мині якъ найбільшей зъ миленькимъ пожити.
Шумить річка не величка да й шумить якъ зъ лука;
А вже-жъ мині, сердце мое, зъ тобою розлука.

Ой якъ тяжко каменеві безъ води плинути:
Ой такъ тяжко, сердце мое, безъ тебе тутъ бути!
Два голуба воду пили, а два колотили;
Бодай тіі не сконали, шо насъ розлучили:
Що они насъ розлучили зъ коханоі пари. . . .
Бодай тіі не сконали, да й счастя не мали!
Эй місяцю, місяченьку! не світи нікому,
Тілько мому миленькому якъ піде до-дому!
Эй місяцю, місяченьку, засвіти тихенько,
Світи мому миленькому: якъ иде—видненько!

—

131.

Світи, зоре, світи, зоре, світи, не ховайся:
Якъ поідешъ, муй миленький, та й хутко вертайся!
Всюди гори, всюди гори—нігде води пити—
Пішли хлопці за границю—нікого любити.
Пішли хлопці за границю, що ми іхъ кохали;
Тілько тіі баламути сами ся зостали.
Пливе човенъ, пливе човенъ, пливе и весельце;
Чомъ ти мене такъ не любишъ, якъ я тебе, сердце!
Еденъ милий на Волині, другий на Вкраіні:
Розервали мое сердце на дві половини.
Ой я того на Волині людямъ подарую:
А за тимъ, що на Вкраіні, сама помандрую.
Скрипливиі ворітечки—не могу заперти:
Кого люблю—не забуду до самоі смерти!—

—

Примѣг. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы. Ст. 8:—сравненіе сердца полнаго любви, съ челнокомъ, наполненнымъ водою. Ст. 13:—сравненіе неугомоннаго голоса любви съ скрипливыми воротами.

—

132.

Налетіли сіри гуси, стали жировати;
Наіхали козаченьки—стали ночувати.
Ой чомъ же ви, сіри гуси, да не жировали:
Ой чомъ же ви, козаченьки, не заночовали?
«Чомъ ти мене, моя мати, рано не збудила,
«Ой якъ тая козаччина зъ села виходила?»
—Тимъ я тебе, моя доню, рано не збудила,
—Щоби ти за козаченькомъ не тужила!—
«Поідь же ти, моя мати, до міста до Колкувъ,
«Купи мині, моя мати, за копійку голку,
«А за штири золотіі червоного шовку,
«Ой вишию козачині шовкову сорочку.»
Шовкомъ шила, шовкомъ шила, золотомъ гаптовала;
Ой то тому, козаченьку, що вірне кохала!

Примѣч. Пѣсня старинная, извѣстная во всей южно-русской землѣ. Въ четырехъ первыхъ стихахъ сравненіе съ пролетающими дикими гусьми козаковъ; въ послѣднихъ стихахъ, разговоръ дочери съ матерью. Пѣсня эта живописуетъ тѣ времена, когда козацкіе полки безпрерывно бродили съ мѣста на мѣсто, и нерѣдко козаку случалось мимоходомъ на короткое время побывать въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ ему прежде было мило.—Колки—мѣстечко въ Полѣсьѣ (въ Волынской губерніи.)

133.

Ой кіньirже, води не пье, дороженьку чуе;
Ой Богъ знае, Богъ відае, где муй милий ночуе,
Чи у полі, чи у полі, чи въ великій дорозі. . .
Чи у пана гетмана да стоіть на залозі.
Якъ у пана гетмана—поздоровъ ёго, Боже!
Якъ у теі негуднищі—покарай ёго, Боже!

Привязавши кониченька до червоноі калини,
А самъ пойшовъ молоденький до дівчини въ перини.
Сиділи у перинахъ, стиха говорили:
--Ой чи будешъ, дівчинонько, по мині тужити,
—Якъ я піду да поіду на Вкраіну жити?—
«Ой не буду, козаченьку, не буду й не буду;
«Ти поідешъ за гіроньку—я зъ иншими буду!»
Еще козакъ не заіхавъ за нові ворота;
Да не знала дівчинонька, що въ рукахъ робота...
Еще козакъ не заіхавъ за жовтні піски,
Не взялася дівчинонька ні істи, ні пити;
Еще козакъ не заіхавъ за густні лози:
Обіляли дівчиноньку друбненькиі слёзи.
Вернися, козаченьку, хвора мати вмірае;—
Не вернуся, пане брате, хочь заразъ конае!
Вернися, козаченьку, вже дівчина вмірае:—
Хочь би коня розігнати, аби дівчину застати!

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы. Въ стихахъ 7—13 она описываетъ свое послѣднее свиданіе съ козакомъ; въ стихахъ 14—19 свою тоску по немъ; въ стихахъ 20—23 она воображаетъ о любви его къ ней и думаетъ, что онъ не воротился бы, если бъ умирала его мать, но воротился бы, если бъ сказали, что умираетъ его возлюбленная.

134.

Повій, повій, вітерочку, зъ глибокого яру;
Прибудь, прибудь, муй миленький, зъ далекого краю!
Ой радъ би я повівати, да яри глибоки;
Ой радъ би я прибувати, да краі далёки.
Глибокиі криниченьки—залізниі ключи:
Да вже жъ мині надокучило миленького ждучи.
Якъ пошлю я чорну галку на Дінъ риби істи:
Ой принеси, чорна галко, одъ милого вісти.

Полетіла чорна галка да й не барилася.
Да принесла таку звістку, щобъ не журилася:
Не журися, дівчинонько, въ тугу не вдавайся;
Ти — молода, за-мужъ підешъ, а я оженюся!
Мела хату, мела сіні, да й засміялася;
Вийшла мати води брати, да й догадалася.
—Чого, дочко, чого, дочко, да засміялася?—
«Хиба жъ би я дурна була, щобъ я призналася!
«Ой пий, мати, тую воду, що я наносила;
«Шануй, мати, того зятя, що я полюбила.»
— Буду лити, буду лити, буду розливати;
— Нелюбого зятя маю — буду розлучати.—
«Не розливай, мати, води — бо важко носити!
«Не розлучай, мати, зятя—тобі зъ нимъ не жити.
«Хочь бий, мати, хочь лай, мати, да вже не научишъ!
«Нелюбого зятя маешъ—по-вікъ не розлучишъ!»
—Буде тобі, доню, буде лихая година,
— Що ти сёго козаченька щиро полюбила.
—Донько моя, коханочко! така твоя доля;
— Полюбила козаченька — була твоя воля!
—Живи, доню, въ свою волю, такъ якъ полюбила;
— Не жалкуй на свою матірь, що тебе згубила. —
«Ой не буду жалковати, моя рідна мати:
«Яку мині дасть Богъ долю — буду горювати!

—

Примѣч. Вся пѣсня — рѣчь дѣвицы, тоскующей по миломъ и утѣшающей себя его возвращеніемъ. Въ стихахъ 1—4 сравненіе желаемаго прибытія милаго съ вѣяніемъ вѣтра. Въ стихахъ 5—6 сравненіе тоски ожиданія съ трудностью добыванія воды изъ глубокаго студенца съ желѣзнымъ крюкомъ. Стихи 7—12 заключаютъ фантастическое посольство галки; подобное посольство птицъ не рѣдко въ южнорусской народной поэзіи: этотъ образъ истекаетъ изъ старипнаго вѣрованія въ птицеволхвованіе; вѣроятно и здѣсь дѣвица по какому-нибудь суевѣрному замѣчанію о полетѣ галки выводитъ свои заключенія. Въ стихахъ 17—32 дѣвица вооб-

ражаетъ себѣ, какъ она будетъ говорить съ своей матерью, когда пріедетъ ея милый.

—

135.

—Лае мене родинонька, щобъ я тя не любивъ. . .
—Хиба би я свое житя загубивъ! . .
—Нехай лае, нехай мучить, хочъ би и забила:
—Щожъ я виненъ, що матуся тебе полюбила?
—Полюбила вона тебе и буде кохати;
—Прошу, сердце, аби вільно було запитати:
—Скажи, сердце, правду, чи мя кохаешъ,
—Чи ти мене, молодого, зводити гадаешъ?
«На що-жъ твое запитанье, чи я тя кохаю;
«Чи тобі своей милости мало знаковъ даю?»
—Правду, сердце, говоришъ—самъ я тое знаю;
—Коли жъ бо я твоімъ буду—надіі не маю!
«Ой Боже муй милостивий! чи-то твоя воля?
«Ой чи такая наша доля.»
—Просимъ Бога, а Богъ на насъ гляне милостивий:
—Ходімо, звінчаймось, будемо счастливі!—

—

Вся пѣсня разговоръ молодца съ дѣвицею.

—

136.

Пішовъ я разъ на улицю да й тепера каюсь;
Улюбився у дівчину, що й восні жахаюсь!
Сердце мое заміраe—хоть не радъ, да плачу,
Якъ своеі миленькоі хоть денёкъ не бачу.
Молодиці и дівчата стали говорити,
Що такъ часто на улицю я зачавъ ходити.

Уся челядь догадалась, чого я вздихаю—
И тепера всі вже знають, кого я кохаю;
Не втаїться те кохання якъ у мішку шило:
Заразъ зъ боку всі зобачуть—що для кого мило!
Очи карі, брови чорни—любо подивиться,—
Личко повне якъ калина—чому не влюбиться!
Личко біле, станъ тоненький, голосъ соловьіний:
Чому такой не любити, Боже муй единий!
Що хороша, то якъ рожа—хто не гляне—ахне!
Пойшовъ би я еі сватать—гарбузою пахне.
Коли бъ Богъ давъ, щобъ я зъ нею шлюбомъ обручився:
Підъ шкло бъ еі въ рамки вправивъ, сівъ би да й дивився!

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь молодца. Ст. 16:—тыкву даютъ на сватаньѣ, въ случаѣ отказа.

137.

Ой морозе, марозику, добрий чоловіче;
Зморозь того когутика, нехъ не кукуріче;
Зморозь того качурика—нехай качка кваче:
Засватавъ я вбогу дівку—нехъ богачка плаче.
А богачка вража дочка не хоче робити,
Начіпляе коралнківъ, щобъ еі любити;
Начіпляе коралнківъ на білую шию:
Люби мене, ти, Семене, або ти, Василю!
Пливе, човенъ, пливе човенъ, пливе и весельце;
Чомъ ти мене такъ не любишъ, якъ я тебе сердце!
Пливе човенъ, пливе човенъ, коли бъ не пролився:
Де-сь муй милий у дорозі, коли бъ не барився.
Приізджае муй миленький въ неділю раненько;
Злізъ зъ коника, привітався:—день добрий, серденько!
—Ой день добрий, моя мила, якъ ся ти маешъ?

— Ой чувъ же я черезъ люде — иншого кохаешъ. —
«Присягаю передъ Богомъ — иншого не маю,
«Оно тебе, сердце мое, на віки кохаю!»

—

Примѣч. Первые восемь стиховъ рѣчь молодца; стихи 9—18 рѣчь дѣвицы, которая описываетъ свой разговоръ съ милымъ. По видимому нѣтъ связи между первою и послѣднею половиною пѣсни; вѣроятно двѣ пѣсни соединены въ одну. Въ стихахъ 1—4 сравненіе чванной богачки съ пѣтухомъ и съ уткою. Съ плаваніемъ челнока сравнивается путешествіе молодца.

—

138.

А хто хоче Гандзю знати,
Прошу мене запитати;
Прошу тебе — дай мі віру.
Скажу тобі правду щиру.
Моя Гандзя коби рожа,
Якъ тополя — така гожа,
А въ румъянцю така сила,
Що всі цвіти закрасила!
Нехай богачъ такъ нехвалить,
Що мі Гандзюти позбавить;
Не видре і жадна сила!
Мині Гандзя люба мила.
Якъ я Гандзю не зобачу —
Завжди тужу, завжди плачу;
Якъ я, Гандзю, при тобі —
Мое счастя при мині;
Якъ я, Гандзю, одъ тебе —
Мое счастя одъ мене;
Якъ я Гандзю зобачу,
И чи въ слєту, чи въ погоду —
Иду веселъ на роботу!

—

139.

—Я до тебе, дівчинонько, я до тебе дохожавъ,
—Я до тебе, сердце мое, чорну стежку утоптавъ.—
Топчи, топчи, жвавий хлопче, я ще згірша утопчу;
Я на теі дорозі клинь-дерево посажу.
Рости, рости, клинь-дерево, рости въ гору високо;
Поіхавъ муй миленький въ чужий край далёко.
Ой вийду я за нові ворота,
Стану собі при куточку якъ бідна сирота.
Ой виняла изъ кармана тонкий білий платочокъ,
Обтерла чорни очи и брови якъ шнурочокъ.
Хилітеся, густі лози, звудки вітеръ віе;
Дивітеся, чорни очи, звудки милий іде;—
Хилилися густі лози, да вже перестали;
Дивилися чорни очи, да й плакати стали!

—

Примѣч. Вся пѣсня рѣчь дѣвицы, которая припоминаетъ, въ стихахъ 1—4, свой разговоръ съ милымъ. Она хочетъ посадить дерево на дорожкѣ, которую протопталъ къ ней милый, на память. Въ ст. 4 она обѣщается утоптать эту дорожку, желая тѣмъ выразить, что безъ милаго она будетъ часто ходить по ней, воспоминая о немъ.—

—

140.

Шумить мині якъ у млині въ моей головоньці;
Де-сь муй милий чорнобривий въ чужій сторононьці.
Повій, вітре буйнесенький, зъ глибокого яру;
Прибудь, прибудь, муй миленький, зъ далекого краю!
—Якъ же мині повівати, коли яръ глибокий;
—Якъ же мині прибувати, коли край далёкий!—
Хилітеся, густи лози, звудки вітеръ віе;
Дивітеся, чорни очи, звудки милий іде!
Хилилися густи лози, да й вже перестали;

Дивилися чорни очи да й плакати стали!
Ой ссучу я яру свічку, да й пущу на річку;
Не поможе, милий Боже; розливсь Дунай—річка!
Нема лёду, нема броду, нема й переходу:
Пливи, милий, до милоі черезъ бистру воду!
Не світи, місяченьку, не світи нікому,
Оно мому миленькому, якъ иде до-дому!

—

Примѣч. Вся пѣсня рѣчь дѣвицы. Въ ст. 11 она думаетъ послать милому свѣчу, чтобъ ему удобно было переходить черезъ рѣку, потому-что восковая свѣча, какъ вещь употребительная при богослуженіи, по вѣрованію народному, заключаетъ спасительную силу.

—

141.

Ой у полі на роздольі—
Тамъ козакъ недужъ лежить;
А его дівчина вірне доглядала,
Що матуся не знала.
Везуть козака, везуть молодого
Да сивими волами;
Плаче дівчина, плаче молодая
Да друбними слізами.
—Ой не плачь, дівчино, ой не плачь, рибчино,
—Да не вдавайся въ тугу;
—Якъ я живъ буду—тебе не забуду;
—Я въ-осені въ тебе буду!
«Не штука, козаче, не штука, молодий,
«Да до осені ждати;
«Якъ схоче моя стара мати
Да за иншого оддати!.....
—Якъ схоче твоя мати
—Да за иншого оддати,—
—Пиши друбні листи на білій бумазі—

—Да давай мині знати!
«Не штука, козаче, не штука, молодий,
«Друбни листи писати . . .
«Треба рано встати, треба подумати,
«Черезъ кого переслати!»
—Перешли, дівчино, перешли, рибчино,
—Черезъ чорную галку:
—Буду шановати, буду поважати
—Якъ рудную матку.—

—

Примѣч. Здѣсь снова замѣчательное повѣрье о сообщеніи посредствомъ птицъ.

—

142.

Вийду я за ворота, роскушу орішокъ.
Роскусивши той орішокъ, вийму я ядерце.
Вийди, вийди, дівчинонько, потішъ мое сердце!
Мое сердце зрадливое звичаю не знае;
Ой по горахъ, по долинахъ туманъ налягае,
А міжъ тими туманами сизъ голубъ літае;
Вінъ літае, буркотае, голубки шукае.
Зострічався сизий голубонько зъ буйними вітрами,
Ой ви вітри буйнесеньки, чи далеко бували;
Чи не чули, не видали моей голубочки?
Вона сизокрила—личко якъ калина!

—

143.

По підъ мостомъ, трава ростомъ;
Люблю того козаченька, що хороший зростомъ;
Люблю ёго, хвалю ёго, хвали ёго мати,

Де стояли розмовляли, підківочки знати.
Коли бъ мині да давъ Господь раннішъ неньки встати,
Да вирвати василечки да й позамітати;
А я жъ да й проспала—ненька раннішъ встала,
Василечківъ повирвала, да й позамітала.

—

Примѣг. Вся пѣсня рѣчь дѣвицы. Василекъ—символъ приличія.

—

144.

Ой по лужечку хожу,
Да калиноньку ломаю,
Калину ломала,
До серденька клала.
Чи не перестану я тужити?
Ой оріше, орішечку,
А ти оріховий цвіте!
Молодая якъ ялина,
Червоная якъ калина,
Завъязаний світе!
Ой где жъ моя дружина
Въ темнімъ лісі заблудила;
Тілько знати слідочокъ
Одъ білихъ ножочокъ,
Де дружина походила!
Ой піду я у лісочокъ
Да вирву листочокъ,
Шобъ не павъ пилочокъ,
Де дружина походила!

—

Примѣг. Вся пѣсня, вѣроятно—рѣчь молодой женщины, любящей другаго, кромѣ мужа, потому-что выраженіе *завъязаний світъ* значитъ несчастный бракъ, а можетъ быть

это рѣчь дѣвицы, которой угрожаетъ разлука съ любезнымъ и бракъ съ немилымъ.

—

145.

Ой дівчина козака любила,
По садочку за ручку водила,
Всі яблучка оборвала,
Козаченька годовала:
Я жъ думала, шо муй буде,
А онъ пойшовъ межи люде:
Целовала, миловала,
До серденька пригортала:
—Ой козаче, ти отецький сину,
—Ой же ти казавъ: по-вікъ не покину,
—А тепера покидаешъ,
—Сердцю жалю ти завдаешъ,
—И своёму и моёму.
—Ой ти козаче, вернися!
—Есть у мене медъ—вино—напийся!—
«Ой не буду вертатися,
«Меду—вина впиватися!
«Лише було не знатися.»
—Ой у полі криниця безодна,
—Тече зъ неі водиця холодна;
—Якъ я зхочу, то напьюся,
—Кого люблю—обнімуся,
—И нікого не боюся!—

—

146.

Ой встань, милий, вже день білий; зачало світати,
А я плачу, а я тужу, що тя не видати.
Не любила я жадного, хочъ іхъ було сила;

Щобъ я була тебе нігди въ світі не виділа.
А теперъ я побачила—ти-сь любишъ иншую,
Щобъ ти такъ за мною туживъ, якъ я за тобою!
Або нехай виїзжае въ далекі сторони. . . .
Або нехай мі зазвонять въ голосниі звони!
Нехъ на тебе всі несчастя съ світа зпаде й зъ неба;
Що я вірне тебе люблю—ростатися треба!
А я скажу на могилі ті слова вилити:
Уміраю: не хочеть мя муй милий любити!

—

147.

Хожу, блужу и вздихаю тяженько до неба;
Зъ тяжкимъ жалемъ промовляю: розстатися треба.
Которі причиною до нашей розлуки—
Бодай же іхъ не минали зъ того світа муки!
Будь счастливий изъ другими, а я плакать буду,
А я твоей невдячности нігди не забуду.
А я тебе вірне люблю—самъ Богъ тее знае;
Котори насъ розлучають—нехъ іхъ Богъ карае!
Де-сь ти мене, моя мати, въ церкву не носила,
Що ти мині, моя мати, долі не впросила.
—Я жъ тя до церкви носила—Богу молилася;
—Така жъ тобі, моя доню, доля судилася.—
Лучше була мене, мати, въ купелі заляла,
Ніжъ мя таку несчастливу на сей світъ пускала.
—Въ купелі мати не заляла, не могла заляти,
—Но мусила-мъ, моя доню, я жъ тя годувати.—
Не я въ літяхъ, не я въ літяхъ, не я въ худобоньці,
Тілько мині журба й лихо въ моей головоньці.
Тоді тобі усі діла на памяти стануть,
Оно мої мертви очи на тебе не глянуть.

—

148.

Летівъ орелъ по надъ моремъ, да й летячи кряче;
Не едная дівчинонька за мною заплаче.
Степъ широкий, всюди видно—милоі не бачу,
Якъ згадаю яке слово, то й гурько заплачу.
Очи моі чорненькиі, біда жъ мині зъ вами,
Не хочете ночувати жадну нічку сами.
Привикайте, чорни очи, сами ночувати:
Нема моей миленькоі: ні зъ кимъ розмовляти.
Ходжу-блужу, ходжу-блужу якъ те сонце въ крузі;
Чи я стану, чи що роблю—мое сердце въ тузі.
Ходжу-блуджу, ходжу-блуджу, свуй вікъ каратаю;
Ой такъ мині Богъ назначивъ—що жъ діяти маю!
Боже жъ ти муй милосердний! Який же ти сильний!
Чи е въ світі такий другий, якъ я, несчастливий?
Ой безъ счастя я вродився и безъ счастя гину;
Породила мене мати въ лихую годину.
Розступися, сине море, въ своей широкости:
Нехай жя я житя кончу въ твоей глибокости.

—

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь молодца.

—

149.

Сидить собі козаченько, думае-гадае;
Самъ зостався на чужині, дружини немае.
Нема въ мене дружиноньки, ні счастя, ні долі;
Самъ зостався на чужині якъ билина въ полі.
Ходить голубъ коло хати, сивий, волохатий,
Якъ загуде жалубненько—на сердцю тяженько.
Ой не ходи, голубоньку, коло моей хати;
Принеси муй голосочокъ милоі до хати!
Ой пойду жъ я до криниці пити води зъ дкеньця;

Ой безъ ножа, безъ талірки не край мого сердця!
Ой ти стоишъ, да все зъ иншимъ, стиха промовляешъ,
И безъ ножа, безъ талірки мое сердце краешъ.

—

Примѣч. Вся пѣсня рѣчь молодца, жалующагося на невниманіе той, которую любитъ.

—

150.

Нема милого, нема мого друга,
Тілько зосталася въ сердцу моемъ туга;
Я о нимъ мислю и не забуду;
Я его любила и любити буду.
Не знаешъ, милий, що въ сердцю моёму;
Не скажу правди нікому другому;
Висхну одъ жалю и проплачу очи:
Тебе не забуду а ні въ-день, ні въ-ночи.
Я несчастлива у своёго роду:
Всі мі дні смутни навітъ и въ погоду;
Въ цілому світі я счастя не маю;
Той мині невдячний, котрого кохаю.
Нема на мене ні дня, ні ночи,
Кобъ перестали плакать мої очи;
И сонъ на очахъ моіхъ не бувае;—
Скоро очи замкну—смутокъ пробужае.
Ой хто причиной несчастя мого,
Нехай мої очи всі падуть на того...
Нехай той счастя и долі немае,
Хто мене зъ моімъ милимъ розлучае!

—

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы.

—

151.

Безперестанно я о томъ думаю.
Чи будешъ ти моя, я о тімъ не знаю;
Идуть мої літа
Марне зъ сёго світа!
Піду въ край пустий, где птахъ . . . . .
И буду волати: горе жъ мині, горе!
Идуть мої літа
Марне зъ сёго світа!
Где слёзи падають на камінь який,
Хочь би найтвержий, то пороблять знаки;
Идуть мої літа
Марне зъ сёго світа!
Тужу жъ я, тужу, самъ не знаю чого:
Бо котру я люблю—не знаю для кого;
Идуть мої літа
Марне зъ сёго світа!
Тужу жъ я, тужу, що-день, що-година,
Бо котру люблю—теї тілько нема;
Идуть мои літа,
Марне зъ сёго світа!

—

Примѣч. Въ стихѣ 5-мъ пѣли мнѣ: где птахъ не оре—совершенная безсмыслица.

—

152.

Ой щобъ такъ тобі якъ теперъ мині,
Прийшлось погибати. . .
Ой мусивъ би ти не разъ и не два,
Тяжко заплакати.
Ой ти поїхавъ, мене покинувъ,
А я, бідна, плачу;

Сплакала очи, темноі ночи,
Що світоньку не бачу.
Ой ти поіхавъ—мене покинувъ,
Сироту на чужині;
Плачу-ридаю, тя вспоминаю,
Въ кожнісеньку годину.
Ой ти поіхавъ, мене покинувъ,
Молоду уродливу,
Шо ся зачала вірне любити
Въ годину несчастливу.
Вірне любила, якъ присягала
Въ вірности вмірати,
Да й прийшлося за мою вірность
Въ несчасті погибати.

—

Примѣч. Вся пѣсня—рѣчь дѣвицы.

—

153.

Ой ти мой милий, голубоньку сивий,
Не по правді живешъ,
Мимо муй двуръ, мимо воротечки,
А до иншоі йдешъ;
До инmоі йдучи тамъ медъ—вино пьешъ,
А мині молоденькій, моему серденьку,
Да жалю завдаешъ.
Я садъ садила, садъ поливала—
Не принявся веселъ....
Кого я любила, кого вірне кохала,
Не судивъ мині Богъ.
Я садъ садила садомъ-виноградомъ,
Надукола весь двуръ,

Ой щобъ не зайшовъ, щобъ не завинувъ,
До тебе голосъ муй!

—

Примѣч. Рѣчь дѣвицы.

—

154.

Просуну я да кватирочку, ажъ кладочка движить;
А вже моя милая дівчина по воду біжить.
Просуну я да кватирочку, ажъ кладочка вросла;
А вже моя милая дівчина зъ водою пришла;
Просуну я да кватирочку, ажъ три горли воду пьють;
А уже жъ мою любую дівчину да до шлюбу ведуть.
Одинъ веде за рученьку, другий за рукавъ,
Ажъ третій гляне, серденько вяне—що любивъ да не взявъ.

—

155.

А надъ річкою, надъ бистренькою,
Седить голубець изъ голубкою;
Зайшовъ стрелець изъ за гори,
Вдаривъ голубця зъ правого крильця.
Седить голубка, седить сивенька,
Седить же вона въ конці роженька,
Седить голубка, жалостно гуде!
—Ой цить, голубко, да й не гуди!—
«Піду крозь землю, істи не буду;
«Істи не буду, пити не буду,
«Крозь землю піду—жити не стану!»
—Ой цить, голубко, ой цить, сивенька,
—Вийди стань конець роженька.

—-Ой есть голубцівъ повнесенький двуръ!—
«Есть голубець рябокриленький;
«Сякий не такий, якъ муй миленький!»

—

156.

Ой тамъ за горою за високою,
Седить голубъ зъ голубкою;
Седючи въ парі цiловалися,
Сивими крилами обоймалися.
Ой вилетівъ орелъ зъ чорноі хмари,
Розбивъ, розогнавъ голубку зъ пари;
Голубка седить, жалібно гуде,
Що вже зъ голубомъ жити не буде!
Седить же вона да й нарікае,
Сивого орла да й проклинае;
Що-мъ зъ твоей ласки пару стратила,
Бо-мъ свого милого вірне любила.
Ой прилетіло самцувъ пулъ-копи,
На те седлиско, де голубка седить.
Сіли, втужили, стали питати:
Чомъ не пускаешъ гостей до хати?
Вона імъ рекла зъ жалемъ великимъ:
—Більшей не хочу знатися ні зъ кимъ:
—Стратила мужа свого милого,
—Більшей не хочу знати нікого.
«Голубко сива! на що вважаешъ,
«Чи на ту вроду, що красну маешъ?»
—Що-жъ мині по вроді, що врода красна,
—Коли-жъ моя доля несчастна.—

—

Примѣг. Голубка здѣсь—аллегорія вдовы.—

—

157.

Щобъ я була тее знала,
Що я теперъ роздумала;
Лучче було не познати,
Якъ познавши покохати!
Я якъ думала такъ якъ люде;
Може добрий . . . нехай буде!
А онъ мислить що лишшого:
Глядить, бачу, грошей много.
Хтіламъ ёго шановати,
Свое сердце ему дати;
А онъ собі розобравъ,
Розглядівся да й не взявъ.
Теперъ такий світъ наставъ,
Яку небудь—зъ грішми взявъ;
А якъ скоро мало гроша—
То не возьме, хоць хороша!
Чи то мила, чи то гожа—
Чи то красна яко рожа,
Чи розумна—не питай,
Тілько много гроши май!
Не едні, що гроши мають,
Слізами ся заливають,
А онъ мислить, що зъ грошима
Лучче жити, якъ зъ очима!
Не знаешъ ти що, небоже!
Якъ Богъ мині допоможе;
То я зъ грішми похвалюся,
И безъ тебе обойдуся.
Тоді будешъ проситися,
А я буду сміятися;
Тоді будешъ добре знати,
Якъ зъ дівчини жартовати.

—

158.

На що мене зачіпаешъ,
Коли милу другу маешъ;
Я не така, який ти —
По двохъ разомъ любити!
Бутсімъ ти мене кохаешъ,
А зъ другою розмовляешъ;
И сусіда мні казала,
Що одъ тебе перстень мала.
Якби-сь еі не кохавъ,
То би перстня не дававъ;
Ти зъ такою ся поводишъ.
Що такъ зводить, якъ ти зводишъ.
Буду такого шукати,
Щоби мала вікъ зтерати;
Щобъ тілько мене кохавъ,
Другоі милоі не мавъ.
Пойди жъ собі до біди,
Більше мене не нуди,
Я зъ роскоши да въ біду,
Да за тебе не піду.

—

159.

Ой вудки жъ я уродився;
Таки жъ бо я въ трохъ влюбився;
Любивъ Гандзю, Катерину,
Ще й Тетяну чернобриву.

Ой піду жъ я по улиці, —
Стоять гарні молодиці:
То чорняві, то біляві, —
На кого глянь — то всі браві.

Якъ я вийшовъ до криниці —
И тамъ стоять молодиці:
Одна стоіть, бере воду—
Подивлюсь на еі вроду.

Дала мині води пити;
Не жаль гарной зачепити.
Тамъ то гарна, тамъ то мила,
Ще й до того чорнобрива.

Гарнихъ хлопцувъ въ корчмі знае;
Батько зъ корчми виглядае:
Утікай же, гарний хлопче.
Иде батько—бити зхоче.

Не такъ мині ті дівчата,
О якъ тіі молодиці . . .
Лають мене—я не дбаю:
Котру бачу—ту кохаю!

Надъ річкою стоіть хата;
Тамъ дівчина зуховата:
Еще она рачковала,
Якъ ся міні сподобала.

—

160.

У тихому Дунаві щука риба хвилі гонить;
Нагнівився мій миленький, да й до мене не говорить;
Коли будешъ говорити, то говори щиру правду,
Якъ не будешъ говорити, то я собі иншого знайду.
Коли маешъ говорити, то говори не безпечне;
Коли мене вірне любишъ—до иншоі не конечне!

—

161.

—Ти дівчино прекрасная,
– Чому-сь така невдячная?
—Зъ разу-сь мене полюбила,
—А на потимъ мя зрадила.
—Ти думаешъ. що ти красна,
—И для того така счастна:
—Любишъ того, що богатий.
—Потимъ будешъ жаловати!—
«Не думаю о красоту,
«Маю надію на цноту;
«Не люблю я богатого;
«Знаю щирость для вірного!
«Баламуте сёго світа!
«Хтівъ—есь мене роскохати,
«Потимъ ся зъ мене сміяти!
«Одченися, напастнику,
«Маешъ ти дівчатъ безъ ліку;
«Котру бачишъ—тую любишъ,
«Не я тебе—самъ ся гудишъ!»

—

162.

Ой ти милий, чорнобривий, ой будь же ти ласкавъ:
Ой не стреляй моіхъ утятъ, якъ полетять на ставъ.
Утенята-лебедята не нароблють шкоди;
Напившися въ ставу води летять до господи.
Не погожа въ ставу вода—летять до криниці;
Не вподобавъ козакъ дівки—пойшовъ до вдовиці;
А въ вдовиці дві світлиці, а третя кімната;
А въ дівчини одна хата та й та не прибрата.
Ой тимъ вона не прибрата—що стеля дубова.
Чимъ дівчини не сватати? що дівка убога!

Хочъ убога не убога—да въ батька дитина;
Не для тебе, сякий сину, мати породила.

—

Примѣч. Вся пѣсня рѣчь дѣвицы. Укоряя своего козака въ невѣрности, она говоритъ о себѣ въ третьемъ лицѣ, и образомъ полета утокъ на прудъ доводитъ до сравненія его непостоянство съ птичьимъ перелетомъ.

—

163.

«Дай Боже зъ вечера погодоньку;
«Прийди, козаче, къ моему городоньку.
«Понюхаешъ зіллячка розмаринного,
«Поцілуешься личенька румъяного.»
—Що мині по твоеі румъности,
—Нема мині одъ тебе приязности,
—Не такъ одъ тебе, якъ одъ твоеі родиноньки.—
Повінь, вітру, зъ глибокоі долиноньки;—
Вітеръ віе, ялину колише;
Козакъ до дівчини дрібни листи пише,
Пише вінъ, пише білими рученьками,
Одсилае до дівчини буйними вітрами:
Залицався козакъ на три літа до дівчини,
Не сказала мати теі дівчини брати;
Не такъ мати якъ найменшая сестра:
Не бери, брате—дівча безъ счастя зросла,
Безъ счастя зросла, безъ долі вродилася;
Вона тобі, брате, дружиною не судилася.

—

Примѣч. Пѣсня раздѣляется на двѣ части. Въ стихахъ 1—7 описывается разговоръ дѣвицы съ козакомъ, въ которомъ козакъ жалуется на нерасположеніе къ нему семейства дѣвицы, а потомъ въ ст. 8—18 извѣщаетъ дѣвицу о

невозможности жениться на ней, потому что родные его не хотятъ этого. Ель приведена здѣсь, какъ аттрибутъ горести.

—

164.

Вийду я на двуръ білими ноженьками,
Подивлюсь на дубъ чорними оченьками,—
А на дубоньку сивъ голубонько гуде—
А на козака вся неславонька буде:
Чи на козака, чи на коника его:
Якъ на коника—кунь буде одвічати;
Якъ на козака—дівчина буде знати.

Півники піють, я зъ тобою стою;
На добра-ночъ, дівчино, на добра-ночь,
Вже я пойду до иншоі. . . . .
Пришовъ я, ставъ роззуватись;
Ніхто не почувъ, якъ старая мати:
Гріхъ, синоньку, въ неділоньку пити,
Бо сирітонька якъ червоная рожа;
Бери, то буде господиня гожа!
Не хотівъ я, мати, сирітоньки брати;
Хотівъ я, мати, зъ сироти насміяти.
Зачула тее дівчина въ коморі:
Не стуй, богачу, на сиротиномъ дворі;
Сиротина—вдовина дівчина:
Схоче накпитись зъ отецького сина!

—

Примѣч. Первые семь стиховъ, кажется—рѣчь дѣвицы, которая между прочимъ по воркованью голубя предузнаетъ, что козакъ поступитъ съ нею дурно. Стихи 8—17 кажется рѣчь молодца—волокиты, который разсказываетъ (ст. 8—10) свое оскорбительное прощаніе съ дѣвицею, потомъ (ст.

11—17) сцену съ своей матерью. Стихи 19—22—рѣчь дѣвицы, сказанная уже послѣ. Такимъ образомъ въ пѣснѣ три времени.

—

165.

«Бодай тая степовая могила запала:
«Що зъ козакомъ жито жала—вечіръ простояла;
«Простояла я сей вечіръ, ще й буду тепера.»
—Чого-сь моя дівчинонька смутна, невесела.
—Ой чи люди набрехали, чи мають брехати?
—Ой самъ же я догадався, що буду плакати:
—Не самъ же я догадався—сказали мі люде,
—Що зъ нашого коханячка нічого не буде;
—А зъ нашого коханячка, ні слави, ні вжитку:
—Чорнимъ очамъ спаня нема, ніжкамъ зопочинку.—
«Сокулъ, мамцю, сокулъ, мамцю, сокулъ прилітае.»
—Давай, дочко, принадочку—нехай прибувае.
«Яку-жъ мині, моя мати, принаду давати?»
—Насипъ пшонця по колінця, водиці по крильця,
—То вінъ пшонця наклюеться, водиці напьеться;
—Якъ вилине въ чисте поле да й розгуляеться.—
«Козакъ, мамцю, козакъ, мамцю, свати присилае».
—Давай, дочко, принадочку—нехай прибувае.—
«Яку жъ мині, моя мати, принаду давати?
—Вийди, дочко, за ворота, стань зъ нимъ розмовляти,
—Пригорнувши до серденька дай поціловати.—

«Ото тобі, моя мати, за твою науку:
«Теперъ сиди у запічку—колиши онуку.»
—Лінше мині, моя дочко, внуку колихати.
—А якъ мають вороженьки на тебе брехати.—

—

Примѣч. Ст. 1—10 разговоръ дѣвицы съ милымъ; ст. 11—23 разговоръ съ матерью; ст. 24—27 разговоръ ея

съ матерью послѣ того, какъ она родила дитя. Здѣсь представлено злоупотребленіе обычая жениxаться.

—

166.

Тиха вода, тиха, бережецьки зносить;
Молодъ козакъ свого пана просить:
—Пусти мене звудси до-дому на Вкраіну:
—Пише довгі листи, що мае дитину.—
«Молодий козаче! дурний розумъ маешъ,
«Що й того не догадаешъ.
«Можно листи взявши да перечитати—
«Назадъ одослати,
«А тую причину на иншого скласти.
«Не моя причина, не моя дівчина;
«Бодай же я упавъ въ землю по коліна.»
—Присягаю Богу, же моя причина.—
—Сідлай, хлопче, коня, коня вороного,
—Поіду, одвідаю коханя свого.—
Козакъ приізджае—родина витае;
Козакъ у світелку—дівчина хоруе;
Дівча въ оконечку зъ жалю омліваe;
Козакъ за рученьку, сердечне жалуе:
—Не журись, дівчино: Господь Богъ зъ тобою;
—Якъ ти видужаешъ—озьму шлюбъ зъ тобою!
«Щобъ тебе шлюбовала лихая година:
«Цураеться мене вся моя родина.
«Не такъ родина якъ отець и мати:
«Черезъ тебе, козаче, мушу погибати.»

—

167.

Тамъ у лузі, при долині,
Колихала дівчина дві дитини.

Колихала и плакала:
—Чого я, моцний Боже, дождала?—
А вінъ стоіть—нічого не мовить,
Осідлавши коня—смішки строіть.
—Бувай, бувай, Касю, здорова:
—Я иду каваліръ, а ти вдова!
—Ти дивчино, ти подобна:
—Не здавайся на підмову— будешъ добра:
—Бо дворанинъ—то поганий. . . .
—Якъ израдивъ дівчину, а самъ далій!"—

—

167.

Ой прочиню я зъ оконця кватирку,
Погляну по місту, по ринку;
Тамъ муй милий по ринку ходить,
Соколонька на рукахъ носить:
Эй, соколунько, скажи мині правду:
Где я свою милу знайду?
Ой чи на меду, чи на горілці,
Чи въ шинкарки на білій постільці?
Шинкарочка свою дочку била:
—Де ти, дочко, вінчикъ загубила?
—Суди намъ, Боже, неділі дождати,
—Да будемо громаду збірати.—
«На що жъ, мамцю, людей турбовати;
«Лучче всю правду сказати:
«За річкою, мати, полотна білила:
«Тамъ я, мамцю, вінчикъ загубила:
«Подъ гаемъ зелененькимъ
«Іхавъ козакъ молоденький,
«Схвативъ зъ мене вінчикъ руцьяненький;
«Покотивъ вінчикъ по надъ берегами:
«Зосталась дівчина зъ ворогами....

«Покотивъ вінчикъ по надъ водою:
«Оставай, дівчино, зъ бідою!»

—

Примѣч. Пѣсня эта должна быть рѣчь первой любезной, а можетъ быть и жены козака, которая въ образѣ разговора козака съ соколомъ (символъ удали) описываетъ его волокитство, а потомъ разсказываетъ (ст. 9—23) обольщеніе шинкарской дочери. Вѣнокъ вообще, особенно изъ руты—символъ дѣвственности.

—

168.

Ой у лісі клинь-дерево рузно.
Ходить козакъ до дівчини позно.
«Ой не ходи, козаче, до мене:
«Буде слава на тебе й на мене.»
—Я неслави о-вікъ не боюся:
—Кого люблю—стану, обоймуся!—
Ажъ тамъ мати свою дочку била:
—Де-жъ ти, доню, вінець загубила.—
«За річкою полотно білила;
«Тамъ я, мамцю, вінець загубила.»
—Суди, Боже, неділі дождати:
—Будемъ, доню, громаду збірати!—
«Шкода, мамцю, людей турбовати;
«Волю, мамцю, всю правду сказати:
«Іхавъ козакъ, гожий, молоденький:
«Изнявъ зъ мене вінець рутвяненький.»
—Ой щобъ той козакъ наклавъ головою—
—Що изъ дівки зробивъ вдову!—

—

Примѣч. Пѣсня одинаковаго содержанія съ предыдущею. Въ первыхъ шести стихахъ разговоръ дѣвицы съ козакомъ;

въ послѣдующихъ разговоръ той же дѣвицы съ матерью. Такимъ образомъ въ пѣснѣ два времени.

—

169.

Тихо, тихо Дунай воду несе,
А ще тихше дівча косу чеше.
Пливи, косо, тимъ Дунаемъ просто—
Задай тугу зеленому лугу,
Задай жалю зеленому гаю;
А въ тімъ гаі яворъ зелененький;—
Подъ яворомъ коникъ вороненький,
На конику козакъ молоденький,
Сидить собі и въ скрипочку грае:
Струна струні вірне розмовляе:—
—Нема винну вдовиному сину;
—Звівъ зъ розума молоду дівчину;
—Ой, извівши, на коника сівши:
—Ой ти, дівчино, зоставайсь здорова!
—Я кавалірь, а ти вже вдова;
—Я кавалірь, то пришиють квітку—
—А тобі, дівчино, наложать намітку;
—Я кавалірь, то мині віночокъ—
—А тобі, дівчино, наложать рубочокъ.—

—

170.

Іхавъ козакъ, іхавъ, да зъ дороги збився;
Надибавъ дівчину, бідну сиротину;
Ставъ коника гладить, ставъ дівчину зрадить;
—Молодий козаче! не зражай дівчини;
—Бо тая дівчина бідна сиротина.—
«Ой коню жъ мій, коню, коню вороненький!
«А я за ту зраду сто червонихъ кладу.

«Дівчино серденько! уставай раненько!» —
— Ой я уставала вчора изъ вечора,
— А теперъ не буду, яка була учора:
— Вчора буда якъ у лузі калина,
— А тепера стала, якъ білая глина;
— Вчора була якъ роженька въ огороді,
— А тепера стала якъ рутонька въ воді. —

Іхавъ козакъ, іхавъ, головонька змита,
Головонька змита, кошуленька біла,
А молода дівчинонька изъ жалю зомліла.

171.

Ой у полі, въ полі, береза стояла,
Береза стояла тонка кучерява;
Коло теі березы дівка стояла,
Хороша, чорнява, на личко білява.
Наіхали пани: — сядай, дівко, зъ нами,
— Сядай, дівко, зъ нами, щобъ люде не знали,
— Щобъ люде не знали, матці не сказали. —
А мати почула, заразъ прилинула:
«Доню жъ моя, доню, вернися до-дому:
«Якъ я тебе родила, всю нучку нудила,
«А якъ тебе годувала — не едну ночь не спала;
«Я думала дожду доньки собі помочниці;
«Я тебе дождала едную, да й ту бездільную.»

172.

«Эй ти паробокъ, а я дівчина красна;
«Ти піченьку спавъ, а я твоі воли пасла.
«Упала роса на біле личко,

«Не такъ на личко якъ на русую косу. . .»
—Куроньки піють, а я у дівчини сиджу:
—Прийшовъ до-дому—самъ себе ненавиджу.
—Свариться батько й мати еще й гіршей:
—Не ходи, сину, на вечерниці більшей.—

—

Примѣч. Первые пять стиховъ—рѣчь дѣвицы, послѣдніе рѣчь парня.

—

173.

Ой, гіля, сірі гуси,
Да на жовтий пісокъ;
Завъязала головоньку—
Я жъ думала на часокъ.

Ой, гіля, сірі гуси,
Ой, гіля, на ріку;
Завъязала головоньку—
Не розвяжу до віку.
Ой, гіля, сірі гуси,
Ой, гіля, на Дунай;
Завъязала головоньку—
Теперъ сиди да й думай!
Ой, гіля, сірі гуси,
Ой, гіля, на море. . . .
Завъязала головоньку—
Горе жъ мині, горе! . . . .

—

174.

Ой піду я, молодая, по надъ гороньками,
Да роспущу чорні кудрі по надъ брівоньками.

Нехай мої чорні кудрі буйний вітеръ мае;
Нехай мене, молодоі, ніхто не займае.
Хочь займае, не займае, нехай не цілуе.
Нехай мого личенька не псуе.
Въ мене личко якъ яблочко, теперъ стало якъ калина.

—

175.

А на той бікъ Дунаечку козакъ сіно косить;
А по сей бікъ дівчинонька козаченька просить.
Перестань же, козаченьку, да сіно косити!
Перепливи сине море: буду вірне любити.
Перепливъ же козаченько, да перехопився;
Смутна дівка, не весела, що козакъ не втопився.
Въ-конець греблі стоять верби, припали росою;
Не хвалися, дівчинонько, своею красою.
Бо якъ вітеръ повівае, то роса спадае;
Якъ приступить гарний хлопець, то й красу потеряешъ.

—

Примѣч. Здѣсь описанъ старый славянскій обычай, по которому дѣвица отдавала тому молодцу свое сердце, который рѣшится переплыть рѣку. На берегахъ Волги я слышалъ такую же великорусскую пѣсню.

—

176.

На добра нічь, усімъ на нічь:
Уже-жъ бо я піду спати;
За воротами зеленъ яворъ--
Тамъ я буду да й ночувати.
Ой чи яворъ, чи не яворъ;

Чи зелена яворина . . .
Міжъ усіма дівоньками
Една мині да една мила.
Ой чи мила, чи не мила,
Такъ мині учинила:
Кличе мати вечеряти—
Вечеронька мині не мила.
—Не дай мині, моя мати,
—Ні снідати, ні обідати,
—А дай мині кониченька
—Дівчиноньку да одвідати.—
«Ой дамъ тобі, мій синоньку,
«И снідати и обідати;
«Ой дамъ тобі и кониченька
«Дівчиноньку да одвідати.
«Ой дамъ тобі, мій синоньку,
«Кониченька ще найлішого,
«Поідь, поідь на Вкраіну—
«Чи не знайдешъ кого иншого?»
Іде козакъ дорогою,
Коникъ ему спотикаеться;
Сидить дівка у віконечка—
На вечерю сподіваеться.
Ой бий коня по голові,
То не буде спотикатися;
Да не люби дівчиноньки,
То не буде сподіватися!

—

Примѣч. Стихи 1—12 рѣчь молодца, думающаго, что дѣвица околдовала его. Въ стихахъ 13—24 разговоръ его съ матерью; въ стихахъ 25—32 его поѣздка и рѣчь какъ-кажется къ самому себѣ.—Въ пѣснѣ три времени. Яворъ—здѣсь имѣетъ символическое значеніе горести. Ночевать подъ яворомъ значитъ горевать.

177.

Що въ неділю сонце сходить—пізненько заходить,
Где дівчину козакъ любить, туди гулять ходить.
Сушивъ, вьяливъ дівчиноньку, якъ вітеръ билину;—
Ой хто жъ мене да пригорне бідну сиротину!
Не пригорне отець-мати, ни жадна родина;
Хиба мене да пригорне кому люба-мила!
Сидить сокулъ на дубочку, схиливъ головочку;
Кличе мати свого сина зъ корчми до-домоньку:
—Ой ти пропьешъ, прогайнуешъ усю худобоньку.—
«Хоть я пропью, прогайную—свою, не чужую;
«Таки къ собі дівчиноньку собі підмовлюю!
«Не погожа въ ставу вода, піду до криниці,
«Нелюбая дівчинонька—піду до вдовиці;
«А въ вдовиці дві світлиці—гарні вечерниці:
«Стоять чари завьязані въ горшку на полиці!
«Чаруй мати, чаруй мати, аби не лежати:
«Вродливую дочку маешъ—позволь ей взяти.
«Пожальсь, Боже, мій зятеньку, хорошого слова:
«Моя дочка ледащиця—не ночуе дома.
«Моя дочка ледащиця—не хоче робити,
«Да якъ прийде неділенька—иде въ корчму пити.»
Есть у мене нагаечка съ кінця дротомъ шита;
Буде твоя вража дочка на день тричи бита!

Примѣч. Въ первыхъ шести стихахъ разсказывается о любви козака къ дѣвицѣ и объ измѣнѣ ей; въ прочихъ о предпочтеніи ей дочери вдовы, которая приворотными средствами такъ привязала его къ своей дочери, что смѣло въ глаза разсказываетъ ему о ея разпутствѣ, и онъ все таки хочетъ ее взять въ замужество, но въ послѣдних стихахъ подсмѣивается и надъ нею и надъ ея чарами.—

178.

Ой чиі то воли, що по горі ходили?
То того козака, що три дівки любили;—

Ой една любила—хустиночку шила;
Друга любила—коника поіла;
А третя любила, то чари готувала,
Для того козака, що вірне кохала.
Ой приіхавъ козакъ, на ліжко схилився,
Правою рученькою за серденько вхопився.
Ой приіхавъ товаришъ:—ходи, брате, косити!—
«Не здужаю, брате, коси носити!»
Ой приходить товаришъ:—ходи, брате, орати!—
«Не здужаю, брате, головки підняти!»
Ой приходить товаришъ:—ходи брате, въ корчму
питп!—
«Не здужаю, брате, калишка носити!»
Ой приіхавъ товаришъ:—ходімъ, брате, въ-гості!—
«Не здужаю, брате, бо болять мині кості.»

—

179.

—Наступала чорна хмара, а другая синя;
—Навчай, навчай, удовонька, да своего сина.
—Якъ не будешъ научати, будемъ чарувати:
—Причаруемъ руки й ноги и карні очи,
—Щобъ не ходивъ до дівчини темненькоі ночи.—
Божилася бідна вдова передъ паномъ стоя:
«Ой далебі, добродію, ночуе синъ дома.»
Що зъ вечора постіль стеле, а къ світу лягае;
Не разъ, не разъ одъ дівчини чобітъ одбирае:
Молодая дівчина до череди гонила,
Молодому козаченьку чоботи носила.

—

Примѣч. Ст. 1—5 рѣчь какой-то особы изъ семьи дѣвины, къ которой ходитъ козакъ. Ст. 8—11 поясняютъ, что мать козака не знала, какъ онъ убѣгалъ къ дѣвицѣ.

—

180.

Наступала чорна хмара, наступае синя;
Научае бідна вдова единого сина;
Научала бідна вдова изъ вечора стиха:
—Не ходи, мій синоньку; доходишься лиха! —
—Изъ вечера постіль стелешъ, а къ світу лягаешъ;
— Не разъ, не два одъ дівчини чобутъ одбираешъ! —
Въ славнімъ місті Лопатині на високімъ замку,
Сидить орелъ у кайданахъ за Гандзю коханку;
Сидить орелъ у кайданахъ, дівчину картае:
Ти дурная, безумная! розуму не маешъ!
Що ти орлу-сердцю питоньки не даешъ?
Напийсь, напийсь, козаченьку, зъ повного ведерця:
Сядь собі коло мене, розвесель мое сердце.

Примѣг. Пѣсня эта какъ-будто продолженіе предыдущей. Вѣроятно, козака посадилъ въ тюрьму панъ, и дѣвушка была можетъ быть изъ дворовыхъ.—

181.

Горе мині на чужині —
Зовуть мене заволокою;
Велять мині Дунай плисти —
Дунай річку да глибокую!
Чи мні плисти, чи мні брести,
Чи мні въ неі утопитися?
Бідна моя да головонька,
Що ні до кого прихилитися.
Прихилюся икъ дубоньку,
А дубонько да не батенько —
Вітеръ віе, гілья мае,
А вінъ стоіть, не промовляе! . . .
Прихилюся икъ березі,

А береза да й не матюнка—
Вітеръ віе, гілья ломить,
Вона жъ мині не промовить!
Прихилюся икъ крушині,
А крушина не дружина—
Вітеръ віе, гілья мае,
Вона жъ мині не промовляе!
Ой я тую Дунай річку,
Очеретомъ неретинаю;
Ой я собі да родиноньку
Усю сюди перекликаю.
Есть у мене да родиноньки
Всего три дівчиноньки:
Чорнявая, білявая,
И рудая, ще не гарная.
Чорнявую зъ души люблю,
На біляву женихаюся,
А зъ рудою ще не гарною,
Піду, піду роспрощаюся!
«Чи я жъ тобі не казала,
«Да стоючи підъ повіткою:
«Не ходить було у Кримъ по сіль—
«То застанешъ підъ намігкою.
«Чи я жъ тобі не казала,
«Да стоючи підъ світлицею:
«Не ити було у Кримъ по сіль —
«То застанешъ молодицею!»
—Буду ждати, сімъ рікъ гуляти,
—Поки станешъ удовицею!—
Чи всі тіі сади цвітуть,
Що весною розвиваються?
Чи всі тіі вінчаються,
Що вірненько кохаються?
Половина садівъ цвіте,
Половина —розвиваеться;
Половина вінчаеться,
А другая розлучаеться!

—

Примѣг. Пѣсня эта, повидимому, состоитъ изъ двухъ. Вторая начинается съ 33 стиха. Какъ кажется, между обѣими почти нѣтъ связи. Быть можетъ, они соединились въ одну единственно по причинѣ сходнаго голоса и размѣра. Но можетъ быть здѣсь молодецъ припоминаетъ свою давнюю любовь, которая навела на него такую тоску, что онъ ушелъ въ чужую сторону.—

—

182.

Іде козакъ дорогою, підковками креше;
За нимъ, за нимъ дівчинонька русу косу чеше.
—Ой перестань, козаченьку, підковки кресати;
—Нехай же я перестану косоньки чесати!—
Ой на воді два лебеді, обидва біленьки;
А въ дівчини два козаки—обидва миленьки.
Еденъ білий, еденъ білий, а другий біліший;
Еденъ козакъ любий—милий, а другий миліший.
Ой на воді два лебеді крилечками бьються;
До дівчини два козаки черезъ люде шлються.
—Хочь ви шліться, хочь не шліться, не ваша я буду;
—Зъ еднимъ стану на ручничку, о другімъ забуду.
Ой на воді два лебеді середъ ставу стали;
Вовівъ козакъ дівчиноньку въ велику неславу.
«Сама жъ бо ти, дівчинонько, въ неславоньку входишъ:
«Що пізненько не раненько по улонці ходишъ.»

—

183.

Пливи, пливи, селезнику, поки води стане;
Прибудь, прибудь, мій миленький, не самъ, зъ молодцями,
Есть у мого да батенька въ огороді сосна;

Не для тебе я въ батенька зросла.
Есть у мого да батенька въ огороді рута;
А у рути верхи крути—піду посхиляю;
Вороженьки ляжуть спати, а я погуляю.

—

184.

Сердце, ходи
И вірненько люби,
Сердце мое!

Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити. . .
Въ тебе мати лихая!

Матери дома немае,
Мати на хрестинахъ гуляе;
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби,
Сердце мое!

Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити. . .
Въ тебе батько лихий!

Батька дома немае,
На весільлі гуляе;
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби,
Сердце мое!

Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити. . .
Въ тебе брати лихи!

Братівъ дома немае,

Брати въ шинку гулають;
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби,
  Сердце мое!

  Якъ до тебе ходити,
Тебе, сердце, любити. . .
Въ тебе сестри лихи!

  Сестеръ дома немае,
На досвіткахъ гуляють. . .
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби,
  Сердце мое!

  Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити. . .
Въ тебе собаки лихи!

  Я собакамъ угожу,
Два хліби положу;
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби. . .
  Сердце мое!

  Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити . . .
Въ тебе кішки лихи!

  Я кішкамъ угожу,
Шматокъ сала положу;
А ти, сердце, ходи,
И вірненько люби,
  Сердце мое!

  Якъ до тебе ходити,
Тебе вірне любити. . .
Въ тебе миши лихи!

Коли мишей боішься—
На воротахъ повісься;
Изгинь, пропади,
А до мене не ходи. . .
Цуръ тобі. . . пекъ! . . .

—

185.

Люлька моя чорвоная, зъ вечора курилася;
Якъ положивъ на полицю, впала да й розбилася.
Якъ узявъ я ходити, якъ узявъ нудити:
Люлько моя чорвоная! де тебе купити?
Якъ пішовъ я до Киева люльки куповати;
Найшовъ люльку чорвоную—ні зъ кимъ торговати.
Ой и тамъ дівчина пшоно продавала;
Вона жъ мині, молодому, люльку сторговала.
Якъ пішовъ я до дівчини люлечки курити;
Якъ ишовъ я черезъ тікъ, да й оглянувся:
Якъ ударивъ мужикъ ціпомъ, ажъ я усміхнувся.
Ой я жъ думавъ, що забивъ—не могу и встати;
Коли бъ устать зволоктися—піду позивати!
Якъ ишовъ я до дівчини черезъ три городи—
Витоптавъ я гарбузи—наробивъ я шкоди!
Не такъ тиі гарбузи, якъ те гарбузиня;—
«Я жъ думала кавалірь, ажъ то чортовиня!»

—

186.

За очеретомъ качки гнала,
Високо-мъ ся закасала:
Козакові стидко-бридко,
Що въ дівчини литки видко.

Махнувъ козакъ хустиною:—
«Закрий литки пелиною!»
—Коли тобі стидко-бридко—
—Закрий очи, щобъ не видко!—

На городі кукуруза:
Нема мого дрантогуза;
Нема ёго и не буде,
Вінъ поіхавъ межи люде!

Сіно-мъ собі громадила,
Хлопця собі принадила;
Еще буду громадити,
Щобъ другого принадити.

Сіно-мъ собі громадила:
На юнкера споглядала,
На рахмана дивилася,
Въ прапорщика влюбилася.

Ой ти ляшку чорноусий,
Чому въ тебе жупанъ куций?
Мене дівки підпоіли,
Жупанъ мині підкроіли.

—

187.

Охъ, да не люби двохъ,
Люби мене самую,
Бо я тебе шаную!
И курочку дарую,
А півничка въ додаточку—
Люби мене, мій батечку.

—

188.

Ой піду я въ дубиноньку спати,
Дала мині дубинонька знати!
Сюди-туда дубину стрепену:
Посипались жолуди въ пелену.
Я думала що пелинка мала:
За три копи жолудівъ продала.
Жолудики недоросточки,
Люблять мене да виросточки,
И молодиі козаки.
Ой пішла я въ осоку спати: —
Дала мині осока знати—
Порізала осокою пьяти,
Я въ осоці женихалася,
Ажъ осока розлягалася.

—

189.

А до мене Яківъ приходивъ,
Коробочку раківъ приносивъ;
Я въ Якова раки забрала,
А Якова зъ хати прогнала.
Иди, иди, Якове, зъ хати,
Бо на печи батько да мати,
А на полу батькови діти:
Нігде тебе, Якове, діти!
Скидай, скидай, Якове, шубу,
Лізь до мене, Якове, въ грубу!

—

Примѣч. Поломъ (ст. 7) называется помостъ изъ досокъ, на которомъ спятъ.—

—

ОБРАЗЦЫ ОБРЯДНЫХЪ ПѢСЕНЪ.

КОЛЯДКА.

190.

Веселая світу новина,
Где Чиста Панна сина породила,
А зъ небеса небескиі гласи
Славлять Бога во всі часи:
Святъ! Святъ! озивае,
Спаса свого величае:
А вбозіі пастирие
Славлятъ Бога и Марію!
Іосифъ святий ся радуе,
Що на руцяхъ Бога пястуе,
А Марія ся втішае,
Сіномъ Христа сповивае.
Сіно! сіно! красне якъ лилія,
По которомъ боці Марія,
Всёму світу сина породила,
Миръ зъ неволі свободила.
Ідутъ пани монархове,
Питаються у домове,
Где дитина спочивае:
Надъ нимъ звізда возсіяе:
Тая звізда проти схода,
Да везуть Царя да Господа,
Да везуть Царя — бозке тіло;
Да прийми мvро и кадило,
До рукъ своіхъ прийми злото,
А насъ благослови за то!

—

ВЕСНЯНКИ (ВЕСЕННІЯ).

191.

Благослови, мати,
Весну закликати!

Весну закликати,
Зіму провожати!
Зімочка въ возочку,
Літечко въ човночу.

—

192.

Ой у кривого танця
Да не виведемъ кінця:
Да Урай матку кличе.
Да подай, матко, ключи,
Да випустити росу—
Дівоцькую красу:
А дівоцькая краса,
Якъ літняя роса.
У меду потопае,
Въ виві вяринае!

Ой у кривого танця
Да не виведемъ конця:
Да Урай матку кличе;
Да подай, матко, ключи,
Випустити росу—
Парубоцькую красу;
Парубоцькая краса
Якъ зімняя роса:
Въ смолі потопае,
У дёгтю виринае.

—

193.

Вийди, вийди, Иваньку,
Заспівай намъ веснянку!
Зімовали, не співали,

Усе весни дожидали!
Весна, весна, наша весна!
Да що жъ ти намъ принесла:
Старимъ бабамъ по кiєчку,
А дiвчатамъ по вiночку.
Звила жъ я вiночка вчора зъ вечера
Зъ зеленого барвiночку,
Да й повiсила на кiлочку.
Матуся вийшла, да вiнчикъ зняла,
Да нелюбовi дала.
Коли бъ же я тее знала —
Я бъ ёго розурвала,
Нiжъ нелюбовi дала.

—

194.

Ой йшла дiвунька черезъ двуръ, черезъ двуръ,
А на ней суконька въ девять пулъ, въ девять пулъ;
Ой стала суконька сяяти, сяяти,
Стала дiброва палати, палати:
Ой идiть, парубки, дуброви гасити, гасити,
Решетомъ водицю носити, носити;
Кульки въ решетi води є, води є;
Стульки въ парубкiвъ правди є, правди є.

Ой ишла дiвонька черезъ двуръ, черезъ двуръ,
А на ней суконька въ девятъ пулъ, въ девять пулъ.
Ой стала суконька сяяти, сяяти,
Стала дуброва палати, палати.
Ой идiть, дiвоньки, дуброви гасити, гасити,
Кубонькомъ водицю носити, носити;
Кульки въ кубоньцi води є, води є,
Стульки въ дiвочекъ правди є, правди є.

—

195.

Ой па горі підъ вербою,
Стоявъ колодязь зъ водою,
Тамъ дівчинонька воду брала,
До місяца промовляла:
Муй місячепьку, муй батеньку!
Скажи жъ мині всю правдоньку!
Чи я пойду за нелюба,
Чи я пойду за милого.
Ой якъ я пойду за нелюба:
Крайте ручнички зъ роднппочки,
А утірочки зъ кропивочки;
А якъ пойду за милого —
Крайте ручнички зъ китаечки,
Сучіть втірочки зъ білого шовку.

—

196.

Ой у Львові на ринечку грали,
Игри по чорвоному давали.
Красная панна танокъ водила,
Прийшовъ до неі батенько еі:
Покинь, доненько, йди до-домоньку!
Постуй, батенько, танокъ доведу.

Тоже поется о матери, сестрахъ, братѣ, и всѣмъ равно дѣвица отвѣчаетъ:

матюнько
Постуй, *сестронько*, танокъ доведу.
братіку

(Далѣе поется о миломъ; и пѣсня оканчивается такъ:)

Танокъ довела и до-дому пойшла.

197.

Покочу я долото—
Всі дівочки въ болото;
Покочу я дойницю—
Всі нарубки въ світлицю.
Ой хочь вони въ світлиці—
Таки жъ вони паршивці;
Хочь дівчата въ болоті—
Таки жъ вони срибні—злоті.

—

198.

Ой лугомъ—лугомъ вода йде,
А по надъ тимъ лужечкомъ
Стежка йде!
Отудою шла молода дівчина:
Ой тою водицею вмивалася,
Чорвоною китайкою втиралася;
Повісила китаечку на морі,
Посіяла жемчужину у полі,
Поставила стовпи золотиі,
Помостила мости срібниі.
Ой якъ буде їхати да муй нелюбъ:
Не май, не май, китаечко, на морі,
Ой не цвіти, жемчужино, у полі,
Не сяйте, стовпи золотиі,
Не брязчіть, мости срібниі;
А якъ буде іхати да муй миленький—
Замай, китаечко, на морі,
Зацвіти, жемчужино, у полі,
Засяйте, стовпи золотиі,
Забрязчіть, мости срібниі.

—

КУПАЛЬНЫЯ.

199.

Ой вийди, вийди, молодице,
Розвесели намъ купалицю!
Ой якъ мині до васъ вийти,
Вамъ купалицю розвеселити.
У мене свекруха не матюнка,
Мині дитини не поколише;
Хочь поколише, кулакомъ товкне;
Вражая мати пойшла гуляти!

—

200.

На купалі огонь горить:
Нашимъ хлопцямъ животъ болить;
Наши хлопці, жабокольці,
Скололи жабу на колодці.
Іхавъ Іасьо по надъ гречкою,
Держить коника уздечкою,
Онъ іде на конику,
А дівчину везе.

—

201.

Схилилось купало изъ долу до долу;
Часъ вамъ, дівочки, до-дому, до-дому;
А едная дівчинонька зостанься, зостанься;
Буде іхать парубокъ зъ Люблина, зъ Люблина,
Да провизе вінчикъ зъ кадила, зъ кадила,
Щобъ здорова дівочка зносила, зносила.

—

ПѢСНЯ ПРИ ОБЖИНКАХЪ (по окончаніи жатвы).

202.

Орішокъ зелененький, орішокъ зелененький,
Нашъ паночокъ молоденький
На конику поізжае,
До двору женьчиківъ займае,
Заганяе женьчиківъ до двору:
До двору, женьчики, до двору;
Галёвали ціле літо по полю,
Не давали соловейкамъ спокою.

Ой одчини намъ, паноньку, ворота;
Несемъ тобі три віночки зъ золота,
И житний и пшеничний и ячний,
И Богові и панові вдячний.

Ой казавъ ти, нашъ паночку, що ми жали;
А ми тобі житечка дожали;
Наша пані по садочку ходила,
Червоную калиноньку ломила,
А панові въ головоньку стелила:
Ой спи, ой спи, нашъ паночку, до-волі:
А вже твоя пшениченька въ стодолі.

ЧЕТЫРЕ ВАРІАНТА

Малорусскихъ сказокъ.

Первыя три сказки записаны въ Войскѣ Донскомъ, въ слободѣ Даниловкѣ. и записаны дословно, какъ ихъ сказываютъ разсказчики, малороссіяне. За вѣрность текста я ручаюсь. Можетъ быть, въ другомъ мѣстѣ онѣ и иначе разсказываются, но тамъ—именно такъ, какъ у насъ онѣ записаны. Послѣдняя сказка записана для Н. И. Костомарова, какъ видно, по памяти. Оттого и языкъ въ ней какой-то смѣшанный. Но такъ какъ я назвалъ эти сказки варіантами, то онѣ и могутъ быть полезны какъ варіанты.—Малорусскихъ сказокъ, записанныхъ съ устъ народа, у насъ еще не издавали. Желательно было бы, чтобъ онѣ нашли себѣ такого издателя, какъ великорусскія—г. Афанасьева, и дай Богъ, чтобъ наши четыре сказки были къ тому хотя малѣйшимъ поводомъ. За сообщеніе этихъ первыхъ варіантовъ приношу благодарность И. Л. Мордовцеву.

1.

О Х Ъ.

Було три сина въ чоловіка. Отъ вінъ и каже: піду найму іхъ. Отъ и повівъ: вівъ, вівъ іхъ, та на колодці сівъ оддихать. Отъ батько и сказавъ: Охъ!— а *Охъ* до ёго и вийшовъ, та й каже: нащо ти мене кличешъ, чоловіче? де ти йдешъ?—Сина иду наймать, щобъ гроші зароблявъ. *Охъ* и каже: ну, такъ найми мені на три годи. Отъ вінъ и наннявъ на три годи. Ну, и вийшло три годи. Иде батько за синомъ, дойшовъ до тиеі колоди, та й упьять сівъ на колоду и сказавъ упьять охъ! *Охъ* до ёго упьять вийшовъ и питае ёго: за чимъ идешъ?—За синомъ иду: вийшло вже три годи.—Ну, иди: коли пізнаешъ, такъ озьмешъ; а не пізнаешъ, ще годъ житиме.

Отъ *Охъ* и висипавъ пшениці мірку на дворі, иназліталось голубівъ багато-розбагато.—Пізнавай, де твій синъ.—Ходивъ, ходивъ, ходивъ поміжъ голубівъ, —ні, нема! усі ідять пшеницю.—Ну, нехай ще живе годъ; нічого робить.—Вийшовъ годъ. Упьять пішовъ батько за синомъ, а синъ и вийшовъ до ёго на дорогу упередъ, щобъ *Охъ* не знавъ, та й каже батькові: якъ *Охъ* насипе пшениці, такъ я не буду клювать; а сяду підъ яблунею, та буду оскубаться.—Пішовъ упьять батько до колоди; сівъ упьять на колоду:—Охъ!—И впьять *Охъ* вийшовъ до ёго:—за чимъ ти идешъ?—За синомъ.—Иди жъ упьять узнавай.— Отъ насипавъ упьять пшениці; пішовъ упьять батько ходить. А синъ сидить підъ яблунею та оскубаеться. Отъ батько и каже:—«Оце мій синъ.—Твій—такъ бери, коли пізнавъ.—Ну, ходімо жъ, сину, до-дому.

— А синъ и каже: — Глядіть, тату: паничі будуть іхать за перепелицями зъ яструбомъ; я перекинусь яструбомъ, ви мене продавайте за сто рублівъ; на мені буде ретязь мідний, — продавайте безъ ретязя. — Отъ вони пустили свого яструба за перепелицею; а сей уже и піймавъ. — Э! се, дідушка, твій яструбъ? — Мій. — Продай намъ. — Купіть. — Шо возьмешъ? — Сто рублівъ. — Возьми пьятдесятъ. — Ні, сто безъ ретязя. — Отъ вони и взяли його за сто рублівъ безъ ретязя. Отъ и пустили за перепелицею; а вінъ якъ полетівъ та полетівъ, та й прилетівъ до батька. — Оце сто рублівъ заробили. — Ну, глядіть, тату: теперъ паничі будуть іхать за лисицями; я перекинусь собакою, ви мене продавайте та безъ ретязя, и просіть двісті рублівъ. — Ідуть упьять паничі, и вигнали лисицю, и погнались за нею, та й не нагонять: а сей побігъ, піймавъ та й несе до батька. — Э! се твоя собака? — Моя. — Продай. — Купіть. — Отъ тобі сто рублівъ. — Ні, не озьму: давайте двісті безъ ретязя. — Давай: ми єму ретязь зробимо золотий. Отъ и пустили паничі за лисицею. Вінъ якъ побігъ, побігъ за лисицею, — ну, скілько впьять паничі ни гнались, де й дівся: а вінъ упьять до батька. — Ну, глядіть, тату: тутъ у городі буде ярмарокъ, такъ продавайте мене конемъ, та безъ узди за тисячу рублівъ. — Отъ батько и повівъ його на базарь. Вінъ такъ и танцюе. Купечество такъ и переймае. — Озьми пьять-сотъ рублівъ. — Ні, давайте тисячу. — А *Охъ* уже ходить по ярмарку, шо його вчивъ. — Продай мені його: я тобі тисячу рублівъ дамъ, та зъ уздою. — Ні, безъ узди. — Та якъ начали торговатись, — за тисячу-сто рублівъ *Охъ* и купивъ зъ уздою. Сівъ и поіхавъ. Вінъ явъ понісъ *Оха*, усюди носивъ, носивъ, носивъ, та ажъ добігъ до моря. Отъ той синъ упавъ у море окунемъ, а *Охъ* щукою, та й — по морю, а той за нимъ. А дочки княжецькі на кладці миють сорочки. Той окунь вискочивъ на кладку перстнемъ золотимъ. А княжівна: — дивіться, який я перстінь знайшла. — Наділа його на палець и пішла до-

дому. А *Охъ* вийшовъ на берегъ та й каже:—Я йшовъ зъ караблями по морю та впустивъ перстінь у воду. Чи не найшовъ хто ёго?—Найшла дівиця, княженька дочка. Отъ *Охъ* и каже:—Оддай: отъ тобі сто рублівъ.—А перстінь и каже: дешевше 200 не оддавай; та якъ будешъ давать, такъ не давай зъ рукъ у руки; а вдарь мене объ землю.—Отъ *Охъ* и купивъ ёго за двісті. Отъ вона и вдарила ёго объ землю; а вінъ просипавсь на десять штукъ горошинъ. Той *Охъ* перекинувсь півнемъ та й давай той горохъ збірать. А зъ десятоі горошини якъ вискочить яструбъ, та й убивъ того півня.

—

2.

КОЗА-ДЕРЕЗА.

Бувъ собі дідъ та баба: у діда дочка, у баби дочка. Накупивъ дідъ кізъ та й пославъ бабину дочку пасти. А вона пасла, пасла, та й гоне до-дому. А дідъ сівъ на ворітцяхъ въ червонихъ чобітцяхъ, та й каже:—Кози моі любі, кози моі милі, чи ви іли, чи пили?—А коза ёго й каже:—Ні, дідусю:

Якъ бігли черезъ місточокъ,
Ухватили кленовий листочокъ;
Якъ бігли черезъ гребельку,
Ухватили води капельку,—
Тілько пили й іли.

Отъ дідъ взявъ та й убивъ бабину дочку, голову настромивъ на коляку, а толупъ (*) підъ корито сховавъ. И одряжае свою дочку:—Гони-жъ ти, дочко.—Отъ вона и погнала:—та пасе, пасе, та й напое, пасе, пасе, та й напое; напасла та й погнала до-дому. А дідъ уньчть сівъ на ворітцяхъ въ червонихъ

(*) *Толупъ*—туловище.

чобітцяхъ, и вньять пита: — Кози мої любі, кози мої милі, чи ви іли, чи пили? — Ні, дідусю:

Якъ бігли черезъ місточокъ,
Ухватили кленовий листочокъ:
Якъ бігли черезъ гребельку,
Ухватили води капельку, —
Тілько пили й іли.

Дідъ и сю вбивъ: голову на коляку настромивъ, а толупъ підъ корито сховавъ, та й каже: — Теперъ ти гони, бабо, сама; а то вони люди молоді, бачъ замолили кізъ. — Отъ и баба погнала, — та насе, насе, та й напое. Напасла та й гоне до-дому. А дідъ упьять сівъ на ворітцяхъ въ червонихъ чобітцяхъ, и вньять пита: — Кози мої любі, кози мої милі, чи ви іли, чи пили? — Ні, дідусю:

Якъ бігли черезъ місточокъ,
Ухватили кленовий листочокъ;
Якъ бігли черезъ гребельку,
Ухватили води капельку, —
Тілько пили й іли.

Дідъ взявъ и бабу вбивъ: голову настромивъ на коляку, а толупъ підъ корито сховавъ. Теперъ узявъ та самъ и погнавъ, шобъ вивірить, що ся коза строе: та насе, насе, та й напое. Накормивъ и напоївъ, та й пішовъ попередъ до-дому, та й сівъ на ворітцяхъ въ червонихъ чобітцяхъ, та й питае: — Кози мої любі, кози мої милі, чи ви іли, чи пили? — Ні, дідусю:

Якъ бігли черезъ місточокъ,
Ухватили кленовий листочокъ;
Якъ бігли черезъ гребельку,
Ухватили води капельку, —
Тілько пили й іли. —

Отъ вінъ тоді ії черкъ за роги, та й повісивъ драть. Отъ дравъ, дравъ, та ножикъ и притупивъ,

та й пішовъ до коваля, щобъ ножикъ поточить. А коза одірвалась, та й утекла; та акъ побігла, та побігла, та ажъ у лисиччину хатку. А лисиця бігала десь на промисло, та якъ прийшла, а хтось у ii хатці; отъ вона и пита:—Хто, хто, въ моій хатці?—

—Я коза-дереза,
Пів-бока луплена,
За три копи куплена;
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.—

Отъ лисичка пішла, та й сіла підъ березку, та й плаче:

—Підъ березкою,
Підъ кудрявою,
Що провіяно,
Те прокапано.—

Отъ вовчокъ иде та й пита:—Що ти, сестричко-лисичко, плачешъ?—Якъ мені, вовчику-братіку, не плакать: хтось у моій хатці есть.—Ходімъ я вигоню.
—Отъ вінъ прийшовъ та й пита:—Хто, хто въ лисиччиній хатці?—

—Я коза-дереза,
Пів-бока луплена,
За три копи куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.—

—Охъ, я, сестричко-лисичко, боюся!—Та й пішли и сіли упьять підъ березою; сіли та й плачуть у-двохъ:

—Підъ березою,
Підъ кудрявою,

Що провіяно,
Те прокапано.

Отъ иде ведмідь, та й пита:—Що ти, сестричко-лисичко, плачешъ?—Якъ мені, ведмедику-братіку, не плакать: хтось у моїй хатці сидить.—Ходімъ, я вигоню.—Отъ и пішли упьять. Отъ и пита:—Хто, хто въ лисиччиній хатці?—

—Я коза-дереза,
Пївъ-бока луплена,
За три кони куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.

Отъ и ведмідь каже:—«Охъ, сестричко-лисичко, и я боюся. Отъ и пішли, и сіли упьять у-трёхъ підъ березою, та й плачуть:

—Підъ березою,
Підъ кудрявою,
Що провіяно,
Те прокапано.

Отъ иде левъ.—Сестричко-лисичко, чого ти плачешъ?—Якъ мені, левику-братіку, не плакать: хтось у моїй хатці есть.—Ходимъ я вигоню!—Отъ и пішли, и питае левъ:—Хто, хто въ лисиччиній хатці?—

—Я коза-дереза,
Півъ-бока луплена,
За три кони куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.

—Охъ, лисичко-сестричко, и я боюся!—Отъ и пішли упьять підъ березу, сіли, та й упьять плачуть:

—Підъ березою,
Підъ кудрявою,
Що провіяно,
Те прокапано.

Отъ и біжить зайчикъ-степанчикъ:—Чого ти, лисичко-сестричко, плачешъ?—Якъ мені, зайчику-братіку, не плакать: хтось у моій хатці есть.—Ходімъ, я виганю!—Отъ и пішли, и пита зайчикъ-степанчикъ:—Хто, хто въ лисиччаній хатці?—

—Я коза-дереза,
Півъ бока луплена,
За три копи куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хвостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.

—Охъ, лисичко-сестричко, и я боюся.—Отъ и пішли підъ березу и вьпять плачуть:

—Підъ березою,
Підъ кудрявою,
Що провіяно,
Те прокапано.

Отъ и біжить півникъ, и пита:—Чого ти, лисичко-сестричко, плачешъ?—Якъ мені, півнику-братіку, не плакать: хто у моій хатці есть!—Ходімъ, я виганю.—Отъ и пішли до хатки; отъ и пита півень:—Хто, хто въ лисиччиній хатці?—

—Я коза-дереза,
Півъ-бока луплена,
За три копи куплена,
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Хкостикомъ вимету,
Ніжками на двіръ винесу.

Отъ вінъ и поставивъ лева на дверяхъ, ведмедя на другихъ дверяхъ, вовка надъ вікномъ, зайчика надъ верхомъ, а самъ пішовъ у хатку, та й каже:

—Иде кочатъ (*) на пьята́хъ,
Несе топоръ на плеча́хъ,
Хоче кізку зрубить,
Хоче шубку пошить...

Отъ якъ ускоче у хатку, а вона зъ хати, та-*неменв!!*.. Отъ лисичка упьять живе та поживае.—

—

3.

КАЗКА ПРО ИВАШЕЧКА И ПРО ВІДЬМУ.

Якъ бувъ собі дідъ та баба, а въ іхъ одна порада, синокъ Ивашечокъ. Отъ Ивашечокъ и каже:—Зроби мені, тату, човничокъ и веселечко,—я поіду рибку ловить.—Отъ вінъ и зробивъ ёму човничокъ и веселечко; отъ Ивашечокъ сівъ и поіхавъ рибку ловить. А мама ёго вийшла на бережечокъ, та й кличе ёго:

—Синку, синку, Ивашечку,
Приплинь, приплинь до бережечка,
А я жъ тобі—істи, пити,
Хорошенько походити,—
Сорочечку білесеньку.(**)

Отъ вінъ почувъ материнъ голосокъ та й каже:

—Пливи, човничку, ближче,
Се мене мама (***) кличе:
Вона мені іночки принесла.

(*) Другіе говорятъ: Иде *півснь;* но чаще—кочатъ.

(**) Не знаю, какъ въ другихъ варіантахъ этой сказки, но здѣсь это мѣсто, кажется, не совсѣмъ досказано. Я слыхалъ другой варіантъ, но не имѣю его подъ руками. Вообще эта сказка разсказ. оч. разнообразно.

(***) Иные говорятъ: *матінка.*

Отъ човничокъ и приплівъ до бережечка. Отъ ёго мама накормила и напоіла, и сорочечку білесеньку наділа, та й каже: — Пливи рибку ловить, та гляди, щобъ тебе відьма не вхватила. — А відьма стоіть підъ кущемъ, та й підслухала. Отъ мати Ивашечкова пішла до-дому, а відьма вийшла на бережечокъ та й почала кликать Ивашечка:

—Синку, синку, Ивашечку,
Приплинь, приплинь до бережечка,
А я жъ тобі — істи, пити,
Хорошенько походити,—
Сорочечку білесеньку.

Отъ Ивашечокъ и каже:

—Пливи, човничку, дальше,
Се мене відьма кличе,
Вона мене хоче зъісти.

Отъ відьма скільки ни звала Ивашечка, такъ ні: вінъ замітивъ, що не маминъ голосокъ, та далеко одъ неі поплівъ. Отъ відьма и пішла до коваля та й каже: — Ковалику, ковалику, скуй мені такий голосокъ, якъ у Ивашечковоі матері; а якъ не скуешъ, то й тебе иззімъ! — Отъ ковадикъ и скувавъ ій такий голосокъ, якъ у Ивашечковоі матері. Отъ відьма и пішла уньять на бережечокъ, та й зачала уньять кликать:

— Синку, синку, Ивашечку,
Приплинь, приплинь до бережечка,
А я жъ тобі — істи, пити,
Хорошенько походити,—
Сорочечку білесеньку.

Отъ Ивашечокъ якъ почувъ, що такий голосокъ, якъ у ёго мамки, та й каже:

—Пливи, човничку, ближче,

Се мене мама кличе:
Вона мені їсточки принесла.

Отъ човничокъ и приплівъ до бережечка, а відьма ёго хвать! та й понесла до-дому. А въ відьми дочка Оленка. Отъ відьма и каже:—Дочко Оленко, затопи у печі та изжарь оцёго Ивашечка, а я піду та куму позову, та зьімо ёго.—Отъ Оленка затопила въ печі та й каже:—Ну, Ивашечку, сідай на лопату.—Отъ вінъ, шо сяде, то все не такъ, якъ треба, то на-бікъ, то що. Отъ Оленка и каже:- Ти не такъ сідаешъ.—А Ивашечокъ и каже Оленці:—Ти сама перва сядь на лопату, а я подивлюеь, якъ ти сідаешъ, та тоді и я такъ сяду.—Отъ Оленка издуря и сіла на лопату, а Ивашечокъ ii—бурхъ у пічь! та й заслінкою закривъ, а самъ вибігъ на двіръ та ізлізъ на високого дуба, та тамъ и сидить.—Отъ відьма прийшла и привела куму у хату, та й каже:—Де се моя Оленка дівалась? мабудь побігла на улицю. А ну, подивиться въ пічъ, чи вона спекла Ивашечка.—Отъ подивилась у пічъ, а тамъ Оленка спеклась, а вона не вгадала, та й каже кумі:—Вже спікся Ивашечокъ. Сідай, кумо, за стілъ, та випьемъ по чарці горілки, та зачнемо Ивашечка істи.—Отъ випили горілки по чарці, та й иззіли Оленку, та тоді вийшли на гору та й зачали качаться. Отъ качаються, та й приговорюють:—Покотюся, повалюся, після Ивашечкового мьясця иззівши!—А Ивашечокъ сидить на дубі та й ка: *)—Покотіться, поваліться, після Оленчиного мьясця иззівши!—Отъ відьми и почули та й кажуть:—Що се таке, кумо, иначе каже—покотися, повалися після Оленчиного мьясця иззівши?—А відьмина кума и каже:-та се тобі, кумо, такъ учулось.—Отъ упьять:—Покотюся, повалюся після Ивашечкового мьясця иззівши.—А Ивашечокъ сидить на дубі та впьять и каже:—Покотіться, поваліться, після Оленчиного мьяс-

(*) Вмѣсто *каже.*

ця иззівши!—Отъ вони зиркъ на дуба, та й побачили Ивашечка, та й кажуть:—Ой, лихо! се вінъ нашу Оленку испікъ!—Та якъ почали дуба гризти та зуби й поламали. Отъ и пішли до коваля та й кажуть:—Ковалику, ковалику, скуй намъ такі зуби, щобъ дуба перегризти; а якъ не скуешъ, то й тебе иззімо.—Отъ вінъ и скувавъ імъ кріпкі зуби. Отъ вони прийшли и зачали упьять дуба гризти; а Ивашечокъ сидить на дубі та й плаче. Отъ и летять гуси. Отъ Ивашечокъ и кличе гусей:

—Гуси, гуси, лебедята,
Возьміть мене на крилята,
Понесіть мене до батенька,
А въ батенька—істи, пити,
Хорошенько походити.

Отъ гуси ёму и кажуть:—Нехай тебе задні замазані возьмуть.—Отъ вінъ сидить та й плаче; а відьми вже дуба почитай перегризли. Отъ летять задні замазані. Отъ Ивашечокъ сидить та упьять и кличе:

—Гуси, гуси, лебедята,
Возьміть мене на крилята,
Понесіть мене до батенька,
А въ батенька—істи, пити,
Хорошенько походити.

Отъ вони ёго и взяли на крилята и понесли до батенька. Отъ тільки вони ёго узяли на крилята, а відьми дуба и перегризли; а дубъ якъ упавъ, а вони зиркъ! ажъ нема Ивашечка.—Де вівъ? де вінъ?—А вінъ у гусей на крилятахъ и кричить:—Ось-де я! ось-де я!—Авідьми и кажуть:—А!.. догадався, утікъ!—..

Отъ гуси принесли Ивашечка до батенька та й посадили на хаті. Отъ мамка Ивашечкова садове дітокъ обідать та й каже:—Оце тобі, синку, ложечку, а оце тобі, а оце, якъ-би бувъ Ивашечокъ, такъ

оце-бъ ёму.—А вінъ сидить на хаті та й кричить: —И мені!— А мама ёго и почула, та якъ вискоче на двіръ, та й угляділа Иванечка:—Відкіль се ти взявся, мій синочокъ?... Отъ вінъ імъ и розказавъ: якъ ёго відьма ухватила, та якъ хотіла спекти—и усе, усе розказавъ.

—

4.

КАЗКА ПРО КОРОЛЕВУ КАТЕРИНУ.

Бувъ собі король. Мавъ вінъ одного сина: той синъ бувъ такий силачъ, що подобного ёму нігде не можна було найти. Король померъ. Вінъ зробився королемъ и казавъ объявити по цілому королевстві, що всякий чоловікъ може приходити зъ нимъ боротися. Кілько ни приходило людей, каждого забивавъ вінъ руками. Ідного разу пришла до нёго баба зъ синомъ и сказала, що знае, где есть чоловікъ вельми силний. Король обіцявъ ій за тее дати багацько грошей и просивъ, щобъ она привела того чоловіка. Тоді баба сказала:—Вінъ не схоче до васъ прийти: треба, щобъ ви поіхали до нёго; вінъ живе на *битомъ полі*, іздить на сивомъ коні, называеться Поланиномъ. Кілько ни приходило рицарівъ зъ нимъ битися, то каждого забивавъ.—Я би поіхавъ до нёго, каже король, но у мене нема ні одного коня, на котримъ я мігъ би іздити: що сяду на котрого, то зломиться, якъ гилячка,—и ні одного міча, котримъ можна було битися: що удару нимъ о землю, то розсипеться якъ порохъ. —Я вамъ и на тее порадю, сказала баба: кажіть погнати коні до води, и надъ котримъ будуть літати орли, на тимъ ви будете могти іздити; а пийдіть до Красного Магазина и одірвіть підлогу, и тамъ найдете не тилько еденъ мічъ, но и цілую збрую, котрая ніколи не переломиться.—Король заплативши бабі, ка-

завъ погнати коні до води и самъ пійшовъ за ними. Зловивъ коня, одконавъ збрую, сівъ на коня и поіхавъ дорóгою, котру ёму баба показала.

Іхавъ вінъ одинъ місяць, другий, наконець на третій місяць приіхавъ на біле поле. Ажъ глядить, щось миготить по полю. Цікавость ёго взяла зобачити, що то таке. Випустивъ коня и якъ близько підъіхавъ до нёго, то пізнавъ, що то іде чоловікъ на коневі; а коли зъіхалися, то король сказавъ:— Якъ слихомъ слихати и видомъ видати Поланинъ?— А той сказавъ:—Якъ слихомъ слихати, якъ видомъ видати—король Иванъ! чи будемъ битися, чи будемъ миритися?—Будемъ битися, сказавъ король.—И якъ зачали битися, то ажъ три дні билися, наконецъ Поланинъ охлявъ и каже:

—Довго ми билися; ну, теперечка погодімъ.—Добре, сказавъ король: але зъ такою умовою, що ти поідешъ зо мною въ світъ.—Добре, сказавъ Поланинъ. Всіли на коні и поіхали.

Ідуть, ідуть, и приіхали до еднеі корчми. Була тамъ гарна шинкарочка. Поланинъ іі полюбивъ и просивъ короля, щоби побавитися въ тій корчмі—зо дві неділі. Король згодився на тее. Разу едного король вийшовъ на двіръ, и глядить, що вельме велика хмара иде. Король вернувся до хати и каже до Поланина:—Не знаю, чи буде то дощъ, чи градъ, бо вельме велика хмара иде.—Поланинъ вийшовъ на двуръ, поглядівъ, кликнувъ короля и сказавъ ёму, що—треба мені іхати: бо Катерина вислала противъ мене військо; а то не хмара, тилько пилъ одъ нігъ кінськихъ. Вже шість разъ вона висилала противъ мене військо, а я самъ еденъ ёго завсіди забивавъ. —Король ставъ ёго просити, щоби пізволивъ ёму поіхати збити тее військо.—Перше Поланинъ не позволявъ на тее, а потімъ згодився, и таку давъ ёму перестророгу, що якъ прийде вінъ до війська, то щоби

перехрестивъ ёго мічомъ, а втоді воно само ёму піддасться. А якъ побье усе військо, щоби не бігъ за зайцемъ, котрий вискочить зъ послідиёго забитого. — Король сівъ на коня и поіхавъ; на дорозі стрівався зъ військомъ; зробивъ такъ, якъ ёму Поланинъ казавъ: збивъ ёго, и ждавъ до теі пори, доки не вискочить що-небудь зъ забитого. Накінець вибігъ заіць; а вінъ за нимъ, и бігъ черезъ поле и лісъ, ажъ прибігъ до якогось палацю: брама сама одчинилась; заіць вбігъ; брама хутко зачинилась, и вінъ оставсе передъ брамою; іздивъ около стінъ, но не мігъ нігде влізти; пішовъ своею дорогою и вернувся до корчми. Поланинъ спитавъ ёго, чи гнався вінъ за зайцемъ? Вінъ сказавъ, що — ні, — и зосталися ще на дві неділі въ корчмі, щоби оддихнути.

Знову король обачивъ хмару, и питався: — Чи то буде дощъ, чи Катерина противъ тебе військо шле? — Поланинъ поглядівъ и сказавъ, що Катерина військо шле. Король знову поіхавъ; збивъ військо и погнався вже за лисомъ, котрий вискочивъ зъ забитого. Не догнавъ ёго и вернувся назадъ. Такимъ способомъ зробилося и третій разъ, но зъ мертвого вискочивъ кітъ. Брама одчинилась; вінъ влетівъ въ браму — и кітъ. Поставивъ коня, а самъ пішовъ въ палацъ за котомъ. Перейшовъ едне . . . . друге, трете и накінець вийшовъ на дванадцяте, и почувъ голосъ розмовляючихъ бабъ: — Ахъ моя несчастная доля! згинуло усе мое військо! — Схватила мічъ, одчинила двері и кинулася на короля, и начала зъ нимъ битися. Но король вибивъ мічъ зъ рукъ, а побачивши, що вона дуже хороша, полюбивъ іі и просивъ, щобъ вона зъ нимъ жила. Вона зголилась; но просила ёго, щобъ вінъ позволивъ ій поіхати до свекрухи. Оддала ёму ключі и просила ёго, щобъ вінъ не ходивъ до того покою, що завьязаний ликомъ. Сіла до карети и поіхала.

Король зоставшись самъ одинъ, на цілий двіръ, ставъ обходити усі покоі; ажъ прийшовъ до того, що завьязаний личкомъ. Охота ёго взяла зобачити, що тамъ е. Одвьязавъ личко и війшовъ до одного покою: ажъ тамъ сидить баба за варстатомъ и робить людей: що кине шпулемъ, то вискочить салдатъ; якъ міцній кине, то вискочить ундеръ-охвицеръ; ище міцній кине, то вискочить охвицеръ. Король зобачивъ тее, забивъ бабу и самъ сівъ за варстатомъ робити; но ёму тее жаднимъ способомъ не удалося. Вінъ одрізавъ руку бабі и нею зробивъ кілька салдатъ, и тие позабивавъ, а самъ пішовъ до другого покою: ажъ глядить, уся хата завалена забитими людьми; пішовъ до третёго покою, ажъ бачить, що чоловікъ висить на крукахъ, передъ нимъ лежить вьязочка сіна и чашка зъ водою. — Випусти мене зъ тихъ круківъ, одізвався чоловікъ: а я тобі за тее три рази життя дарую. — А якъ мені тебе випустити? сказавъ король. — Дай мені вьязочку сіна ззісти и чашку води випити, а я тоді самъ зорвуся. — Король подавъ ёму сіна: вінъ ззівъ; подавъ води — вінъ випивъ, стрепенувся, злетівъ зъ гаківъ, и полетівъ, не подяковавши королеві. Король задумався, що то бувъ за чоловікъ, ажъ тутъ кітъ прибігае до нёго и каже: — На що ти випустивъ чорта зъ гаківъ? вінъ схвативъ твою жінку и полетівъ на Лисую гору. — Король заплакавъ и ставъ просити кота, щобъ вінъ ёго випустивъ зъ того замку. Кітъ показавъ, де вінъ може зійти на ділъ. Вінъ взявъ рушницу и пішовъ.

Иде вінъ еденъ місяць, ажъ проходить надъ якеесь озеро. Схотілось ёму їсти: ставъ глядіти, чи нема що застрелити. Підійшовъ ближче и побачивъ качку зъ каченятами, и вже хотівъ до неі стріляти, но качка стала ёго проситися, щобъ вінъ не робивъ іі дітей сиротами, и обіцяла ёму за тее, що вінъ схоче. Вінъ ставъ іі просити, щобъ вона показала ёму дорогу на Лису гору. Вона ёму показала, и дала три

перця, щобъ вінъ іхъ присмаливъ, якъ треба буде ёму чого до неі — Вінъ пішовъ. Приходить на Лису гору, ажъ въ брамі стоіть кінь на трёхъ ногахъ. Вінъ поглядівъ на нёго; не думавъ, що той кінь може ёму зашкодити. Вийшла до нёго Катерина и начала ёго лаяти, за тее що вінъ випустивъ чорта зъ гаківъ, и казала, щобъ вінъ зъ нею утікавъ. Сіли на коня и поіхали.—Чортъ вернувся въ-ночі додому и, не заставши Катерини, ставъ питатися коня, де вона поділася. Кінь сказавъ, що прийшовъ той чоловікъ, котрий тебе випустивъ зъ гаківъ, взявъ іі и поіхавъ. Чортъ скрутився! и спитався коня: чи ми іхъ доженемъ?—Насіемо жита, змелемъ, ззімо, и ще іхъ догонимъ, сказавъ кінь. Насіяли жита, зробили хлібъ, и поіхали: на дорозі догнали іхъ. Тоді чортъ схвативъ ёго за лобъ и сказавъ: Ото тобі одинъ разъ дарую життя.—Одібравъ Катерину, а ёго покинувъ. Король пішовъ другий разъ по Катерину, но чортъ ёго догнавъ и зновъ ёму даровавъ. Пішовъ третій разъ: тожъ саме зробивъ зъ нимъ чортъ; а за четвертимъ, взявъ ёго за лобъ, трухнувъ, що ажъ кісточки остались.

Качка заскучала за нимъ, що такъ довго ёго не бачила; прилетіла; зобачила, що вінъ забитий лежить. Взяла грудку золота, підъ одно крило одну пляшку, підъ друге—другу, и полетіла тамъ де біси стережуть воду живучую и цілучую. Кинула золота. Чорти побігли за нимъ, стали битися, а вона набрала води: въ одну пляшку живучоі, у другу—цілучоі, и полетіла до королевича; облила ёго; вінъ зробився цілимъ; другий разъ облила, вінъ оживъ и каже:—Ахъ, якъ я довго спавъ!—Заснувъ би ти на віки, коли бъ не я!—Вона ёму розказала, що ёму чортъ зробивъ, и якимъ способомъ вона ёго оживила. Вінъ ій подяковавъ и просивъ, щобъ вона ёму показала дорогу на Лису гору. Вона ёму показала другу, таку, що кінь не мігъ зобачити, якъ вінъ війде на Лису гору.

И такъ ёго навчила:—Иди ти до своеі жінки и проси іі, щобъ вона довідалася, звідки вінъ взявъ того коня. А якъ будешъ знати, то припалишъ перце, а я прилечу и тобі порадю, якимъ способомъ ёго достати.

Вінъ пішовъ. Прийшовъ на Лису гору. Катерина стала питатися ёго, якимъ вінъ способомъ оживъ. Вінъ ій розказавъ и просивъ, щобъ вона довідалася. якимъ способомъ чортъ доставъ того коня. Вона ёго перевернула въ голку и заткнула въ подушку. Чортъ прибігъ и каже:—Пфе!. . . . душа смердить!—Кто бъ тутъ осміливея прийти? мого чоловіка ти забивъ. Я більше нікого не знаю.—Чортъ думавъ, що правда. . . . Уночі вона стала ёго питатися:—Звідки ти взявъ того коня?—На що тобі тее знати?—Такъ, я хочу конечне знати, де такіі коні водятся.—Ну, коли хочешъ, то я тобі скажу: ото у мене е одна кобила, и якъ вона мае родити лоша, то за нею дванадцять вовківъ ходить и стережуть тиеі минути, якъ лошатко буде родитися, и якъ воно уродиться, то вони заразъ ёго розривають. Я разъ добре доглядівъ и не давъ імъ ззісти; тілки одну ногу одорвали ёму.

Почувши тее, королевичъ, на другий день пізигнався (*) зъ Катериною; присмаливъ перце: прилетіла до нёго качка; вінъ ій тее розказавъ; и вона ему порадила, щобъ вінъ взявъ 12 бараківъ и ходивъ за тею кобилою, и якъ вона буде родити, щобъ вінъ позабивавъ тиі барани и оддавъ вовкамъ, то вони покинуть кобилу и побіжать у лісъ, а лошатко уродиться, посце цицьки и тоді імъ не дасться. Вінъ такъ и зробивъ: кобила уродила лошатко и стала ёго просити, щобъ вінъ лошаткові позволивъ побути коло неі цілий місяць, то воно набере сили и зробиться

---

*) Ошибка: пол pożegn. s.—попрощаться.

гарнимъ конемъ.—Вінъ пішовъ у лісъ, ставъ стріляти звірівъ и ними через цілий місяць живився. Потімъ пішовъ, щобъ зобачити, чи его лошатко росте, и вельме дивовався, що зъ него зробився такий кінь, що на німъ можна іздити.—Сівъ, полетівъ на Лису гору, одібравъ Катерину и поіхавъ. Чортъ дознавшися о тімъ, сівъ на свого коня и ставъ его доганяти, и вже на половині дороги догнавъ. Но кінь его копитомъ тріснувъ въ лобъ, що ажъ смола потекла. Вони поіхали до свого палацю, справили весілля: и я тамъ бувъ, медъ и вино пивъ, по бороді текло, а въ губі нічого не було. Я пішовъ до кухара, а вінъ якъ мене тріснувъ по ногахъ, то я побігъ на гній, щобъ охолодитися. Зачали на виватъ зъ арматъ стріляти; не стало імъ куль: вони стали набивати гноемъ и разомъ мене въ гармату всадили. Якъ вистрелили, то я зъ гармати якъ вилетівъ, то летівъ, летівъ, ажъ сюди прилетівъ и цю казочку сказавъ.—

Конецъ.

THE LIBRARY OF CONGRESS

